

KÜLTÜR

JOURNAL OF TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE STUDIES

КУЛТУРК

كولتورك

KLASİK TÜRK ŞİİRİNİN BAŞLANGIÇ DÖNEMİ ŞAİRLERİNDEN YAHYÂOĞLU VE DİVANÇESİ

Yahyaoğlu, A Poet from Early Period of Classical Turkish Poetry, and His Divançe

Doç. Dr. Ümran AY SAY

OSMANLI ŞİİRİNİ TANZİMAT AYDINLARININ GÖZÜYLE OKUMAK: E. J. W. GIBB'İN TANZİMAT DÖNEMİ SEÇKİLERİNE VE ELEŞTİRİ METİNLERİNE DÜŞTÜĞÜ OKUR NOTLARI

*Reading Ottoman Poetry Through the Eyes of Tanzimat Intellectuals:
E. J. W. Gibb's Marginalia on Tanzimat Literary Selections and Critical Texts*

Doç. Dr. Nagihan GÜR

RUS BELGELERİNE GÖRE BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA ANADOLU'DAN ST. PETERSBURG'A GÖTÜRÜLMÜŞ OLAN ELYAZMASI ESERLER

Manuscript Books Taken to St. Petersburg from Anatolia During the First World War (According to Russian Documents)

Prof. Dr. Vüsale MUSALI

ALÎ ŞİR NEVÂYÎ ESERLERİNDE DİL ÇEŞİTLİLİĞİ

Lingual Diversity in Alî Şîr Nevâî's Works

Prof. Dr. Vahit TÜRK

CAHİT KÜLEBİ'NİN ŞİİRLERİNDE UMUT VE UMUTSUZLUK

Hope and Despair in the Poems of Cahit Külebi

Dr. Yavuz Selim UĞURLU

Yayın Tanıtımı / Review

Prof. Dr. Vahit Türk Armağanı

Araş. Gör. Çağla BARİKAN TOPCI

KÜLTÜR

E-ISSN: 2757-5667

كولتورك

SAYI / ISSUE: 3 – YAZ (HAZİRAN) / SUMMER (JUNE) 2021

İstanbul Kültür Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

KÜLTÜR

JOURNAL OF TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE STUDIES

E-ISSN: 2757-5667

Yılda iki sayı yayımlanır. / Biannually

Yaz (Haziran) - Kış (Aralık) / Summer (June) - Winter (December)

Hakemli Dergi

Sayı 3 / Issue 3

İstanbul

Yaz (Haziran) 2021 / Summer (June) 2021

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

KÜLTÜR

JOURNAL OF TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE STUDIES

Y
I
L
2
YEAR

S
A
Y
I
3
ISSUE

- **Editörler / Editors-in-Chief**

Dr. Mehmet Fatih Köksal

m.koksal@iku.edu.tr

Dr. Emre Berkan Yeni

e.yeni@iku.edu.tr

- **Editör Yardımcısı / Assistant Editor**

Harun Coşkun

h.coskun@iku.edu.tr

İstanbul Kültür Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Ataköy 7-8-9-10, E5 Karayolu Üzeri Ataköy Yerleşkesi, 34158 Bakırköy/İstanbul

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kulturk>

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

KÜLTÜR

JOURNAL OF TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE STUDIES

● Sayı 3 / Issue 3

Yaz 2021 / Summer 2021

Sahibi / Owner

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Başkanlığı Adına

On Behalf of the Department of Turkish Language and Literature

Prof. Dr. Mehmet Fatih Köksal

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Ahmet BURAN

Fırat Üniversitesi, Türkiye
Fırat University, Turkey

Prof. Dr. Ahmet KARTAL

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Türkiye
Eskişehir Osmangazi University, Turkey

Prof. Dr. Alfiya YUSUPOVA

Kazan Devlet Üniversitesi, Tataristan
Kazan State University, Tatarstan

Prof. Dr. Benedek PÉRI

Eötvös Lorand Üniversitesi, Macaristan
Eötvös Lorand University, Hungary

Prof. Dr. Fatih KİRİŞÇİOĞLU

Ankara Hacı Bayram Veli Üni., Türkiye
Ankara Hacı Bayram Veli Üni., Turkey

Prof. Dr. Hayati DEVELİ

İstanbul Üniversitesi, Türkiye
Istanbul University, Turkey

Prof. Dr. Kadırali KONKOBAYEV

Kırgızistan-Türkiye Manas Üni., Kırgızistan
Kyrgyzstan-Turkey Manas Üni., Kyrgyzstan

Prof. Dr. M. Fatih KÖKSAL

İstanbul Kültür Üniversitesi, Türkiye
Istanbul Kültür University, Turkey

Prof. Dr. Muharrem KAYA

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üni., Türkiye
Mimar Sinan Fine Arts Üni., Turkey

Prof. Dr. Nurullah ÇETİN

Ankara Üniversitesi, Türkiye
Ankara University, Turkey

Prof. Dr. Ömür CEYLAN

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Türkiye
Izmir Katip Çelebi University, Turkey

Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU

Hacettepe Üniversitesi, Türkiye
Hacettepe University, Turkey

Prof. Dr. Şuayip KARAKAŞ

İstanbul Aydın Üniversitesi, Türkiye
Istanbul Aydın University, Turkey

Prof. Dr. Vahit TÜRK

İstanbul Kültür Üniversitesi, Türkiye
Istanbul Kültür University, Turkey

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Ahat ÜSTÜNER

Fırat Üniversitesi, Türkiye
Fırat University, Turkey

Prof. Dr. Ali İhsan ÖBEK

Trakya Üniversitesi, Türkiye
Trakya University, Turkey

Prof. Dr. Aynur KOÇAK

Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye
Yıldız Technical University, Turkey

Prof. Dr. Beyhan KESİK

Giresun Üniversitesi, Türkiye
Giresun University, Turkey

Prof. Dr. Edith Gülçin AMBROS

Viyana Üniversitesi, Avusturya
University of Vienna, Austria

Prof. Dr. Funda KARA

Atatürk Üniversitesi, Türkiye
Atatürk University, Turkey

Prof. Dr. Hanife KONCU

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üni., Türkiye
Mimar Sinan Fine Arts Uni., Turkey

Prof. Dr. Hülya ARGUNŞAH

Erciyes Üniversitesi, Türkiye
Erciyes University, Turkey

Prof. Dr. Hülya ARSLAN EROL

Gaziantep Üniversitesi, Türkiye
Gaziantep University, Turkey

Prof. Dr. Mariya ÇERTİKOVA

Katanov Hakas Devlet Üniversitesi, Hakasya
Katanov Hakas State University, Khakassia

Prof. Dr. Marufjan YOLDOSHEV

Ali Şir Nevayi Üniversitesi, Özbekistan
Ali Şir Nevayi University, Uzbekistan

Prof. Dr. Mehmet AÇA

Marmara Üniversitesi, Türkiye
Marmara University, Turkey

Prof. Dr. Melek ÖZYETGİN

Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye
Yıldız Technical University, Turkey

Prof. Dr. Mesut ŞEN

Marmara Üniversitesi, Türkiye
Marmara University, Turkey

Prof. Dr. Murat CERİTOĞLU

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Türkiye
İzmir Katip Çelebi University, Turkey

Prof. Dr. Mustafa KURT

Gazi Üniversitesi, Türkiye
Gazi University, Turkey

Prof. Dr. Mustafa ÖNER

Ege Üniversitesi, Türkiye
Ege University, Turkey

Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH

Erciyes Üniversitesi, Türkiye
Erciyes University, Turkey

Prof. Dr. Mücahit KAÇAR

İstanbul Üniversitesi, Türkiye
Istanbul University, Turkey

Prof. Dr. Nazım Hikmet POLAT

Ankara Hacı Bayram Veli Üni., Türkiye
Ankara Hacı Bayram Veli Uni., Turkey

Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN

Erciyes Üniversitesi, Türkiye
Erciyes University, Turkey

Prof. Dr. Nihayet ARSLAN

Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye
Yıldız Technical University, Turkey

Prof. Dr. Orhan KURTOĞLU

Ankara Hacı Bayram Veli Üni., Türkiye
Ankara Hacı Bayram Veli Uni., Turkey

Prof. Dr. Osman HORATA

Hacettepe Üniversitesi, Türkiye
Hacettepe University, Turkey

Prof. Dr. Salahaddin BEKKİ

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Türkiye
Kırşehir Ahi Evran University, Turkey

Prof. Dr. Seysenbay KUDASOV

Ahmet Yesevi Üniversitesi, Kazakistan
Ahmet Yesevi University, Kazakhstan

Prof. Dr. Şaban DOĞAN

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Türkiye
Izmir Katip Çelebi University, Turkey

Prof. Dr. Ülkü ELİUZ

Karadeniz Teknik Üniversitesi, Türkiye
Karadeniz Technical University, Turkey

Prof. Dr. Ramazan KORKMAZ

Maltepe Üniversitesi, Türkiye
Maltepe University, Turkey

KÜLTÜRK Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi'nin tarandığı dizinler:

İslam Araştırmaları Merkezi

Asos İndeks

Google Scholar

Index Copernicus

Eurasian Scientific Journal Index

Bielefeld Academic Search Engine

Türk Eğitim İndeksi

*Directory of Research Journals
Indexing*

Bu Sayının Hakemleri / Referees Of This Issue

Prof. Dr. Yaşar AYDEMİR
Gazi Üniversitesi
Gazi University

Prof. Dr. Hatice AYNUR
İstanbul Şehir Üniversitesi
Istanbul Şehir University

Prof. Dr. Sebahat DENİZ
Marmara Üniversitesi
Marmara University

Prof. Dr. Şaban DOĞAN
İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Izmir Katip Çelebi University

Prof. Dr. Ülkü ELİUZ
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Karadeniz Technical University

Prof. Dr. M. Fatih KANTER
Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Kilis 7 Aralık University

Prof. Dr. Hanife KONCU
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Mimar Sinan Fine Arts University

Prof. Dr. Günay KUT
Boğaziçi Üniversitesi (Em.)
Boğaziçi University (Retd.)

Prof. Dr. Vahit TÜRK
İstanbul Kültür Üniversitesi
Istanbul Kültür University

Prof. Dr. Ozan YILMAZ
Sakarya Üniversitesi
Sakarya University

Makalelerde ifade edilen fikir ve görüşlerle ilgili her türlü sorumluluk yazarlara aittir. Yayın hakları **KÜLTÜR**'e aittir. Yayımlanan yazılar **KÜLTÜR**'ün yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz. Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayımlayıp yayımlamamakta serbesttir.

All kinds of responsibilities regarding the ideas and opinions expressed in the articles belong to their authors. Publishing rights belong to **KÜLTÜR**. No part of this publication shall be produced in any form without the written consent of the **KÜLTÜR**. The Editorial Board the final decision to publish articles.

İÇİNDEKİLER / TABLE OF CONTENTS

***Klasik Türk Şiirinin Başlangıç Dönemi Şairlerinden Yahyâoğlu ve Divançesi*..... 11-63**

Yahyaoğlu, A Poet from Early Period of Classical Turkish Poetry, and His Divançe

Doç. Dr. Ümran AY SAY

***Osmanlı Şiirini Tanzimat Aydınlarının Gözüyle Okumak: E. J. W. Gibb'in Tanzimat Dönemi Seçkilerine ve Eleştiri Metinlerine Düştüğü Okur Notları* 65-84**

Reading Ottoman Poetry Through the Eyes of Tanzimat Intellectuals: E. J. W. Gibb's Marginalia on Tanzimat Literary Selections and Critical Texts

Doç. Dr. Nağihan GÜR

***Rus Belgelerine Göre Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Anadolu'dan St. Petersburg'a Götürülmüş Olan Elyazması Eserler* 85-114**

Manuscript Books Taken to St. Petersburg from Anatolia During the First World War (According to Russian Documents)

Prof. Dr. Vüsale MUSALI

***Alî Şîr Nevâyî Eserlerinde Dil Çeşitliliği* 115-124**

Lingual Diversity in Alî Şîr Nevâyî's Works

Prof. Dr. Vahit TÜRK

***Cahit Külebi'nin Şiirlerinde Umut ve Umutsuzluk* 125-135**

Hope and Despair in the Poems of Cahit Külebi

Dr. Yavuz Selim UĞURLU

Yayın Tanıtımı / Review

***Prof. Dr. Vahit Türk Armağanı* 137-142**

Araş. Gör. Çağla BARİKAN TOPCİ

***Yayın İlkeleri ve Yazım Kuralları*..... 143**

**KLASİK TÜRK ŞİİRİNİN
BAŞLANGIÇ DÖNEMİ
ŞAİRLERİNDEN YAHYÂOĞLU VE
DİVANÇESİ**

YAHYAOĞLU, A POET FROM
EARLY PERIOD OF CLASSICAL
TURKISH POETRY, AND HIS
DIVANÇE

Doç. Dr. Ümran AY SAY

Marmara Üniversitesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

E-posta: umran.ay@marmara.edu.tr

Orcid: 0000-0002-4036-6934

Öz

Anadolu'da Türk yazı dilinin oluşmaya başladığı 13. yüzyıldan 15. yüzyıl sonlarına kadar olan dönem Eski Anadolu Türkçesi dönemi olarak adlandırılmaktadır. Bu dönem aynı zamanda klasik Türk edebiyatının da başlangıç ve kuruluş dönemi olarak isimlendirilir. Klasik Türk edebiyatının başlangıç dönemlerine dair yapılan araştırmalarla bu yüzyıllardaki edebi temsilciler ve eserleri tespit edilmekte böylelikle hem dönemin edebi çerçevesinin netleşmesine katkı sağlanmakta hem de Türkçenin bir yazı dili olarak edebi sahadaki gelişimi ile ifade özellikleri takip edilebilmektedir.

Bu makalede hayatı hakkında kaynaklarda hiçbir bilgi bulunmamakla birlikte Klasik Türk şiirinin başlangıç dönemi temsilcilerinden olduğu anlaşılan Yahyâoğlu tanıtılacaktır. Nazire mecmualarındaki birkaç şiiri ve yeni tespit edilen Divançe'sinden hareketle şairin hayatı, edebi kişiliği, gazellerindeki dil ve üslup özellikleri hakkındaki bilgiler değerlendirilecektir.

Çalışmamızda, Yahyâoğlu'nun şiirlerinin bulunduğu Medine-Şeyhülislam Arif Hikmet Bey Kütüphanesi fihristinde 251/811'de kayıtlı yazma nüshanın tavsifi yapılacak ve nüshanın imla özellikleri örneklerle gösterilecektir. Şairin nazire mecmualarındaki şiirleriyle Arif Hikmet Bey nüshasında bulunan ortak şiirlerin tenkitli metni kurulacak ve eldeki toplam 54 şiirinin transkripsiyonlu metni verilecektir. Makalenin sonunda yazma nüshanın ilgili varaklarının fotoğrafları okuyucunun istifadesine sunulacaktır.

Anahtar kelimeler: Yahyâoğlu, Klasik Türk Şiiri, başlangıç dönemi, gazel, Şeyhülislam Arif Hikmet Bey Kütüphanesi.

Abstract

The period between the early 13th century and the late 15th century, when Turkish written language is said to have first appeared, is called Old Anatolian Turkish period. It is also known as the period when the roots of the classical Turkish literature was formed. By means of a number of research on the early classical Turkish literature, the literary figures and their works that represent this period have been revealed, determining a framework for the literature of the period, as well as enabling to keep track of the development of the Turkish language in literary field.

This article seeks to explore one of the leading figures of the early classical Turkish poetry, Yahyaoğlu, despite the fact that finding useful information in the studies on his life is an illusive task. A few of his poems in a periodical, Nazire, and his recently discovered

¹ Şiir metinlerinin imla ve anlam yönünden tashihine katkı sağlayan kıymetli arkadaşım Doç. Dr. Hacı İbrahim Demirkazık'a ve makaleyi baştan sona sabırla değerlendiren bilgi ve birikimini daima cömertçe sunan kıymetli hocam Prof. Dr. M. Fatih Köksal'a teşekkürü borç bilirim.

Divançe (small book of poetry), however, have made it possible to display his literary personality and the stylistic features that characterize his lyrics, Ghazals.

In this study, the handwritten copy of his poems labelled by a catalogue number - 251/811- at Medina Sheikh ul-Islam Arif Hikmet Bey Library will be examined and their orthographic features will be illustrated. A critical comparative analysis of these mutual poems will be carried out and the transcribed form of all of his 54 poems will be given. The final part of the article is intended to introduce the potential readers to the pictures of the related pages of the handwritten copy.

Keywords: Yahyâoğlu, Classical Turkish Poetry, Early Period, Ghazal, Sheikh ul-Islam Arif Hikmet Bey Library.

GİRİŞ

I. Yahyâoğlu'nun Hayatı

Şair tezkirelerinde Yahyâoğlu ismine rastlanmamıştır. Divan şiirinin başlangıç dönemi şairlerinden Şeyhoğlu, Hatiboğlu, Kemaloğlu, Hasanoğlu, Boyacıoğlu örneklerinde olduğu gibi o da “oğlu” kelimesi ile biten mahlas kullanmayı tercih etmiştir. Mahlasına nazaran Yahyâ adlı birinin oğlu olması da kuvvetle muhtemeldir.

Elimizdeki şiirlerinde iki yerde ömrünün sonuna geldiğini, yaşlandığını dile getirir:

Egerçi yitdi yaşum ucına vü pîr oldum
Henüz 'ışk gurûrıyla nev-cevân bigiyim (40/6)

Ben ol civânı sevelden görenler eydür kim
Ne ölecek kişidür uşbu pîri gördüñ mi (50/6)

Aşağıdaki beyitlerde memleketinde kıymetinin bilinmediğine hayıflanarak gurbete gittiğini, hüner sahibi olanların her yerden kovulduğunu serzenişle anlatır:

Yaħyaoglı vaṭanın ğurbete deĝşürdüğine
Sebeb oldur ki ğüher kıymetini kân bilmez (26/7)

Bî-hünerler ṭarafın dutduĝuma 'ayb itmeñ
Kim ḳamu yirde hüner ehlini miḥnet depeler (43/5)

Şair, 15. gazelinin makta beytinde de sevgiliyi övmek maksadıyla ilden ile dolaşıp gazelhanlık yaptığını söyler:

Hoş deĝül mi bu ki Yaħya_oĝlı senüñ medḥüñ-ile
Gezinüp ilden ile ḥalka ğazel-ḥvânlıĝ ider (15/6)

Beyitte şairin ilden ile gezinip gazelhanlık yaptığını dile getirmesi iki şekilde yorumlanabilir. Birincisinde şair bir kurgu içinde teşbih sanatıyla kendisini, ilden ile dolaşarak okuduğu gazellerle sevgilinin güzelliğini anlatan ve onun güzellikteki şöhretini her yana yayan bir gazelhana benzetmektedir. İkincisinde ise gerçekten şehir şehir, köy köy dolaşıp katıldığı sohbet meclislerinde gazelhanlık yapmakta, bunu da

hüsn-i talil ile sevgiliyi medhetme sebebine bağlamaktadır. Eğer ikinci varsayımımızın doğru olduğunu kabul edersek bu durumda Yahyâoğlu'nun, makam ile gazel okuduğu için aynı zamanda musiki de bilen, hatta irticalen şiir söyleyebilen bir gazelhan olabileceği düşünülebilir.

Ġam u şādīyle ħatm olur bu cihān

Nitekim Yahyaoğlu dīvānı (6/7)

beytinden bir "divan"ı olduğunu kendi dilinden de öğreniyoruz. Bu divan, burada neşrettiğimiz divançesi midir yoksa bundan başka bir divanı var mıdır, bu soruya şimdilik cevap veremiyoruz.

Yine hayatıyla ilgili veri olarak değerlendirebileceğimiz bilgilerden biri 25. gazelde bulunmaktadır. Yahyâoğlu *-ider Oĥay* redifli bu şiirinde âşıklarına vefası yok, cevri ve cefası çok bir güzelin tarifini yapar ve ona "Oĥay" diye seslenir. Oĥay kelimesinin sözlüklerde bir karşılığı bulunamamıştır. Dönemin bir ses özelliği olan ħ-ğ sızıcılaşmasını göz önünde tutarak Oĥay kelimesinin özel isim olan Oĥay kelimesini karşıladığını söylemek mümkündür.

Bir araştırmada 14-15. yüzyıllarda yaşamış, yaklaşık yüz beyitten müteşekkil manzum *Hikâyât-ı Avrāt* adlı bir eser kaleme almış İbn-i Yahyâ adındaki bir şairden bahsedilmektedir Araştırmacı, mesnevi nazım şekliyle yazılmış olan adı geçen eserde şairin mahlasını iki yerde kullandığını ve ikisinde de mahlasın İbn-i Yahyâ şeklinde kaydedildiğini belirtir (Dilben, 2019: 50). Bizim burada *Divançe'sini* neşrettiğimiz Yahyâoğlu elimizdeki şiirlerinin hiçbirinde İbn-i Yahyâ mahlasını / adını kullanmamıştır. Dolayısıyla bu iki şair farklı kişiler olmalıdır.

İki nazire mecmuasında yer alan birkaç şiiri dışında kaynaklarda hakkında hiçbir bilgi bulunmayan Yahyâoğlu'nun hayatına dair şiirlerinden çıkarabildiğimiz bütün işaretler bundan ibarettir.

II. Nazireleri ve Ona Nazire Yazan Şairler

Yahyâoğlu'nun şiir mecmualarında tespit edebildiğimiz altı gazeli vardır. Bunların dördü *Mecmûatü'n-Nezâir*'de (Canpolat, 1995: 63, 126, 129, 202) ikisi *Câmiü'n-Nezâir*'de (Ertek Morkoç, 2003: 82, 1216) yer almaktadır.

Mecmûatü'n-Nezâir'deki dört şiiriyle ilgili durum şöyledir:

Mecmuadaki ilk zemin şiiri;

Saĥınuĥumdan ol yāri yavuz gözden yavuz dilden

Helāk istērem aĥyārı yavuz gözden yavuz dilden (Canpolat, 1995: 63)

matlalı şiiridir. Bu şiire Hassan, Nebî, Rahîmî, Zeynî, Kerimî, Nücûmî ve Ömer (Ömer b. Mezîd) mahlaslı şairlerin birer naziresi kayıtlıdır.

Mecmuadaki ikinci zemin şiiri;

Ṭapuñ andan berü kim şataşupdur

Baña senden maĥabbet ulaşupdur (Canpolat, 1995: 126)

Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, Sayı: 3 (Yaz 2021), s. 11-63.

The Journal of Turkish Language and Literature Studies, Issue: 3 (Summer 2021), pp. 11-63.

matlalı şiiridir. Bu şiire Ahmedî ve Nâmûsî'nin birer, Ömer'in iki naziresi kayıtlıdır.

Mecmuadaki üçüncü zemin şiiri;

Güneşden yüzüni nūrānî gördüm
Cihānda ben hemān nūr anı gördüm (Canpolat, 1995: 129)

matlalı şiiridir. Bu şiire Hassan, Mukimî ve Ömer birer şiirle nazire yazmışlardır. Yahyâoğlu'nun *Mecmûatü'n-nezâir*'deki diğer dördüncü şiiri ise Ahmedî'nin;

Etmemek durur nazar ğayra gözümüñ niyyeti
Böyle olur kişi ki ola anuñ insāniyyeti (Canpolat, 1995: 201)

matlalı zemin şiirine;

Ben ki vaşluña iremâyüp çekerdüm zaḥmeti
Hāşa kim fevt eyleyem şimdi ki buldum fırsatı (Canpolat, 1995: 202)

matlayla yazdığı nazire şiiridir. Ahmedî'nin bu şiirine Yahyâoğlu bir, Mukimî iki, Ulvî iki, Ömer üç şiirle cevap vermiştir.

Şairin *Câmiü'n-Nezâir*'deki

Bir nefes senden cüdālîk hîç hoş gelmez baña
Bir dahıyla āşinālîk hîç hoş gelmez baña (Ertek Morkoç, 2003: 82)

matlalı şiirinin başlığında "Min kelâm-ı Yahyâoğlu redîf-i diger" ibaresi bulunmaktadır. Bu ibare onun zemin şiir olduğunu gösterir. Ancak mecmuada bu şiire yazılmış herhangi bir nazire kayıtlı değildir. Yahyâoğlu'ndan önce Zülâlî'nin "yeter bana", Şevkî'nin "-âr bana", Ahmedî'nin "-âh bana" Şeyhî'nin "-âh bana" redifli şiirleri bulunmaktadır. Yahyâoğlu'ndan sonra ise Amrî'nin "-a sana" ve "-um sana" redifli iki zemin şiiri kaydedilmiştir (Ertek Morkoç, 2003: 83, 84).

Buradaki diğer şiiri

Sen seni benden nihān itmek dilersin itmegil
Göñlüm alduñ kaşd-ı cān itmek dilersin itmegil (Ertek Morkoç, 2003: 1216)

matlalı gazelidir. Mecmuada aynı redifle Seyyid Nesîmî'ye (öl.1417?) ait iki zemin şiir görünmektedir. Bu şiirlere Ahmedî iki şiirle, Yahyâoğlu ve Ahmed-i Dâ'î birer şiirle cevap vermiştir (Ertek Morkoç, 2003: 1212-1217).

Sonuç olarak nazire mecmualarındaki toplam altı şiirinden dördü zemin şiir, ikisi ise naziredir. Zemin şiirlerine Ömer dört, Hassan iki, Nebî, Rahimî, Zeynî, Kerimî, Nücûmî, Ahmedî, Nâmûsî, Mukimî de birer nazire ile cevap yazmışlardır.

Yahyâoğlu ise Nesîmî'nin bir, Ahmedî'nin bir şiirine nazire yazmıştır.

Yahyâoğlu'na nazire yazan şairlerden Ömer isimli şair aynı zamanda mecmuayı da tasnif eden Ömer bin Mezîd'dir. Hassân, II. Murad devri şairlerinden (1421-1451) *Sehî Bey Tezkiresi*'nde zikredilen şairdir (Köksal, 2013a). Ahmedî, 1412-13'te vefat eden Germiyanlı Ahmedî'dir. Nâmûsî, şair tezkirelerinde ismine rastlanmayan ancak, nazire mecmualarındaki şiirlerinden hareketle 15. yüzyılda yaşamış olduğu tespit

edilen şairlerdendir (Köksal, 2013b). TEİS'te² 15. yüzyıl ile tarihlendirilen şairlerden Mukîmî, Çağatay Türkçesi ile yazan Heratlı bir şairdir (Uçar-Meltem, 2014). Ancak elimizde şiirleri yoktur, Yahyâoğlu'na nazire yazan şairin Anadolu sahasında yaşamış başka bir Mukîmî olması ihtimal dahilindedir.

TEİS'te tanıtılan şairlerden Kerimî, Nücûmî, Rahîmî ve Zeynî de 16. yüzyıl şairleridir. *Mecmûatü'n-Nezâir*'in tertip edildiği yıl (1437) dikkate alındığında bu şairlerin de farklı kimseler olduğu anlaşılır. Nebî hakkında şimdilik elimizde bir bilgi yoktur. TEİS'te zikredilen benzer mahlaslar mecmuanın derlendiği yüzyıl ile uyuşmadığından değerlendirmeye alınmamıştır.

Şairin hayatına dair yukarıdaki bilgiler değerlendirildiğinde Ahmedî, Ahmed-i Dâ'î, Ömer bin Mezîd, Hassân ve Nâmûsî gibi şairlerle aynı dönemde yaşadığını, 14. yüzyılı idrak ettiğini, muhtemelen 15. yüzyılın ilk çeyreğinde hayatta olduğunu söylemek yanlış olmaz. Şairin iki yerde yaşlılığından bahsetmesi, 14. yüzyılın ortalarına doğru doğmuş olabileceği ihtimalini de kuvvetlendirir. Ancak nazire mecmualarında, özellikle de *Câmiu'n-Nezâir*'de kimi zaman kronolojik olarak nazire yazması mümkün olmayan bazı şairlerin birbirlerine nazire yazmış gibi gösterildiğinin gözden uzak tutulmaması gerektiğini de kaydedelim (Köksal, 2016: 442).

III. Şiirlerinin Dil Hususiyetleri

Bilindiği gibi Batı Türkçesi; Eski Anadolu Türkçesi (EAT), Klasik Osmanlıca ve Türkiye Türkçesi olmak üzere üç döneme ayrılır. Bu dönemler içinde Eski Anadolu Türkçesi 13. asırdan 15. asrın sonlarına kadar olan dönemi içine alır (Akalin, 1989: 10). Gerek döneme has kelime kadrosu gerekse eklerin yazılışlarında görülen bazı hususiyetler bize şairlerin yaşadıkları dönem konusunda kayda değer işaretler verir. Yahyâoğlu'nun, şiirlerindeki dil ve üslup özellikleri bakımından çağdaşları Ahmedî, Hoca Dehhânî, Ahmed-i Dâ'î gibi Eski Anadolu Türkçesinin beylikler döneminde 14. asrın ikinci yarısı ile 15. asrın başında eser vermiş şairlerimizden biri olduğu anlaşılmaktadır. "Menüm", "bu bâre" gibi ifadelerinde Azeri Türkçesinin özellikleri gibi görülürse de devrin eserlerinde çift kullanımlı bir durum vardır ve henüz iki Oğuz ağzı birbirlerinden kesin olarak ayrılmamıştır. Yahyâoğlu'nun kelime kadrosunda ve ekleri kullanım biçiminde Eski Anadolu Türkçesinin bütün özelliklerini görmek mümkündür. Şairin gazellerinde tespit ettiğimiz arkaik Türkçe kelimelerden bazıları aşağıdadır³:

alu, ancılayın, ayağa bindir-, bay, beñdeş, bigi, bilemce, biti, çaç, degşür-, dindür-, döy-, dükeli, dün, düriş-, düz, düzet-, düzin-, esrük, eydivir-, eyü, geñsüzün, giñ, irte, irür-, kaçan, kamu, kıncaru, kıandalığı, kıarañu, key, kimesne, kıocuş-, kırsat-, kıuvar-, kıamu, kıamulığı, kıañla, kıapanca, kıon, kıur-, kıuz, ulal-, uş, uşbu, biliş, yalabı-, yavalan-, yilte-.

IV. Edebî Kişiliği

² TEİS: Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (<http://teis.yesevi.edu.tr/>)

³ Metinde tespit edilen Türkçe arkaik kelimeler anlamlarıyla birlikte dizinlenerek makalenin sonunda verilmiştir.

Yahyâoğlu rind-meşrep bir şairdir. Gazellerinde beşerî aşkın terennümleri duyulur. Şiirlerinde sevgili ve âşık tipinin bütün özelliklerini görmek mümkündür. Sevgili hem güzellik unsurlarıyla hem de âşığa gösterdiği tavır ve eda ile geleneğin tarif ettiği güzeldir.

“Gönül” redifli şiirinde (G.13) sufîyâne bir tavrıyla gönlün tarifini yapar. Buna göre gönül ne yerde ne gökte olan acayip bir dünyadır. Uçsuz bucaksız kainattaki yer ve gök ten, gönül de bu tenin içindeki candır. O, için bile içinde gizlidir. Gönül can hümlarına aşıyandır, insan her ne ararsa gönülde vardır. Gönül sahiplerinin içi mamur, dışı haraptır.

Bir başka şiirinde (G.42) derviş edasıyla; gönül, dünyanın geçiciliği, ömür, nefis, yol gibi kavramları tasavvufî manalarıyla yorumlar. Gönlünü bir ayna gibi dünya tozundan cilalayıp parlattıktan sonra can gözüyle ona bakar, orada iki cihanı görür, teşhis eder. Bu dünyanın fani, ahiretin baki olduğunu görüp dünya sarayına meyletmekten vazgeçer. Bu dünyaya âşık olanlara seslenerek, ömür kalkanının feleğin oklarına daha ne kadar dayanacağını sorar. Mana erliğinin lafla olmadığını, yoldan ayrılmayan kimselerin muhakkak kılavuzlarını bulacaklarını dile getirir.

Yahyâoğlu, aruzun kısa kalıpları yanında uzun kalıplarını da tercih etmiştir. Türkçe kelimelerde vezin gereği yapılan imaleler dönemin bir özelliği olarak Yahyâoğlu’nda da görülmektedir. 54 şiirinde Farsça yapıda toplam 35, Arapça yapıda bir tamlama tespit edilmiştir. Bu durum, şairin dilindeki sadeliği gösteren önemli bir husustur.

Şiirleri edebî sanatlar bakımından oldukça zengindir. Sevgiliyle ilgili benzetmelerinde teşbih sanatının; *-mı ne dîrsin, değil mi, -ân mısın sen*, rediflerindeki soru üslûbuyla tecâhül-i ârif /istifham sanatlarının; peygamberlerden Hz. Nuh’u tufan ile, Hz. İbrahim’i ateşe atılmasıyla, Hz. Eyyüb’ü sabrıyla, Hz. Süleyman’ı mülkü ile, Hızır’ı hayat suyu ile; aşk kahramanlarından Leylâ ile Mecnûn ve Yûsuf ile Zeliha’yı hatırlatmasıyla telmih sanatının; safha, hat, varak, muhakkak, reyhan gibi yazıyla dair unsurları bir beyit içinde kullanarak tenasüp sanatının; âyine-ayına, yâr didüm-yar didüm, yâreye-yaraya, cânânı-cân anı, nurânî-nur anı, yile git- gibi kullanımlarıyla da cinas sanatının güzel örneklerini vermiştir.

V. Türkçe Divançesi

Yahyâoğlu’nun erken dönem nazire mecmualarından *Mecmuatü’n-Nezâir*’de dört, *Câmiü’n-Nezâir*’de iki adet olmak üzere toplam altı gazeli elimizde bulunmaktaydı. Mahmut Şarlı, Medine Şeyhülislam Arif Hikmet Bey Kütüphanesi’ndeki fihristten faydalanarak kütüphanede bulunan edebiyat alanındaki Türkçe yazmaları bir makale ile tanıtmıştı (Şarlı, 2001: 99-112). Bu makalede verdiği listede 251/811 katalog numarası ile *Mecmû’a-i Devâvîn* adıyla kayıtlı bir divan mecmuası bulunmaktadır. 95 varaklık bu divan mecmuasında ana metninde Şeyhî (ö.1431)’nin, sayfa kenarlarında ise İvazpaşazâde Atayî (ö.1437), Hoca Dehhânî (ö.1401’den önce), Yahyâoğlu, Ahmedî (ö.1412-1413), Hassân (ö.15.yy’ın başı), İznikli Hümâmî (15.yy’ın ilk yarısı) ve Ahmed-i Dâ’î (öl.1421’den sonra)’nin şiirleri mevcuttur. Yahyâoğlu’nun tamamı gazel nazım biçimiyle yazılmış 51 şiiri, mecmuanın 58b-73b varakları arasında, gayr-ı müretteb olarak bulunmaktadır.

Şiirlerin tamamı Türkçedir. Yazmanın unvan sayfasında ismi *Mecmû'a-i Devâvîn* olarak kaydedilmiştir. Ayrıca 1a sayfasında *Divan-ı Şeyhî*, *Divan-ı Dehhân[î]* ve *Divan-ı Yahyâoğlu* kaydı bulunmaktadır. Bilindiği gibi şairlerin şiirlerini topladığı eserlere "dîvân", eğer şiirler sayıca az olursa bu küçük şiir derlemesine de "dîvânçe" denilmektedir. Yazmada Yahyâoğlu'nun şiirleri divançe hacminde olduğundan şiirlerinin tamamını da bu şekilde isimlendirmek yanlış olmaz kanaatindeyiz. Şairin *Divançe*'sinde olmayıp da adı geçen nazire mecmualarında bulunan diğer üç şiiriyle (yayınımızdaki 52, 53, 54 numaralı şiirler) birlikte elimizdeki toplam şiir sayısı 54'tür. Tespit edilebildiği kadarıyla Yahyâoğlu'nun bütün şiirleri bundan ibaret olduğu için bu çalışmamızı "divançe" olarak adlandırmada bir beis görmedik.

V.1. Nüsha Tavsifi

Yahyâoğlu Divançesi, Medine'de Arif Hikmet Bey Kütüphanesinde Türkçe yazmaların kaydedildiği fihristte *Mecmua-ı Devâvîn* adıyla 251/811 numarada kayıtlı bir mecmua içindedir (Şarlı, 2001: 109). Yahyâoğlu'nun şiirleri divanda 58b-73b yaprakları arasındadır. Mevcut haliyle 95 varaktan ibaret olan mecmuanın 83b-84a, 89b-90a, 94b-95a sayfaları arasında kopukluklar mevcuttur, sonunda istinsah kaydı veya temmet kaydı yoktur. Yazmanın dış ölçüleri 15x25cm ebadındadır. İç ölçüleriyle ilgili katalogta veya yazma üzerinde kayıtlı herhangi bir bilgi yoktur. Ancak elimizdeki görsellerden iç ölçüsünün yaklaşık 12x21cm. ebadında olduğu söylenebilir. Aharlı, sarı renkli kâğıt üzerine nestâlik hatla yazılan mecmuada ana metin 13 satırla ve düz, derkenar metinleri yukarıdan aşağıya veya aşağıdan yukarıya doğru mail nestalik yahut çelipa adı verilen bir tarzda yazılmıştır. Ana metin çift sütun halindeyken derkenar metinleri tek sütundur. Cildin iç kapağında celî tâlik hatla "Divan-ı Şeyhî" ibaresi yazılmıştır. 1a sayfasının ortasında kütüphanenin vakıf mührü, üstte *Divan-ı Şeyhî*, *Divan-ı Dehhân[î]* ve *Divan-ı Yahyâoğlu* kaydı vardır. 1b ve 2a sayfalarındaki tezyinatta altın yıldız ve mavi renk yoğun olarak kullanılmıştır. Karşılıklı her iki sayfada da ortada yuvarlak şemseler vardır. 1b sayfasındaki şemsenin ortasında turuncu penç motifi, iç zemininde yaprak motifleri bulunmaktadır. Turuncu, yeşil ve kahverengi mürekkebin kullanıldığı zencereklerin etrafına altın yıldız zemin üstünde simetrik olarak çimenler, çiçekler, servi ağacı ve kahverengi, turkuaz renginde çiçek açmış ağaç resimleri çizilmiştir. Sayfanın dört tarafındaki salbeklerin zemini mavidir. Salbeklerin çevresi altın yıldız, turuncu ve mavi renklerle zencereklenmiştir. İç cetvelin zemini altınla, dış cetvelin zemini mavi mürekkeple boyanmıştır. Üçgen şeklindeki altın süslemeler mavi tığlarla tamamlanmıştır. 2a sayfasında ortadaki yuvarlak şemsenin zemini mavi mürekkeplidir. Şemsenin içi hatâî, rûmî ve yaprak motifleriyle tezyin edilmiştir. Şemseyi içten dışa doğru altın yaldızlı zencerek; turuncu, yeşil ve mavi mürekkebin kullanıldığı münhanilerle bunların da çevresi simetrik olarak çimen, çiçek, servi ve çiçek açmış ağaç motifleriyle bezenmiştir. Dört köşedeki salbeklerde zeminde mavi mürekkep konturlarda turuncu ve yeşil mürekkep kullanılmıştır. Dış cetvel süslemesi 1b'deki ile aynıdır. Sayfaların her ikisinde ortada bulunan yuvarlak şemseler yazmanın 15. yüzyılda istinsah edildiğine dair bir ipucu vermektedir. 2b yaprağında serlevha vardır. Serlevhanın zemini mavi mürekkeplidir, ortada kufî hatla yazılan besmele yaprak ve rumî motifleriyle tezyin edilmiştir. Altın cetvel içindeki zencerekte turuncu mürekkep kullanılmıştır. Ana metni derkenar metinlerinden ayıran cetvel yaklaşık 1cm.

kalınlığındadır. Zemininde mavi mürekkep kullanılmış olup saz üslubundaki yapraklarla süslenmiştir. Serlevhanın sol üstündeki süslemenin içinde yılanların ve çeşitli kuşların olduğu bir bahçe tasviri yapılmıştır. 2b-3a yaprağında satır aralarında da tezhip süslemeleri yapılmış, bundan sonraki diğer yapraklarda altın yaldızlı köşe ve orta süslemeleriyle cedveller çekilmiştir, satır aralarında süsleme yoktur. 2a, 95b sayfalarında kütüphane vakıf mührü bulunmaktadır. Yazı ve süsleme özellikleri bakımından son derece kıymetli olan yazma, hasar görmemiş olup baştan ve sondan tamdır. Kolofon bulunmadığından ne zaman ve kimin tarafından istinsah edildiği belli değildir.⁴

Nüshadaki divanların sayfa numaraları sırasıyla şöyledir: Gövde metninde 2b-92a sayfaları arasında *Şeyhî Divanı*, 92a-95a sayfaları arasında *Harnâme* mevcuttur. Sayfa kenarlarında sırasıyla İvazpaşazâde Atâyî (2b-28a), Hoca Dehhânî (28a-58b), Yahyâoğlu (58b-73b), Ahmedî (74a-83b), (83b-84a arasında sayfa kopukluğu mevcuttur) Hassân (84a-89b) (89b-90a arasında sayfa kopukluğu vardır), İznikli Hümâmî (90a-94b) (94b-95a arasında kopukluk mevcuttur) ve Ahmed-i Dâ'î'nin (95a-95b) şiirleri mevcuttur. *Şeyhî Divanı* elifba tertibine göre yazılmıştır. Derkenardaki şairlerden İvazpaşazâde Atâyî'nin şiirleri elif ba tertibine göre; Dehhânî, Yahyâoğlu, Ahmedî, Hassân ve İznikli Hümâmî'nin şiirleri ise gayr-ı müretteb yazılmıştır.

Baş (gövde metin):

Eger hücûm-ı ecelden dilim bulursa mecâl
Diyem şenâ-yı cemâl-i celîl-i celle celâl

Son (gövde metin):

Ol şehüñ işi 'izz ü nâz olsun
Düşmeninüñ ğam u niyâz olsun

Baş (derkenar):

Yine 'azm-i rezm kıldı server-i hâver güneş
Kim diyâr-ı Hinde çekdi şubh-dem leşker güneş

Son (derkenar):

Söz çok cihânda Dâ'î velî uşbu luţf-ıla
Gelsün bu şi're bir göreyim kim cevâb ider

V.2. Nüshanın İmla Özellikleri

Klasik Türk şiirinde aruz vezni son derece hâkim bir unsurdur. Divan şiirinin kuruluş ve başlangıç dönemi adını verdiğimiz Eski Anadolu Türkçesi döneminde Türkçe kelime ve eklerin imlası, çoğu metinde aruza bağlı olarak değişiklikler gösterir. Dönemin el yazmaları bu gözle incelendiğinde genellikle aruzda kapalı heceye denk gelen hecelerde ünlü harf gösterilirken açık heceye denk gelen hecelerde ünlü harfin

⁴ Medine'de bulunduğumuz süre zarfında yazmanın kendisini görmek mümkün olmamıştır, yazmanın görselleri daha sonra tarafımıza CD ile ulaşmıştır. Elimizdeki görsellerde yazmanın cildine ait bilgi yahut fotoğraf yoktur. Yazmanın tanıtıldığı makalede (Şarlı, 2001: 109) de sadece katalog numarası ve isim bilgisi vardır. Nüsha tavsifi elimizdeki görsellere göre tarafımızdan yapılmıştır.

imlasında tasarrufta bulunularak ya hiç gösterilmediği ya da sadece hareke ile gösterildiği bilinmektedir. Yine EAT'nin özelliklerinden biri de ünsüz değişmeleridir. Uygur yazı dilinin etkisiyle p-b, c-ç, t-d, k-h gibi ünsüzlerin yazımında düzensiz kullanımlar olduğu bilinmektedir. Yahyâoğlu'nun şiirlerinde bahsedilen imla özelliklerini görmek mümkündür. Şiirlerin bulunduğu divan mecmuasının imla özellikleri *Hoca Dehhanî Divanı* yayınımda (Ersoy-Ay, 2017: 57-63) ayrıntılı olarak incelenmişti. Bu incelemede büyük ölçüde Mehmet Akalın tarafından kaleme alınan Ahmedî'nin Dili makalesindeki (Akalın, 1989: 9-153) tasnif metodu örnek alınmıştır. Burada da benzeri bir metodla Yahyâoğlu şiirleri üzerinden yazmanın bazı imla özelliklerine dikkat çekilecektir.

V.2.1. Ünlülerin imlası:

Nüshada a, e ünlüleri çoğunlukla aruza bağlı olarak üstün, elif, üstünlü elif, medli elif, ve güzel he ile gösterildiği gibi hiç hareke/harf kullanılmadan da gösterilmiştir:

olanlar (اولنلر) 27/2, çiçek-ile (چيچاكلة), giceler (گجالر) 12/2, azduran (أزدرن) 24/7, bir arada (بر آراهه) 32/1, atı-n[un] (آتک) 14/3 az kılır (آز قلور) 25/4, sansa (صنسه) 5/1, itmekde (اتمكده) 5/3, başuma (بشمه) 18/4.

ı, i ünlülerinin yazımında da aruz dolayısıyla farklılıklar mevcuttur. Bu ünlülerin de esre, ye, esreli elif, elif ye, esreli ye ile gösterildiği ya da hareke/harf kullanılmadan da gösterildiği yazımlar vardır:

agyârı (اغيار) 5/3, adını (آدنی) 5/2 nice (نیجا) 13/3, imd[i] (امد) 13/6, içelüm (ايچلم) 27/3, süci (سجی) 20/2, geldi (گلدی) 22/3, içümde (اچمه) 18/6, gice (گجه) 51/1.

Farsça tamlamalardaki terkip “ı”leri tamlayan ünsüz bir harfle bittiğinde umumiyetle gösterilmemiştir: ‘ömr-i ikbâle (عمر اقباله) 18/5.

Akkuzatif ekinin yazımında da belirli bir düzen yoktur: yay[ı] (یای) 14/4, bekâyı (بقای) 14/6.

u,ü, o, ö ünlülerinin yazılması da yukarıdaki ünlülerde olduğu gibi farklılıklar arz etmektedir. Bu sesler, ötre, ötreli elif, vav, ötreli vavla karşılandığı gibi hiç hareke veya harfle gösterilmeden de yazılmıştır:

korkaram (قرقارم) 7/2, gözün (كزك) 15/4, oğlını (أغلنی) 7/5, uş (أوش) 16/4, yalunuz (یلوزك) 6/3, olalı (اولال) 19/7, gönlüme (كوكلمه) 15/4, gökçekdür (ككچكدر) 19/7.

V.2.2. Ünsüzlerin imlası:

Nüshada ç ünsüzü Arap imlasının tesiriyle çoğunlukla c sesiyle karşılanmıştır: nişân-içün (نشانجون) 16/7, saçun (سچك) 17/1 çalınuruz (جالنرز) 16/7, niçe (نچه) 18/4, çağunda (چااكده) 20/1, birkaç (برقچ) 24/7.

n, g, k ünsüzlerinin yazımında farklılık gözlenmemiştir: gökçekdür (ككچك در) 19/1, gin (كك) 18/4, gönül (كوكل) 13/1.

Eski Türkçede kelime başında ve kelime sonunda belirli kelimelerdeki k sesi EAT’de sızıcılaşarak h sesine dönüşmüştür; metinde sesin iki yazımı da düzensiz olarak görülmektedir. Ok (اوق) 42/5, oh (اوخ) 26/3, irakdan (ارقدن) 42/6, ırah (ارخ) 35/2.

Kelime sonunda bulunan k sesi kelime ünlüyle başlayan ek aldığına tonlularak ğ sesine dönüşebilmektedir. Kelimenin ek almadığı durumda da bu değişme gözlenmiştir: ırağ (اراع) 37/3.

V.2.3. Bazı ek, bağlaç ve edatların imlası:

Nüshada -(1)p⁴ partisip ekinin Eski Anadolu Türkçesinde genişlemiş şekli olan –uban² yazımına da rastlanmıştır: kaynayuban (قَيْنُوبَان) 10/1, el uruban (أَلْ أُرْبَان) 51/4.

-lık⁴ yapım eki kendisinden sonra ek almadığı durumlarda da –lig⁴ şeklinde de yazılmıştır: canlıg (جانلغ) 15/1.

-durur eki kelimeye bitişik ve kelimedden ayrı olmak üzere iki şekilde yazılmıştır: yok durur (يُفَدِر) 13/1, âsumân durur (أَسْمَانُ دُر) 13/1.

-ki aitlik eki kalın sıradan kelimelerden sonra geldiğinde gı şeklinde yazılmıştır: kapusındağı (قَبُوسِنْدَاغِي) 21/7, uçmakdağı (أُجْمَقْدَاغِي) 28/3.

Genellikle vezin zarureti dolayısıyla gibi edatının ve dahi bağlacının yazımında farklı imlalar kullanılmıştır: gibi (كَيْبِي) 12/7, (بِكِي) 13/2 (بِيكِي) 14/2; dahı (دَاخِي) 7/3, (دَخِي) 10/1.

SONUÇ

Yahyâoğlu'nun hayatı hakkında biyografi kaynaklarında bir kayıt mevcut değildir. Şiirlerinde bu adı mahlas olarak kullanmıştır. Nereli olduğu veya mesleği hakkında elimizde kesin bir bilgi yoktur. Şiirlerinde, vatanında kıymetinin bilinmediğini, yurdundan ayrılp gurbete düştüğünü, ilden ile dolaşp gazelhanlık yaptığını söylemesi, mahlasında daha çok âşıklık geleneğinde görülen “oğlu” ibaresinin bulunması onun gazel okuyan gezici şairlerden olabileceğini düşündürmektedir. Anadolu sahasının bilinen ilk nazire mecmuası olan *Mecmûatü'n-Nezâir*'de nazire yazdığı şairler ve ona nazire yazan şairler dikkate alındığında Yahyâoğlu'nun başlangıç dönemi şairlerinden Ahmedî, Ahmed-i Dâ'î, Ömer bin Mezîd, Nâmûsî, Mukîmî, Hassân gibi şairlerle çağdaş olduğunu, 14. yüzyılın sonu ile 15. yüzyılın başlarında hayatta olduğunu söylemek mümkündür.

Yahyâoğlu'nun elimizdeki 54 şiirinin tamamı Türkçe olup gazel nazım biçimiyle yazılmıştır. Gazelleri 5-7 beyit arasındadır. Şiirlerindeki dil özelliklerinin EAT dönemi dil özelliklerine tamamen uyduğu, yazmanın imla özelliklerinin de dönemin imlasıyla aynı olduğu tespit edilmiştir. İmale kusurları dışında aruz veznine ve kafiye bilgisine hakimiyeti, edebî sanatları kullanmadaki başarısı onun güçlü bir şiir birikimine sahip olduğunu göstermektedir. Şiirlerinde yaklaşık dörtte bir oranında redif ve kafiyelerde Arapça veya Farsça kelimeleri tercih etmiş, geri kalan şiirlerinde rediflerini Türkçe kelimelerden seçmiştir. Yek-ahenk bir üslupla, sade, samimi ve işlek bir Türkçe ile yazdığı şiirlerinin ana teması beşerî aşktır.

Bu makaleyle, klasik Türk edebiyatının kurucu şairlerinden birinin *Divançe*'sini gün yüzüne çıkarmış olduk. Başta yurt dışı kütüphaneleri ve şahıs ellerindeki yazmalar olmak üzere kataloğu hazırlanmamış kütüphanelerde saklı daha nice ecdat yadigârının bulunduğuna kuşku yoktur. Bu kadim ve güçlü edebiyatın köklerinin

sağlıklı tespiti açısından yapılacak yeni çalışmalarla daha başka değerlerimizin de ortaya çıkarılabileceğini düşünüyoruz.

VI. Metin

VI.1. Metin Neşrinde Takip Edilen Yol

VI.1.1. Metin Tertibiyle İlgili Hususlar ve İşaretler Sistemi

1. Metinde her beyte sıra numarası verilmiştir.
2. Çeviriyazıda metnin imlasına sadık kalınmış, vezin gereği ünlülerin imlasında, dönemin özelliği gereği de ünsüzlerin yazımında yapılan ikilikler aynen muhafaza edilmiştir.
3. Anlam yahut vezin gereği yapılması zaruri olan türlü eklemeler, metin tamirleri köşeli parantez [ ] içinde gösterilmiş; okunamayan kelimeler metinde (...) işaretiyle gösterilip aparatta fotoğrafı gösterilmiş; okunduğu halde anlamlandırılmayan kelimelerin yanına ise (?) işareti konulmuştur. Kelime sonunda akkuzatif eki y harfiyle ya da esre ile belirtilmemişse ek [] işaretiyle eklenmiştir. bin[i] 9/6 , kitabın[i] 35/5.
4. i- fiili, ile edat/bağlacı ve için edatının yazımında metinde birleşik ise (-) işaretiyle eklenmiş olduğu kelimeyle birlikte (ögmek-içün 6/2, ‘özr-ile 5/4); “ile” edatının vezin gereği kelimeyle “-la”, “-le” şeklinde bitişik yazıldığı durumlarda bitişik (koksı-la 19/2) yazılmıştır. Bu tür birleşik yazımlarda “y” kaynaştırması söz konusu ise bu iki çizgi arasında (-y-) ile (mîve-y-ile 1/5) gösterilmiştir.

VI.1.2. Vezinle İlgili Hususlar

5. Vezin bozukluğu, kafiye problemi veya vezin farklılığı gibi özel durumlar dipnotta zikredilmiştir.
6. Şiirin vezni yazılıp aynı zamanda işaretlendirmesi metin başında artı işareti ve kısa tirelerle gösterilmiştir. *Mefâ’îlün mefâ’îlün fe’ülün + --- / + --- / + ---*
7. Arapça Farsça kelimelerde seslerin uzunlukları gösterilirken “vezin” esas alınmıştır. Zihafı ve/veya med sorunu olan ünlüler eğik karakterde yazılmıştır: Perî 1/4, bûstân 25/2.
8. Nisbet î’leri zihafı okunması gerektiğinde eğer kelime sonundaki y yazılmışsa î şeklinde uzun-italik, eğer y gösterilmemiş sadece esre ile harekelenmişse i şeklinde kısa-italik olarak gösterilmiştir:
Ben aña şûfî mi direm ki rindlik eylemez ol
Nerêdese er olan lâ’ubâlî gökçekdür 19/6.
9. Eski Anadolu Türkçesi dönemi metinlerinde, uzun heceye tekabül eden “e” sesindeki imaleyi göstermek için elifle yazılması yaygın bir imlâ özelliğidir. Bu tür kelimelerdeki imaleli sesler düz aksanlı e ile (ê) gösterilmiştir: sêvinmeyicek 10/5, eylemêsün 42/6.
10. Şeddeli kelimelerin imlâsında da vezne uyulmuştur: haqı-çün 28/1.

11. Vezin gereği yapılması gereken ünlü ulamaları orijinal metinde ayrı kelimeler hâlinde yazılmışsa alt çizgiyle birleştirilerek vezne dikkat çekilmiştir: Yahya_oğlu 4/5.

VI.1.3. Nüsha Farklarının Gösterilmesi ve İmlayla İlgili Hususlar

12. Yahyâoğlu'nun dördü (yayınımızdaki 3, 37, 53, 54 numaralı gazeller) *Mecmûatü'n-Nezâir*'de (Canpolat, 1995: 63, 126, 129, 202) ikisi (yayınımızdaki 9 ve 52 numaralı gazeller) *Câmiü'n-Nezâir*'de (Ertek Morkoç, 2003: 82, 1216) olmak üzere nazire mecmualarında altı şiiri vardır. Yayınımızdaki 52, 53 ve 54. numaralı şiirler yazma nüshada bulunmayıp sadece nazire mecmualarında bulunan şiirlerdir. Dolayısıyla sadece 3, 9, ve 37 numaralı gazellerin tenkitli metni yapılmıştır. Tenkitli metinde aparatlarda şiirlerin yerleri gösterilirken *Mecmûatü'n-Nezâir*'de Canpolat yayınındaki (Canpolat, 1995) Osmanlıca metnin bulunduğu sayfa numaraları, *Câmiü'n-Nezâir*'de ise Beyazıt Devlet Kütüphanesi 5782 numaradaki yazmanın sayfa numaraları verilmiştir.
13. Nüsha farkları gösterilirken önce ana metne alınan doğru olarak kabul ettiğimiz şekil verilmiş, iki nokta işaretinden (:) sonra şiirin bulunduğu nazire mecmuasındaki varyant gösterilmiş, boşluktan sonra da asıl metne alınmayan şeklin bulunduğu mecmuanın rumuzuna yer verilmiştir: "katl eyledi: dâpêledi MN" gibi.
14. Divançe nüshası (Arif Hikmet Kütüphanesi) AH, Mecmûtü'n-nezâir MN, Câmiü'n-nezâi CN rumuzlarıyla gösterilmiştir.
15. Varyantlar gösterilirken aynı mısradaki kelimeler arası eğik çizgi (/), mısralar arası ise çift eğik çizgi işaretiyle (//) ayrılmıştır.
16. hamâ'il, dâ'im gibi kelimelerin yazımında metne uyulmuştur. Metinde bu kelimeler y ile yazıldığı için çeviriyazıda da bu yazım esas alınmıştır: dâyimâ 23/5, hamâyıl 51/3.
17. Metin tespitinde bir birlik sağlamak amacıyla Arapça ve Farsça kelime ve tamlamalarda İsmail Ünver tarafından yayımlanan ve metin neşirlerinde büyük ölçüde kabul gören "Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler" başlıklı makalede getirilen esaslara uyulmaya çalışılmıştır.
18. Metin neşrinde takip edilen sistem ve çeviriyazıda işaretlerin gösterilmesinde M. Fatih Köksal'ın ilgili makaleleri esas alınmıştır. (Köksal, 2009: 63-86; Köksal 2012: 179-210).
19. Neşirde klasik transkripsiyon sistemi kullanılmıştır. Farsçadaki "vâv-ı ma'dûle"ler ise "v" ile gösterilmiştir.

VI.2. [Yahyâoğlu Divançesi]

1.

mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün

+ - + - / + + - - / + - + - / + + -

1. Bahârı gitdi-se gêlûñ hâzânı hoş görelüm
Zemîn çü böyle getürdi zamân[1] hoş görelüm
2. Hâzânı havz kenârında bir semen-ten-ile
Cihândan almağ-içün dad cânı hoş görelüm
3. Çü bile şalınamaduk şalıduğı demde
İrağdan ol boyı serv-i revân[1] hoş görelüm
4. Ger âşikâre görünmezseñ âdemî-zâda
Perî bigi görün âhir nihân[1] hoş görelüm
5. Çiçek teferrüc[i] ol bâğdan ger oldı-sa fevt
Bu dürlü mîve-y-ile bâğbân[1] hoş görelüm
6. Cefâyı terk idüp iy cân gel imdi bir nice gün
Senüñle uşbu vefâsuz cihân[1] hoş görelüm
7. Bu Yahyaoğlı bigi her belâya şabr idelüm
Arada şabr-ıla Eyyüb olanı hoş görelüm

2.

mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün

+ - + - / + + - - / + - + - / + + -

1. Çün açdı yâr niğâbın cemâl gösterdi
Mağabbet ehline nûr-ı celâl gösterdi
2. Boyıyla serv bigi i'tidâl üzere turup
Yüziyle lâle bigi hadd ü hâl gösterdi
3. Anuñ cemâlini kim ber-kemâl isterdüñ
Hezâr şükr kim ol Zü'l-celâl gösterdi
4. Hezâr 'âkıl[1] dîvâne kıldı degme yana
Perî bigi per açup bir hayâl gösterdi
5. Çü çatdı kaşlarını sihr ü fitneler düzdi
Çü süzdi gözlerini mekr ü âl gösterdi
6. Nice dilêr-ise içsün kanumu içmege kim
Harâmî gözleri sihr-i helâl gösterdi
7. Bu Yahyaoğlına dilberlik içre el-hâşıl
Kamu leğâfetin ol ber-kemâl gösterdi

1. AH, 58b-59a

2. AH, 59a

3.

mefā' ilün mefā' ilün fe' ülün

+ --- / + --- / + ---

1. Tapuñ andan berü kim şataşupdur
Baña senden maḥabbet ulaşupdur
2. Benem Mecnün eger Leylī sen-iseñ
Baña pend itme kim 'aqlum şaşupdur
3. Bahāsın büsenüñ ğonca lebüñden
Ne dirsın kim şeker tengin şeşüpdür
4. Yine ğamzeñ kimi katl eyledi kim
Kana kirpüğüñ ucı bulaşupdur
5. Benüm gönüm ki cem' olmağın ister
Perişān saçlaruña şarmaşupdur
6. Gözümüñ yaşın ırmağ istemê kim
Gözümüñ yaşı ırmağdan aşupdur
7. Bu 'aşıklık tonın kim Yahyaoglı
Senüñ egnüñe şalduğ yaraşupdur

4.

mef' ülü mefā' ilü mefā' ilü fe' ülün

-- + / + -- + / + -- + / + --

1. Ağyār-ıla yürime direm yār yiñilmez
Yār-ıla turur oturur ağyār yiñilmez
2. Ağyārına Hıağ h^vor u hacil eyleye bir dem
Yiñilmek ola-y-ıdı velī yār yiñilmez
3. Cevri baña kıılır kamu bu ḥalq-ı cihānda
Kopalıdan ol cevri ü cefākār yiñilmez
4. Derdüm katılığınan iñildü kılıcağ zār
Bilemce iñiler der ü dīvār yiñilmez
5. Ma'şūka sözüñ itme telef kim öğüd-ile
Yahya_oglı bigi 'ışka giriftār yiñilmez

3. AH, 59a-59b, MN, 253-254, Mecmuada beyitler 1, 6, 2, 5, 3, 4, 7 şeklinde sıralanmıştır.

4. yine: ginê MN / katl eyledi: dēpēledi MN // ucı: oқи MN.

5. gönüm: 'aqlum MN.

7. tonın: tonını MN.

4. AH, 59b

5.

fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün
+ + -- / + + -- / + + -- / + + -

1. Baña kim dost cefāsından uşanma didiler
Ol yavuz şansa saña sen aña şanma didiler
2. Tengri-çün yār cefākār diyüben yañılıp
Bī-vefālîk adını al da adanma didiler
3. Gördüğüñ arada ağıyārı hilāl itmekde
Çünkü fırsat bulasın kimseye ʔanma didiler
4. Nice eksükli-y-iseñ 'özü-ile ilêrü gelüp
Yäre aḥvālünü 'arz eyle utanma didiler
5. Gözlerüñ yaşı-y-ıla bağıruñ odın sâkin idüp
Deñize ğarḳ oluban ʔamuya yanma didiler
6. Bu ḥamiyyet kuşağıñ 'ışık yolında bilüne
Er bigi kuşan u yā hiç kuşanma didiler
7. Cevr çevgānı-y-ıla ʔop bigi Yahya_oğlı daḥı
Hecr meydānı içinde yavalanma didiler

6.

fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün
+ + -- / + - + - / + + -

1. Cānlaruñ ol durur çü cānānı
Bes niçün sevmesün bu cān anı
2. Varayın ḥüsn bāğıñ ögmek-içün
Oḳıyayın hezār destānı
3. Yalıñuz ben miyem gönülsüz olan
Ol esīr itmedük gönül ʔanı
4. Saçalı saçların yüzi üzre
Seçemêzem küfürden îmānı
5. Yoğ-ısa yok var-ısa oldur bes
Bu zamānda güzellerüñ ḥanı
6. Ādemī uşbu ḥüb şüretle
Āh kim 'ākıbet olur fānī
7. Ğam u şādīyle ḥatm olur bu cihān
Nitekim Yahya_oğlı dīvānı

5. AH, 60a

6. AH, 60a-60b

7.

mef'ülü mefâ'ilün mef'ülü mefâ'ilün
-- + / + --- / -- + / + ---

1. Hecrüñ-ile bağrum kan ola diyü kórķaram
Yaşumdan iki 'âlem tola diyü kórķaram
2. İtgil hâzer âhumdan her şubħ kim arduñda
Gül bigi güler yüzüñ şola diyü kórķaram
3. İy dost iñen dahı ağlatma beni güldür
K'ağladuğuma düşmen gülê diyü kórķaram
4. Bir öpmek-içün biñ cân şimdi ki bahâ urduñ
Şoñra biñi bir pûla ola diyü kórķaram
5. Yaħya_oğlı'nı vaşluña yiltêdügüm oldur kim
Añsuzda firâķuñda öle diyü kórķaram

8.

mef'ülü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün
-- + / - + - + / + - - + / - + -

1. Billah kim ol biyâ didügi cân degül midür
Yaħud bu sâķñüñ lebi mercân degül midür
2. Bu 'ömr gülşeninde alup lâle bigi câm
Her kim mül içse gül gibi ħandân degül midür
3. Hîç olmaduğda nesnesi ħod göz yaşı-y-ıla
Dervişlerüñ âhı firāvân degül midür
4. Devrân tapançasına yüzün def bigi dutan
Maħfiller içre ney bigi nâlân degül midür
5. Yaħya_oğlı'nı irürmeyen ol dost vaşlına
Şol 'ömr[i] uzamayası hicrân degül midür

9.

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün
- + - - / - + - - / - + - - / - + -

1. Sen seni benden nihân itmek dilersin itmegil
Göñlüm alduñ kaçd-ı cân itmek dilersin itmegil

7. AH, 60b

8. AH, 60b-61a

9. AH, 61a; CN, 205a Başlık: Nazîre-i Yahyâoğlu

2. sermâyesine: sermâyesinden CN/ olur: ola CN// Aşşısız çok: Aşşısı yok CN.

3. CN'de yok.

4. Şu bigi: Ğurbete CN.

5. arasında olanı: arasından geçeni CN.

7. Bencilêyin: Çekdürürsin CN/ cefâyı: cefânı CN// Kórķmayuban Tengriden: Ol faķiri nâtuvân CN.

2. ‘Ömrümüñ sermāyesine kim yoluñda harc olur
Aşşısuz çok çok ziyān itmek dilersin itmegil
3. Ben var-iken ne revādur degme bir ebterleri
Ġamzeñ oķına nişān itmek dilersin itmegil
4. H̄asret ü derd ü belā vü āh-ıla kapuñdan uş
Şu bigi bin[i] revān itmek dilersin itmegil
5. H̄ayr u şerden biz ikinüñ arasında olanı
Bir key ulu dāstān itmek dilersin itmegil
6. Dostlıkda var mıdur kim bin[i] ġamġin eyleyüp
Düşmenümi şādmān itmek dilersin itmegil
7. Bencilēyin her cefāyı Yahyaoġlına müdām
Korkmayuban Tengriden itmek dilersin itmegil

10.

fe’ilātün fe’ilātün fe’ilātün fe’ilün

+ + -- / + + -- / + + -- / + + -

1. Seni gördükce gözüm bende dil ü cān sevinür
Ki tamarlarda daķı kaynayuban ķan sevinür
2. H̄asta bī-çāre tabībi göricek kayġulu-ken
Ber-ķader ola diyü derdine dermān sevinür
3. Niçe bir ġam yiyelüm şāf süci şun içelüm
Ki süci içüben ölen kişi sekrān sevinür
4. Gül yüzüñ-ile benefşe saçuñuñ bāġ içre
Eytdüğümce şıfatın lāle vü reyhān sevinür
5. Seni kim ister-idi buldı bu ġamġin göñlüm
Şimdi sēvinmeyicek ya daķı kaçan sevinür
6. Seni gördükce selāmethġ-ıla Yahya_oġlı
Çok ider şükr H̄udāya ki firāvān sevinür

11.

fe’ilātün fe’ilātün fe’ilātün fe’ilün

+ + -- / + + -- / + + -- / + + -

1. Yārdan ben ki ‘ināyet nażarını umaram
İtsün imdi ki ri’āyet eşerini umaram
2. Bu ġice ķandalıġuñı şoraram la’lūñden
Eydivirsün ki hikāyet ķaberini umaram

^{10.} AH, 61a-61b

^{11.} AH, 61b

3. Gördüğüm yirde döküp kanın içüben yimege
Düşmenüñ havşala bayat cigerini umaram
4. Fakr kim tãc koda başuma miskīnlikden
Bilüme dağı velāyet kemerini umaram
5. Şeb-çerāğ olmağ-içün bu karañu dünlerde
Vireli 'ağlı kifāyet güherini umaram
6. Ol iki fitne gözüñden şadağa olmağ-içün
Yağyaoğluna 'ināyet nazarını umaram

12.

mefā'ilün fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün

+ - + - / + + - - / + - + - / + + -

1. Bahār u bāğ u gülinden cihān müşerrefdür
Zemīn müzeyyen oluban zamān müşerrefdür
2. Bugün bu yiryüzi dürlü çiçek-ile nitekim
Gicêler ilduz-ıla āsumān müşerrefdür
3. Yeşil çemende bulutdan ki açılıpdur hüb
Ağ u kıızıl gül ü al erguvān müşerrefdür
4. Ev içre 'ıyş idicek demde gül durur çün kim
Benefşe vü gül-ile büstān müşerrefdür
5. Bu gülşen içre gelüñ geçelüm dağı sözden
Ki bülbül okıduğı dāsītān müşerrefdür
6. Hem uşbu luğf-ıla kim ögüp ol gülistānı
Görêliden berü pîr ü civān müşerrefdür
7. Bu Yağyaoğlunuñ ol dilsitān gibi becid
Teferrüc eylemege gülsitān müşerrefdür

13.

mefā'ilün fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün

+ - + - / + + - - / + - + - / + + -

1. Göñül cihānını şorsañ 'aceb cihān durur ol
Ki ne zemīn ü ne ħod āsumān durur ol
2. Göñül katında yir ü göge yoğ durur miğdār
Ki yir ü gök didigüñ ten bigi vü cān durur ol

12. AH, 61b-62a

13. AH, 62a-62b

5. Nüşhada نيجادرو ككل şeklinde yazılmıştır. Anlam gereği nicedür kelimesinden sonra 3. tekil şahıs zamirinin yazılması uygun görülmüştür.

3. Göñül maķāmını teşbīhe ‘arşa kılmışlar
Ki cān hūmāları olmağa āşiyān durur ol
4. Neyi taleb kıılır-ısañ göñülde bulmağ olur
Bu hākdāndaki key ulu hānedān durur ol
5. Nedür nedendür ü nicēdür o[1] göñül diyene
Dañı nişān diyemēzem ki bī-nişān durur ol
6. Bes añla imd[i] ki şāhib-dil adını kimmiş
Çün ad-ıla diyemēzem ki di fülān durur ol
7. İçin ‘imāret iden er taşın hārāb kıılır
Ki zīnet eyledügi özine ziyān durur ol
8. Nażar bolan kişi şāhib-dili bilür girçek
Egerçi içerüden içerü nihān durur ol
9. Nażar bolan kişi kimdür diyēne Yahya_oğlı
Eyit ki her kişinüñ hıdmetin kıılan durur ol

14.

mefā’ilün fe’ilātün mefā’ilün fe’ilün

+ - + - / + + - - / + - + - / + + -

1. Güzellere nażarı pāk iden Hudāy[1] sever
Ki cümle pāk-nażar ehl-i Muştāfāy[1] sever
2. Anı ki hüsñ ilinüñ şāhıdur zihī devlet
Ki şehir içinde menüm bigi bir gedāy[1] sever
3. Ben anuñ atı-n[un] ayağı toprağı oldum
Ki kāmı halk-ı cihān uşbu hāk-i pāy[1] sever
4. Kaşıyla kirpüğine kim nişāne kıldı beni
Bu kāmına şuşamış dil ol oğ u yāy[1] sever
5. Devā ki dirler anuñ derdidür cihānda baña
Bu hasta cānum anuñ-içün ol devāy[1] sever
6. Bu Yahya_oğlı maħabbetde maħv ider adını
‘Aceblemeñ ki fenā söz ebed beķāy[1] sever

15.

fe’ilātün fe’ilātün fe’ilātün fe’ilün

+ + - - / + + - - / + + - - / + + -

1. Nāzük-endām-içün cānuma kim cānlıg ider
Turuban seyr idicek serv-i hırāmānlıg ider

^{14.} AH, 62b

^{15.} AH, 62b-63a

2. Ağzuñuñ hoşkası kim teng [ü] dil-āvīz durur
La'l ü mercāndan alup dürr güher-kānlıg ider
3. Şüretüñ şafhasıñuñ haṭtı muḥakkaḳ oldı
Şöyle kim gül varaḳı üstine reyḥānlıg ider
4. Fitne kaşuñla gözüñ kirpüğüñ ok atduḳca
Āferīn göñlüme kim cānuma ḳurbānlıg ider
5. Şehsüvārı bu zamān ḥüsn ilinüñ sensin kim
Her kimi farz ider-isem saña derbānlıg ider
6. Hoş degül mi bu ki Yaḥya_oğlı senüñ medḥüñ-ile
Gezinüp ilden ile ḥalka ḡazel-ḥvānlıg ider

16.

mefā'ilün fe'ilätün mefā'ilün fe'ilün

+ - + - / + + - - / + - + - / + + -

1. Gel iy nigār ki sen dilsitānsuz olımazuz
Ki 'ışḳ bülbüliyüz gülsitānsuz olımazuz
2. Bizüm bu nāle vü efgānumuzı ma'zür it
Ki sensüz olıcaḳ āh u figānsuz olımazuz
3. Yine dönüp gözümüzüñ yaşıyla al iderüz
Ṭonumuzı ki nedür erḡuvānsuz olımazuz
4. Bu 'ışḳ-içün bize dirler ne derde dermāndur
Dirüz o derde ki bir dem uş ansuz olımazuz
5. Cihānda irmege sen cāna geçmişüz tenden
Ki tensüz olıbilürüz ü cānsuz olımazuz
6. Senüñ bu 'ışḳuñ-içün beñzümüzi zerd itdük
Kim ol müferriḥ-içün za'ferānsuz olımazuz
7. Bu Yaḥyaoğlı bigi ḳamu renge çalınuruz
Nişān-içün ki biz ol bī-nişānsuz olımazuz

17.

mef'ülü fā'ilätü mefā'ilü fā'ilün

- - + / - + - + / + - - + / - + -

1. Ğonca lebüñ söze gelicek gül yilê gider
'Anber saçuñ yalabısa sünbül yilê gider
2. Ben tevbe ḳılduḡuma süciden sebep bu kim
Sen gül-'izārsuz içilen mül yilê gider

16. AH, 63a

17. AH, 63a-63b

3. Āhum eşersüz olduğunu andan añlaram
Kim gül kıatında nāle-i bülbül yilê gider
4. 'Işkuñ ğamında yaşuma ğark olduğum bu kim
Ten toprağa vü cān oda göñül yilê gider
5. Yahya_oğlı 'ākıbet iresidür vişāle kim
Hicrān yolında bindügi düldül yilê gider

18.

fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün

+ + -- / + - + - / + + -

1. Ben ki sen dilsitāna yār didüm
Bağrumı şanasın ki yar didüm
2. Leblerüñ şekkeriyle şerbet ezüp
Ben şuşamışsı sen şuvar didüm
3. Göñlümi kim şikestedür beste
Olmağa zülfüñ ile şar didüm
4. Tar kılduñ başuma ben niçe kim
Kılma bu giñ cihānı tar didüm
5. Hüsnuñe ğırre olma kim yokdur
'Ömr-i ikbāle i'tibār didüm
6. Her nihān sırrumı tapuña 'ayān
Derdlê kim içümde var didüm
7. Yahyaoğlından uşbu pend saña
Yād dutğıl ki yādigār didüm

19.

mefā'ilün fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün

+ - + - / + + -- / + - + - / + + -

1. Kāmudan ol şanemüñ kim cemāl[i] gökçekdür
Göñül gözinde muşavver hayāl[i] gökçekdür
2. Laţif kokuşsı-la kim mu'aţtar oldı hevā
'Abīr ü müşğ bigi zülf ü hāl[i] gökçekdür
3. Teferrüc itmege ağ u kıızıl yüzi üzere
Kara göziyle yañağında al[1] gökçekdür
4. Dahı ki her harekātın uşul ider nāzük
Kıyām-ı kāmetinüñ i'tidāl[i] gökçekdür

^{18.} AH, 63b

^{19.} AH, 64a

5. Cihān serāyına gēlen ki geldi vü geliser
Zihī sa'ādet anuñ kim hıṣāl[i] gökçekdür
6. Ben aña şūfi mi direm ki rindlik eylemez ol
Nerēdese er olan lā'ubālī gökçekdür
7. Bu Yaḥyaoglınıñ olalı ḥālī miskīnlik
Dükēli ṭayifeye kıl u kāl[i] gökçekdür

20.

fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün

+ + -- / + - + - / + + -

1. Göreliden seni bu çaḡuñda
Öpesüm geldi çaḡ dudաḡuñda
2. Beni esrük gözüñ ḥumār kıılır
Tolu-y-iken süci kabaḡuñda
3. Lāle üstine sāye ṣalmaḡ-içün
Sünbülüñ seyr ider yañaḡuñda
4. Çün yüzüñ öpmege elüm irimez
Ko ki bir baş koyam ayaḡuñda
5. Şol iki 'anberīn müselsel zülf
Uş yaraşmaz mı şol u şaḡuñda
6. Raḥm kıl Yaḥyaoglı miskīne
Kibr eger yoḡ-ısa dimaḡuñda

21.

fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

+ + -- / + + -- / + + -- / + + -

1. Çünkim eylêmez eşer yāra menüm aḡladuḡum
Pes kaçan eyder[in] aḡyāra menüm aḡladuḡum
2. Diñmedin irte gice yād u biliş katında
'Acabā hoş mı gelür yāra benüm aḡladuḡum
3. Düşmen ü dost baña gülesidür āh kim eger
Sākin olmaz-ısa bu bāre benüm aḡladuḡum
4. İy dirīḡā beni ol dost işiginden uş
Eyleyēsi durur āvāre benüm aḡladuḡum

^{20.} AH, 64a-64b

^{21.} AH, 64b

2. "benüm" kelimesi nüshada ilk beyitte menüm, diğēr beyitlerde benüm yazılmıştır.

5. Bu gelen göz yaşını silmez-isem sîl oluban
Beni alup deñize vara benüm ağladuğum
6. Böyle bî-çâreliğ-ıla becid ağlaram kim
Bağrum odına ide çâre benüm ağladuğum
7. Yahyaoğlına baña terbiyet it dimek olur
Şeh kapusundağı kullara benüm ağladuğum

22.

mef' ulü mefâ' ilün fe' ulün

-- + / + - + - / + --

1. Ol cān ki gönüller ala geldi
Hoş geldi kim uş vişāle geldi
2. Aḥsend anuñ aşlına kim andan
Bir ancılayın sülāle geldi
3. Maḥbūb u laṭīf ü ḥalk içinde
Noḫşānsuz olup kemāle geldi
4. Nūr irdi girü bize yüzinden
Hem gönümüze nevāle geldi
5. Nergis bigi itmege bizi mest
Cām-ıla nitēki lāle geldi
6. Baş urup ayağına içelüm
Çün elümüze piyāle geldi
7. Yahya_oğlı vişāl cāmın içüp
Mest oldı vü vecd ü ḥāle geldi

23.

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

- + -- / - + -- / - + -

1. Ḥātırım bir meh-likā katındadır
Kul bigi kim pādişā katındadır
2. Şākirem ol dostdan kim dem-be-dem
Her belā ben mübtelā katındadır
3. Rāḥatı zaḥmetden umduğum bu kim
Ādeme devlet ḳazā katındadır
4. Genc ḥāşıl eylemek sehl-idi līk
Ḳanda-y-ısa ejdehā katındadır

22. AH, 64b-65a

23. AH, 65a

5. Bu cihānuñ şorar-ısañ hoşlığı
Dāyimā her nā-sezā katındadır
6. 'Işk işinde lā'ubālī olalı
Pādişālık ben gedā katındadır
7. 'Āşıkam ma'sūķuma hayr isterem
Kim dilüm her dem du'ā katındadır
8. Lā-cerem Yahya_oğlunuñ cān u dili
Ki mülāzım Muştafā katındadır

24.

mef'ülü fā'ilātü mefā'ilü fā'ilün

-- + / - + - + / + - - + / - + -

1. Ol yār didügüm baña aġyārmış dirīġ
Andan ki fahr kıılır-idüm 'ārmış dirīġ
2. Dünyā çemenlerinde ki bülbüllik eyleyüp
Gül diyü medhin okıduġum hārmış dirīġ
3. Mihr ü vefā vü merħamet ehlerinden añlayup
Cān virdügüm yolında cefākārmış dirīġ
4. Tesbīh bigi okıduġum boynuma şalup
Kāfirlerüñ bilindeki zünnārmış dirīġ
5. Yārānelik yolında ki hergiz revā degül
Āġyār işvesine haridārmış dirīġ
6. Ol daħı bu zamānenüñ oġlanları bigi
Bed-baħt nefis elinde giriftārmış dirīġ
7. Yahya_oğlunuñ ħabībini yolından azduran
Birkaç pelid ü müdbir ü murdārmış dirīġ

25.

mef'ülü fā'ilātü mefā'ilü fā'ilün

-- + / - + - + / + - - + / - + -

1. Kaşuñ kemānı cānumı ķurbān ider Oħay
Ġamzeñ ħadengi yüregümi ķan ider Oħay
2. Ġonce-leb ü benefşe-ħať u serv-ķadd-ile
Özüñ irişdügi yiri bostān ider Oħay
3. Öpüşdüġünüñ aġzını ķand-ıla töldurur
Hem cismini ķoçuşduġunuñ cān ider Oħay

^{24.} AH, 65b

^{25.} AH, 65b-66a

4. 'Āşıklarına mihr ü vefâ kılsa az kıılır
İllâ cefâ vü cevri firāvān ider Oḡay
5. Düşnām-ıla du'āsı ki kıatumda bir durur
Her ne iderse ol baña iḡsān ider Oḡay
6. Yahya_ oḡlı luḡf idüp ola kim daḡı artura
Ol cevri kim bu cānuma cānān ider Oḡay

26.

fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

+ + -- / + + -- / + + -- / + + -

1. 'Acabā ben kıulı ḡālin niçün ol ḡan bilmez
Kıapuda kıulları çoḡdur meger andan bilmez
2. Zülf [ü] gözi-y-le muşāḡib olalı göñlüm dir
ḡayf ki bencileyin dīni müselmān bilmez
3. Ben anuñ kıaş[ı] yasına nice egri dimeyem
Çü beni oḡ bigi düz kendüye kıurbān bilmez
4. Benden ol n'ola ıraḡ-ısa ten-ile çü menüm
Var için şoḡbetüm anuñ-ıla kim cān bilmez
5. Beni nādānlar eger ḡubş ideler itmeñ 'ayb
Zere dānā kışiler ḡālini nādān bilmez
6. Baña peymāneyi sākī tolu vir kim içelüm
Ol lebüñ yādına kim 'ahd-ıla peymān bilmez
7. Yahyaoḡlı vaḡanın ḡurbete degşürdüḡine
Sebeb oldur ki güher kıymetini kān bilmez

27.

fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

+ + -- / + + -- / + + -- / + + -

1. Sākī mey şun ki göñül pür-ferah u ḡandāndur
Süciye meylimüz olduḡ[ı] bugün andandur
2. Anı ḡar-ḡab' u deli ādem olanlar içmez
Şüfīler bigi ki hem nākes u hem nādāndur
3. Yiyelüm içelüm ü baḡşış ü in'ām idelüm
Kı kamu şuḡluñ eyüsi kerem u iḡsāndur
4. Cām devrinde kim uş Cemlik ider her birimüz
Bilelüm vaḡt[i] ḡanīmet ki geçer devrāndur

26. AH, 66a

27. AH, 66a-66b

5. Bize ol cāmı-y-içün sākīye şad taḥsīn kim
Degme bir cür'asına dirse bahā biñ cāndur
6. Cān fedā itsevüz aña 'aceb olmaya kim ol
Cümle şāḥib-dile dilberlik iden cānāndur
7. Ger cihān fānī ola saña ne ğam Yaḥya_oglı
Çü senüñ 'ışkuñ anuñ ḥüsni-le cāvidāndur

28.

mef'ülü mefā'ilün fe'ülün

-- + / + - + - / + --

1. İy ḥüb-ı Ḥoten Ḥudā ḥakı-çün
Sevdüm seni bī-riyā Ḥaḥ-ıçün
2. Sensin bu cihān güzellerinüñ
Peyġamberi Muştafā ḥakı-çün
3. Sensüz bu cihān baña ṭamudur
Uçmağdağı ol likā ḥakı-çün
4. Miskīnligüme 'ināyet idüp
Kibr eyleme Kibriyā ḥakı-çün
5. 'Ahdüñe ṭurup vefā kııl imdi
İtdüklerüñ ol cefā ḥakı-çün
6. Cānumdan ayırmağıl cefāñı
Göñlümdeki bu vefā ḥakı-çün
7. Yaḥya_oglı ğamuñla şād olaldan
Hoşlıklar ider Ḥudā ḥakı-çün

29.

fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün

+ + -- / + - + - / + + -

1. Gel ki cān bezminüñ Cem'ı sensin
Göñlümüñ cām-ı ḥurremi sensin
2. Rūḥumu şādlığa yilteyüben
Ḥāṭırumdan süren ğamı sensin
3. Ḥürdan ḥübdur ṭapuñ zīrā
Aña kim dirler ādemı sensin
4. Ger güzeller yol urmağa çıkalar
Ḳamusınuñ muḳaddemi sensin

^{28.} AH, 66b

^{29.} AH, 67a

5. Seni sevmek neme gerekdi kim uş
Gözlerümden döken nemi sensin
6. Her neden dem urursa lāf degül
Āh anuñ ki hem-demi sensin
7. Yahyaoğlına āh-ıla her gāh
Od iden iki 'ālemi sensin

30.

mefā' ilün mefā' ilün fe' ulün

+ --- / + --- / + --

1. Kimê kim sen sevilsen cān sevilmez
Ne cān kim bir daḥı cānān sevilmez
2. Ne derddür kim sen anı baña virdüñ
Ki zevkinden anuñ dermān sevilmez
3. Sen ol ma'şūksın kim bī-bedelsin
Bu 'āşıklar saña andan sevilmez
4. Ra'yyet ḥaḫḫına 'adl idegör kim
İl içrê zūlm iden sultān sevilmez
5. Hele ben beklerüm gerçi ki senüñ
Ḳatuñda 'ahd-ıla peymān sevilmez
6. Senüñ dīdāruña ḥayrān ḳalana
Behişt ü ḥūrī vü rıdvān sevilmez
7. Bu Yahya_oğlına kim key āşıkuñdur
Ġaraz ḥüsnüñ durur iḥsān sevilmez

31.

mefā' ilün mefā' ilün fe' ulün

+ --- / + --- / + --

1. Bu lutf-ıla ki sensin cān mısın sen
Veyā ben bī-dile cānān mısın sen
2. Benüm bu dürlü dürlü derdüme kim
Devā ḥiç olmadı dermān mısın sen
3. Seni dirler Ḥiṭā vü Çin bütidür
Ne dirsın bī-vefā andan mısın sen
4. Naẓardan gitme kim gitmek yaraşmaz
Gözümüñ nūrısın insān mısın sen

^{30.} AH, 67a-67b

^{31.} AH, 67b

5. Lebüñi goncaya teşbîh iderler
Anuñçün gül bigi ḥandān mısın sen
6. Perī bigi cihānda āşikāre
Yürimezseñ ne var pinhān mısın sen
7. Kemāl-i ḥüsn-ile şun'ında Ḥaḫḫ'uñ
Bu Yaḥya_oğlın kılan ḥayrān mısın sen

32.

fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

+ + -- / + + -- / + + -- / + + -

1. Şüretüñ naḫş[1] ki her ma'niye cāndur nāzük
Derc olup bir arada iki cihāndur nāzük
2. Ḥüsninüñ gülşenini götürüben yürümege
Āferīn ḫaddüñe kim serv-i revāndur nāzük
3. Beni ğamzeñ ne ğam öldürür-ise çünki yine
Leb-i la'lüñ diri ḫılmağa zamāndur nāzük
4. Vā'izi diñdürüben çaldıralum muḫribi kim
Ney ü çeng itdügi feryād u figāndur nāzük
5. Mey ü ma'şük-ıla zevḫ itmege gül çağı bigi
Gelüñüz bāğa varalum ki ḥazāndur nāzük
6. Uğraduḫça urıgör yaraları bağruma kim
Kırpüğüñ-ile ḫaşıñ tır ü kemāndur nāzük
7. Ḳoçmağa ince bil olduğı bigi ḥüb laṭif
Öpmege ter leb ü dendān u dehāndur nāzük
8. Yaḥyaoğlına ğazel oḫıdalum ḫavl-ıla ḥoş
Kim işidüp 'amel itmēge beyāndur nāzük

33.

mef'ülü mefā'ilün fe'ülün

-- + / + - + - / + --

1. Cān ḥasta bu rüzgār elinde
Dil daḫı esīr yār elinde
2. Miskīn bu gönül hezār pāre
Her pāresi bir nigār elinde
3. Güzelleri görüp itmemek meyl
Yok kimsenüñ ihtiyār elinde

^{32.} AH, 67b-68a

^{33.} AH, 68a-68b

4. Bu luṭf-ıla kim çemende güldür
İllā n'idelüm ki ḥār elinde
5. Yā Rab kaçan ola şol dil ārām
Ben 'āşık-ı bî-ḳarār elinde
6. Ağ elde şu ḳara süci içre
Bir genc durur ki mār elinde
7. Yār ayağına baş ur ḳo faḫrı
Yaḫya_oğlısuñ olma 'ār elinde

34.

mef'ülü fā'ilātü mefā'ilü fā'ilün

-- + / - + - + / + - - + / - + -

1. Şekker lebüñe kim direm iy gül-'izār la'l
Bir ḡoncadur elinde dutar lālevār la'l
2. Yāḳūt leblerüñ ki bu mercānı şırşatur
Şatsa bahā yitüremeye şad hezār la'l
3. Mercān lebüñ leṭāfetine vālih olmuşam
Kim reng içinde beñzer aña iy nigār la'l
4. Sırrına ağzuñuñ dürişüp irişimedüm
Olaldan incü dişlerüñe perdedār la'l
5. Derd-ile ṭağlara düşüp ağladum anca kim
Ḳanlı yaşumdan oldı ḳamu ḳayalar la'l
6. Nāzük lebüñe beñzeze mi ḥāşa beñzemez
Zirā ki ḳopdıḡında ḳayadan ḳopar la'l
7. Tā kim dilerdi dudaḡuña irişimedi
Yaḫya_oğlı bigi ḳıldı özin ḥākisār la'l

35.

mef'ülü mefā'ilü mefā'ilü fe'ülün

-- + / + - - + / + - - + / + - -

1. Āhum ḳopuzın êle alayın mı ne dirsın
Ol sūz-ıla bu sāzı çalayın mı ne dirsın
2. Gitdüm-idi kim senden ıraḫ şabr ḳılaydum
Çün ḳılamadum girü gelêyin mi ne dirsın
3. Zülfüñ bigi kim söyle perişān u za'ifem
Cem' olmayayın zār ḳılayın mı ne dirsın

^{34.} AH, 68b

^{35.} AH, 68b-69a

4. Budur dilegüm ben iderem āh u figāndan
Şol taş bigi baġruñı dilēyin mi ne dirsın
5. Nāmūs kitābın[1] ki dirmiş-idi ‘aqlum
‘Işkuñda dürüp oda şalayın mı ne dirsın
6. Söz incülerin aşmaġa zībā kulaġuña
Endişe deñizine tıalayın mı ne dirsın
7. Yaġya_oġlı bigi kãnd[1] lebüñden ki şoraram
Bir bñseyi biñ cāna alayın mı ne dirsın

36.

mef’ülü fā’ilatü mefā’ilü fā’ilün

-- + / - + - + / + - - + / - + -

1. Şanma ki yār gözleri urduġı yaraya
Yarından özge leblerinüñ nesne yaraya
2. Hüsñ-ile şöyledür ki bulunmaya beñdeşi
Rıdvān eger gire sekiz uçmaġı araya
3. On dört gicede ay her ayda bulur kemāl
Ta’n urur anda daġı cemāliyle yār aya
4. Hüsni deñizi luţf yüzinden çün urdı mevc
Haţtı ki ter ‘abirdi düşdi kenāreye
5. Ma’sūk baña gerçi cefā kıla ger vefā
Her n’itse hñb ider kişi girmēsün araya
6. İtmēge secde cümle cinān ehli cān virür
Binüm bigi anuñ kadem urduġı araya
7. Yāruñ bu Yaġyaoġlına hecrine şabr ider
Tā vaşla iricek döyebilür neżāreye

37.

mefā’ilün mefā’ilün mefā’ilün mefā’ilün

+ - - - / + - - - / + - - - / + - - -

1. Saġınuġumdan ol yāri yavuz gözden yavuz dilden
Helāk istērem aġyārı yavuz gözden yavuz dilden
2. Bu resme gözde vü dilde olalıdan saġınuram
Ben ol devletlü dildārı yavuz gözden yavuz dilden

^{36.} AH, 69a

3. 1. mısradaki vezin aksamaktadır.

^{37.} AH, 69b; MN, 123-125, 5. beyit 2. beyitten sonra gelmektedir.

4. kılarım: iderem MN.

3. İrağ olmağ- için ol gül ırağ olmak dilêmêzem
Bu bâğ-ı gülşenüñ hârı yavuz gözden yavuz dilden
4. Anuñ hüsni gülistânın kıluram saklağıl diyü
Çıka bülbülleyin zârı yavuz gözden yavuz dilden
5. Anuñ hüsni zamânında yıkılmasaydı kôrķaram
Yapılan 'ışķ bāzârı yavuz gözden yavuz dilden
6. Yavuz gözden yavuz dilden durur binüm üşendüğüm
Ki düzetdüm bu eş'arı yavuz gözden yavuz dilden
7. Bu Yahya_oğlına göstêrũñ kim ol yâri için ister
Bugün biti yazanları yavuz gözden yavuz dilden

38.

fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

+ + -- / + + -- / + + -- / + + -

1. Ger kabûl eyleyeler bini hârâbât ehli
Redd iderler-ise sehl ola münâcât ehli
2. Şeyhüm ancaķ menüm ol süci küpi durur kim
Ol durur gũşe-nişinlerde kerâmât ehli
3. Dik tır iy vâ'iz-i nâ-dost leb-i la'linden
Ol şürâhî ola meclisde maķâlât ehli
4. Ben beni böyle hârâb itdüğüm ol kim kimse
İtmeden nefy-i vücûd olmadı işbât ehli
5. Kaş u gözün[i] gören cādũ durur virür cân
Ne müselmân ola hõd böyle tılısmât ehli
6. Rind-iseñ hem-dem ol iy şüfî benümle yoħsa
Tırma kim olmaz eyü tãyife tã'at ehli
7. Ol güneş çehrelüye virdi gönũl Yahya_oğlı
Kim anuñ gölgesidür arz u semāvât ehli

39.

mef'ülü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün

-- + / - + - + / + - - + / - + -

1. Bağrum cefâlaruñ-ıla pür-hũn degül midür
Ya kanlu gözlerüm yaşı Ceyhũn degül midür

^{38.} AH, 69b-70a

3. nâ-düst: Nüshada tã-düst şeklinde yazılmıştır.

^{39.} AH, 70a

2. Hicr-ile öldürem diyü korkutma bini kim
Ben 'aşıkça ölüm günü düğün degül midür
3. Hüsnuñe sen iñen dahı hey gırre olma kim
Mağrūr olan ādemī mağbūn degül midür
4. Günüm şerefdedür diyü anca gönenme kim
Her günde bir zevāle düşen gün degül midür
5. Himmetden iriser yine irerse ādemī
Bes himmet olmak erde hümāyūn degül midür
6. Şādī maḥabbetine cihānuñ yok i'tibār
Kim hay diyince ḥāl-i dige-gün degül midür
7. Bu 'ışk rencine ki 'ilāc acı şabrdur
Yaḥya_oğlı şı'ri şekker ü ma'cūn degül midür

40.

mefā'ilün fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün

+ - + - / + + - - / + - + - / + + -

1. Kaçan ki serhoş olam şan ki şādmān bigiyim
Bu fānī mülk-i cihān içre cāvidān bigiyim
2. Maḥallesinde benüm şāhumuñ şabāḥa degin
Fiğān u āh-ıla her gice pāsban bigiyim
3. Ḥasūd düşmenümi bulduğumca yırtarsam
'Aceblemeñ ki ben erlikde arslan bigiyim
4. Nişāna bir gün irürmek için bu āhum oğın
Zamāne cevri-y-ile bükülüp kemān bigiyim
5. Bu ḥüsñ bağçelerinüñ direm diyü yimişin
Bahār-ı ḥasret-ile şararup ḥazān bigiyim
6. Egerçi yitdi yaşum ucna vü pīr oldum
Henüz 'ışk gurūrıyla nev-cevān bigiyim
7. Bu Yaḥyaoğlı bigi 'ışka vireli gönlin
Katında ādem olanın 'azīz-i cān bigiyim

40. AH, 70a-70b

41.

mefā'ilün fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün

+ - + - / + + - - / + - + - / + + -

1. Bahār hüsni nigāruñ cemāline beñzer
Çağı ki geldi geçiser hayāline beñzer
2. Yañağına nazār iden güle kıılır teşbīh
Didi boyn[ı] gören serv ʔalına beñzer
3. N'ola öpersem elini ki kolların uzadup
Hamāyıl eyleyü boynuma şalına beñzer
4. Anuñ vişālini çok hāşıl itdük ü gitdi
Şebāt olmaduğı 'ömr hāline beñzer
5. Bu karañu gicenüñ kim kıyāmet oldı baña
Şabāh olcağız şür çalana beñzer
6. Karār idemedüğüm ansuz ol durur kim anuñ
Tamu firāķına uçmaķ vişāline beñzer
7. Bu Yahyaoğlına ol dost raħm kılmaduğı
Hasūd hīlesi-le düşmen alına beñzer

42.

mef'ülü fā'ilātü mefā'ilü fā'ilün

- - + / - + - + / + - - + / - + -

1. Şayķal urup bu göñlümi kıldum bir āyine
Kim nūr[ı] ʔa'n urar feleküñ gün ü ayına
2. Andan bu cān göziyle nazār eyleyem aña
Kim anda gördüm iki cihānı mu'āyene
3. Bildüm cihānı fānī vü bākīdür āhīret
Meylüm anuñ-çün olmadı dünyā sarāyına
4. İy bu cihānı cān bigi ma'sūķa eyleyen
'Aķluñ var-ısa uymağıl ol nefis rāyına
5. Bu 'ömr kaķkanı ne kađar ola pāyidār
Elde nişānedür çü felek oķ u yayına
6. Ma'niyle gelsün ilerü da'vī kılan kişi
Yā lāf eylemēsün ırakdan kolayına
7. Sen Yahyaoğlı yol haberin söylegil müdām
Yolında bula münkir olan reh-nümā yine

41. AH, 70b-71a

42. AH, 71a

43.

fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün
+ + -- / + + -- / + + -- / + + -

1. Tîz irür vaşluña yoḥsa beni fūrkat depeler
Daḥı dîzār ḳalur ḥaşre vü ḥasret depeler
2. Yāri aḡyārun elinden (.....)
İy dirîḡ olmaz ölüsem ben[i] ḡayret depeler
3. Düşmenüñ raḡmına kim cānı ḥasedden çıkısar
Beni ol dost ḡamında bu maḥabbet depeler
4. Ḥoş tefāvüt arada bu ki irişecek ecel
'Āşıḳı ḥūrlar u 'ākılı ḥayret depeler
5. Bî-hünerler ṫarafın dutduḡuma 'ayb itmeñ
Kim ḳamu yirde hüner ehlini miḥnet depeler
6. Nefsi terk eyle ki 'avratdan alu olmayasın
Şöyle kim cümle muḥannet eri 'avrat depeler
7. Yaḥyaoḡlı bigi dirlik hevesin itdün-ise
Ġāfil olma ki ḡöñül ādemi ḡaflet depeler

44.

mefā'ilün fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün
+ - + - / + + -- / + - + - / + + -

1. Bu derde kim ben ulaşdım devā ḡörinmez ḥiç
Ki 'ışḳ menziline intihā ḡörinmez ḥiç
2. Gelen gider ü giden yolda bir dem eglenmez
Ki giden ādemî uşbu yola ḡörinmez ḥiç
3. Kimesne bilmedi taḳdîr-i Ḥaḳ ne işde durur
Ki inmedin yire ḡökden ḳazā ḡörinmez ḥiç
4. Cihān işinde naḡar ḳılduḡumca irte gice
Mükedder olduḡum ol kim şafā ḡörinmez ḥiç
5. Cefāya şād olaydım ve lîk yārumdan
Melül aña oluram kim vefā ḡörinmez ḥiç
6. ḡöñülden istedüḡüm ayaḡı tozını bu kim
ḡözüme andan eyü tütüyā ḡörinmez ḥiç

43. AH, 71a-71b

2. mısranın devamı kağıttaki tahribattan dolayı okunamamaktadır.

7. Nüşhada "ḡöñül ki" vezin gereḡi "ki ḡöñül" şeklinde yazılmıştır.

44. AH, 71b

7. Bu Yahyaoğlu bigi meskenet ucını dutuñ
Ki kibri kıomayana Kibriyā görünmez hiç

45.

mef'ülü fā'ilātü mefā'ilü fā'ilün
-- + / - + - + / + - - + / - + -

1. Mercān lebüñ leṭāfeti cānı utandırur
İncü dişüñ hikāyeti kānı utandırur
2. Peyveste kaşlaruñ nitekim ğamze şaştıñ
Bağlar güşāde tır ü kemānı utandırur
3. Mūy[1] miyān-ıla ṭolaşup ber-girift ider
Līk incelikde mūy[1] miyānı utandırur
4. Gözüñ katında nergisi kim andı-sa didüm
Yāra kıo anı kim yereķānı utandırur
5. Billah bu Yahyaoğlu utanmaz degül mi kim
Gördükce sēverem [ki] dīvānı utandırur

46.

fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün
+ + - - / + + - - / + + - - / + + -

1. Yoķ durur dilberümüñ bir daķı hemtā özine
Hāşşa şol demde ki biñ şīveler ile düzine
2. Döküben kıanımı kına diyü yaķar eline
Ağladup yaşımı incü diyü dizer yüzine
3. Her ki yüzün görür 'āşık olur an[1] sever
Ne 'aceb ṭālī[i] var bilsem anuñ yılduzı ne
4. 'Acabā dost baña bunca niçün cevır kıılır
Eyle beñzer kim uyar dost 'adūlar sözine
5. Cigerüm böyle kebāb olduğını ṭañlamañuz
'Aşıkam 'āşıkam āķır şu güzeller ṭuzına
6. Urmayam terkin anuñ cān u cihān terkin uram
Ol ne deñlü beni baķdurmaz-ısa kendüzine
7. Ğurbet-i 'ışķ yavuz renc durur Yahya_oğlu
Vay aña kim düşe ol renclerüñ yavuzına

45. AH, 71b-72a

46. AH, 72a

47.

fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün

+ + -- / + - + - / + + -

1. Ben ki sen dilsitāndan ayrıldum
Şanki bu tatlu cāndan ayrıldum
2. Hüb-rūlar içinde añsuzda
Âh kim mihrībāndan ayrıldum
3. Eyle beñzer tamulıg olısaram
Ben ki hūr-ı cināndan ayrıldum
4. Göñlüm-ile degüld[i] Tengri bilür
Geñsüzün ol dem andan ayrıldum
5. Dikene düşmeden n'idem çünkim
Bülbülem gülsitāndan ayrıldum
6. Karañu dünde kancaru varusam
Bilmezem kārībāndan ayrıldum
7. Yaħyaoglı bigi ħarāb iken
Pes n'olam ħānumāndan ayrıldum

48.

mef'ülü mefā'ilün fe'ülün

-- + / + - + - / + --

1. İy dost ne bī-vefā-y-ı mışsın
Başdan ayağa cefā-y-ı mışsın
2. Şirīn sözüñi işidüben ben
Bal şanur idüm belā-y-ı mışsın
3. 'Ahdüñde vefā bulunmaz oldı
'Ankā bigi kim hümā-y-ı mışsın
4. 'Aqlum[1] görindügince kılduñ
Dīvāne perī-liķā-y-ı mışsın
5. 'İşkuñda vücūdum altun oldı
Bir gör ki ne kīmyā-y-ı mışsın
6. Her şivede Sidre'den aşurduñ
Âhumı ki Müntehā-y-ı mışsın
7. Yaħya_oğlı dilinden uşbu remzi
Hoş diñle ki dilrübā-y-ı mışsın

47. AH, 72b

48. AH, 72b-73a

49.

mef'ülü fā'ilätü mefā'ilü fā'ilün

-- + / - + - + / + - - + / - + -

1. Bu gön̄lüm ol periye giriftardur henüz
Dīvāneliğüm anuñ için vardur henüz
2. Bülbülden āh u nālemi arturduğum bu kim
Ol servi boylumuñ yüzi gülzardur henüz
3. Şayd itmege gön̄ülleri zülfi kemendi-le
Çālāk ü cüst ü çābük ü cevvardur henüz
4. Kaşları bigi gözleri-le fitne itmege
Ḥammār u mest ü müfsid ü mekkardur henüz
5. Kimse anuñ vefāsına irmiş degül kim ol
Nā-mihribān u cevr ü cefākardur henüz
6. Yahya_oğlı hālını şorana andan eydesiz
Düşvār olup durur ki der-efkardur henüz
7. Raḥmet aña ki cevr ü cefādan üşenmeyüp
Mihr ü maḥabbet-ile vefādardur henüz

50.

mefā'ilün fe'ilätün mefā'ilün fe'ilün

+ - + - / + + - - / + - + - / + + -

1. Bu ḥüsn içinde ulalan em̄iri gördüñ mi
Ya aña 'āşık olan ben fak̄iri gördüñ mi
2. Eyā cihān[1] kılan geşt bu 'ışk [u] ḥüsn içre
Eyit ki biz ikiye bir naz̄iri gördüñ mi
3. Bülend ḳaddine yāruñ ki servdür āzād
Ṭolaşmağa ṭururam ben es̄iri gördüñ mi
4. Tebārekallah anuñ lebleri nebātından
Ḥoş eyderem bu ḥalāvetlü ırı gördüñ mi
5. Ḥaṭı berāt getürdi siyāhkārlığa
Sen ol yüzi ḳara müşk-i 'ab̄iri gördüñ mi
6. Ben ol civānı sevelden görenler eydür kim
Ne ölecek kişidür uşbu p̄iri gördüñ mi
7. Bu Yahyaoğlını düşdükde baş üzere ṭurup
Ayağa bindüren ol dest-ḡiri gördüñ mi

49. AH, 73a

50. AH, 73a-73b

51.

mef'ülü mefā'ilü mefā'ilü fe'ülün

-- + / + -- + / + -- + / + --

1. Ol yār-ıla 'ayşı bu gice tā seher itdüm
Ağyar ölür tıyar-ısa kim neler itdüm
2. Geh içdüm elinden süci billür ayağ-ıla
Geh nuqlumı yāķüt lebinden şeker itdüm
3. Geh kollarını eyledi boynuma hamāyıl
Gāh ellerümi ince biline kemer itdüm
4. Gāh el uruban tonlarınıñ bendini çözdüm
Geh koyuna gönlek yaķasından nazar itdüm
5. Geh perde olan nesneleri sökdüm aradan
Geh ten tene cān cāna işin mu'teber itdüm
6. Gāh itmeyesin 'ayb diyü bağruma başdum
Geh erlig-ile nice gerekse hüner itdüm
7. Yahya_oğlı bigi uşbu vefādārı bulanı
Her cevr ü cefāsı çoğ-ıla ser-be-ser itdüm

52.

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Remel - + -- / - + -- / - + -- / - + -

1. Bir nefes senden cüdālık hıç hoş gelmez baña
Bir dahıyla āşinālık hıç hoş gelmez baña
2. Uşbu hüsn ü luţf-ıla kim dilde sensin söylenen
Baña itmek bī-vefālık hıç hoş gelmez baña
3. Hazretüñde bendelikden ben ki lezzet bulmuşam
Ġaybetüñde pādişālık hıç hoş gelmez baña
4. Her kaçan gelsem kapuñ açuķ durur anuñ-içün
Senden artuķdan gedālık hıç hoş gelmez baña
5. 'Işķ cāmın içmege meyhāneye varalıdan
'Aķl evinde kethüdālık hıç hoş gelmez baña
6. Çünkü ben rindem ezelden lā-cerem kim tā ebed
Sūfiyāne pārsālık hıç hoş gelmez baña

51. AH, 73b

52. CN, 14a-14b, Min Kelām-ı Yahyāoğlı Redif-i Diger

7.

7. Zerķ işinden kaçduğum Yahya_ oğlı gibi hep bu kim
İy ĥalāyık filtikālık(?) ĥıĥ ĥoş gelmez baña

53.

mefā' ilün mefā' ilün fe' ulün

+ - - - / + - - - / + - -

1. Güneşden yüzünü nūrānī gördüm
Cihānda ben hemān nūr anı gördüm
2. Ĥaķ itmiş derci ĥüsnün āyetinde
Yedi muşhafdağı Ĥur'ānı gördüm
3. Muĥammed ümmetinde sen ĥopalı
Seni güzellerün sultānı gördüm
4. Süleymān mülki sende yaraşur kim
Saña her devleti erzānī gördüm
5. Selāmumu benüm Nūĥa ilet kim
Yaşumda ĥarķ olan tūfānı gördüm
6. Ĥalīlullāh-ıla 'ışķuñ odında
Bir oldum kim gül ü reyĥānı gördüm
7. Revādur Ĥızrlık ĥılsañ baña kim
Lebüñde çeşme-i ĥayvānı gördüm
8. Zelīĥā gibi 'ışķuña giriftār
Hezārān Yūsuf-ı Ken'ānı gördüm
9. Diler kim 'ışķuñ-ıla ola bākī
Ki sensüz Yahya oğlın fānī gördüm

54.

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -

1. Ben ki vaşluña iremēyüp çekerdüm zaĥmeti
Ĥāşa kim fevt eyleyem şimdi ki buldum fırsatı
2. Emmek istersem lebüñi yok deme zinhār kim
Şekkerün olmaz ağızdan taşra şīrīn lezzeti
3. Sen bütüñ dīzārı-ĥün hergiz ĥabül itmemişem
Yohsa ĥoķ 'arż eylediler baña ĥūr u cenneti

^{53.} MN, 257-258.

1. nūrānī: nūrānī MN.

4. erzānī: erzānī MN.

9. fānī: fānī MN.

^{54.} MN, 424-425.

4. Böyle kim hurremliĝ-ıla el virüpdür dāyimā
Gitmesün gelgil ĝanîmet görelüm bu şöhet
5. Sên ü ben nuql u şarâb u şem' ile irte gicê
Bekleyêlüm bir key ulu şeyh gibi halveti
6. Dem-be-dem rindâne süci cāmını nüş idelüm
Şol şürâhîden [ki] şüfîler içemez şerbeti
7. Yahyaoglı uşbu hoşlık çağı kim bir lutfdur
İşiden yohsul u bayuñ hasretidür hasreti

VII. Metinde Tespit Edilen Arkaik Kelimeler

adan-	: ad almak, ad takınmak 5/2.
alu	: aciz, geri, aşağı, değersiz, alçak 43/6.
Ancılayın	: onun gibi, öyle 22/2.
ansuz	: ansızın, birden bire 7/5, 47/2.
artuĝ	: başka, gayri 52/4.
aşşı	: kâr, kazanç, fayda 9/2.
ayaĝa bindir-	: ayaĝa kaldırmak 50/7.
bay	: zengin 54/7.
becid	: sık sık, devamlı 21/6.
beñdeş	: benzer, eş 36/2.
bigi	: gibi 1/4, 1/7, 2/2, 2/4, 4/5, 5/6, 5/7, 6/6, 6/7, 7/2, 8/2, 8/4, 9/4, 13/2, 14/2, 16/7, 19/2, 22/5, 23/1, 24/4, 24/6, 26/3, 27/2, 31/5, 31/6, 32/5, 32/7, 34/7, 35/3, 35/4, 35/7, 36/6, 40/1-7, 42/4, 43/7, 44/7, 47/7, 48/3, 49/4, 51/7.
bilemce	: yanımda, beraberimde 4/4.
biliş	: tanıdık, bildik 21/2.
bindür-	: kaldırmak 50/7.
biti	: mektup, yazılmış şey 37/7.
çaĝ	: tam, tamam 20/1.
çalın-	: boyanmak 16/7.
degşür-	: deĝişmek, deĝiştirmek 26/7.
diñ-	: susmak 21/2.
diñdür-	: susturmak 32/4.
döy-	: sabretmek, tahammül etmek 36/7.

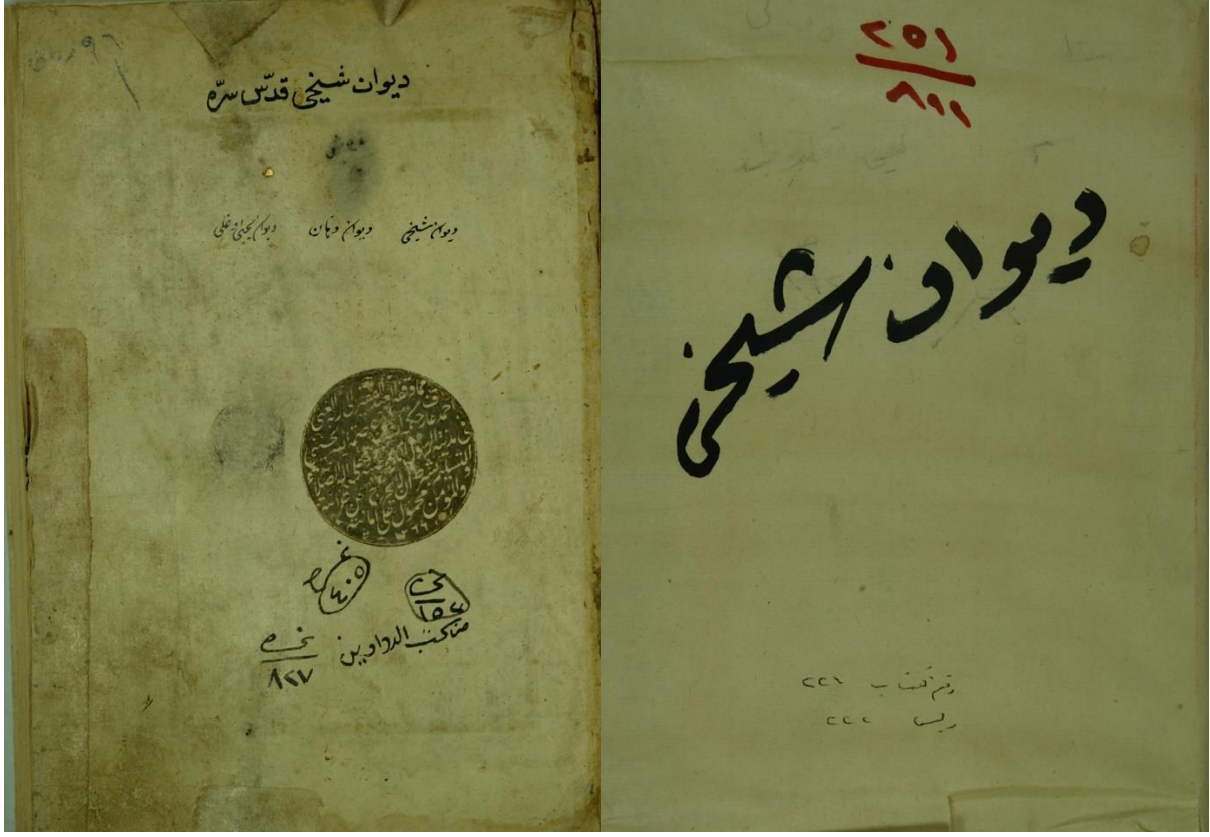
dükeli	: bütün, hepsi 19/7.
dün	: gece 11/5, 47/6.
düriş-	: gayret etmek 34/4.
düz	: doğru, düpedüz 26/3.
düz-	: yapmak, tertip etmek 2/5.
düzet-	: süslemek, bezemek 37/6.
düzin-	: süslenmek 46/1.
egin	: sırt, arka 3/7.
esrük	: sarhoş 20/2.
eyit-	: söylemek, anlatmak 11/2, 10/4, 13/9, 21/1, 49/6, 50/2-4-6 .
eyü	: iyi 27/3, 38/6, 44/6.
geñsüzün	: istemeyerek, istemeye istemeye 47/4.
giñ	: geniş 18/4.
gönen-	: sevinmek 39/4.
ır	: şarkı, türkü 50/4.
imdi	: şimdi 1/6, 11/1, 28/5.
iñen	: pek, çok, gayet 7/3, 39/3.
irte	: ertesi 21/2, 44/4, 54/5.
irür-	: ulaştırmak, eriştirmek 8/5, 43/1.
kaçan	: ne zaman, ne zaman ki 10/5, 21/1, 33/5, 40/1, 52/4.
ķamu	: bütün, herkes 14/3, 16/7, 19/1, 27/3, 29/4, 34/5, 43/5.
ķancarı	: nereye, ne tarafa 47/6.
ķanda	: nerede 23/4.
ķandalığı	: nerede olduğu 11/2.
ķanı	: hani, nerede 6/3.
ķarañu	: karanlık 11/5, 41/5, 47/6.
ķatı	: pek, çok 4/4.
ķayna-	: yerinde duramamak, oynamak 10/1.
key	: gayet, pek çok 9/5, 13/4, 30/7, 54/5.
kimesne	: kimse 44/3.
ķoç-	: kucaklamak 32/7.
ķoçuş-	: kucaklaşmak 25/3.

ķop-	: meydana çıkmak, dođmak, zuhur etmek 4/3, 34/6, 53/3.
şal-	: yaymak, sermek 3/7, 24/4, 35/5, 41/3.
şataş-	: rastlamak, tesadüf etmek 3/1.
şırşat-	: sarısmak 34/2.
şuvar-	: sulamak 18/2.
şeş-	: açmak, çözmek 3/3.
şamu	: cehennem 5/5, 41/6.
şamulığ	: cehennemlik 47/3.
şan-	: danıřmak 5/3.
şañla-	: şaşırarak, garip bulmak 46/5 .
şapanca	: tokat, şamar 8/4.
şapu	: zat, hazret 3/1, 18/6, 29/3 .
şaş	: dış 13/7.
şenk	: içi dolu çuval 3/3.
şon	: elbise, kılık kıyafet 3/7, 16/3, 51/4.
şur-	: ayağa kalkmak, bağlanmak 2/2, 4/1, 15/1, 50/3, 50/7.
şuz	: güzellik, şirinlik 46/5.
uçmak	: cennet 28/3, 36/2, 41/6.
ulal-	: büyümek, yetişmek 50/1.
uş	: işte, şimdi, çünkü 9/4, 16/4, 20/5, 22/1, 27/4.
uşbu	: işte bu 1/6, 6/6, 12/6, 14/3, 18/7, 44/2, 48/7, 50/6, 51/7, 52/2, 54/7.
üşen-	: üzölmek, çekinmek, usanmak 37/6.
yalabı-	: parlamak, parıldamak 17/1.
yar	: ağız suyu 36/1.
yavalan-	: yalvarmak, kendini hor ve hakir göstermek 5/7.
yavuz	: fena, kötü, çetin, yaman 5/1, 37/1-7, 46/7.
yile git-	: bořa gitmek, rüzgara karıřmak, kořarak gitmek 17/1-5 .
yilte-	: teşvik etmek, harekete geçirmek 7/5, 29/2.
yiniil-	: zaptedilmek, vazgeçmek 4/1-5.

KAYNAKÇA

- Akalın, Mehmet (1989). "Ahmedî'nin Dili". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*. XXXVII/9-153.
- Akdoğan, Yaşar (1988). *Ahmedî Divanından Seçmeler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Canpolat, Mustafa (1995). *Mecmûatü'n-Nezâir Metin-Dizin-Tıpkıbasım*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Dilben, Talha (2019). "İbni Yahyâ ve Hikâyât-ı Avrat Adlı Manzum Eseri". *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (ASOBİD)*. V/47-77.
- Ertek Morkoç, Yasemin (2003). *Eğridirli Hacı Kemal'in Câmîii'n-Nezâir'i I*. Doktora Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi.
- Ersoy, Ersen-Ümran Ay (2017). *Hoca Dehhânî Divanı*. Ankara: TUBA Yayınları.
- Köksal, M. Fatih (2009). "Metin Neşrinde Vezinle İlgili Problemler, Bazı Tespit ve Teklifler". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*. III/63-86.
- Köksal, M. Fatih (2012). "Metin Neşrinin Ana Esasları". *Türklük Bilimi Araştırmaları*. XXXI/179-209.
- Köksal, M. Fatih (2013a). "Ömer bin Mezîd". <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/omer-omer-bin-mezid>. (Erişim Tarihi: 17.04.2021).
- Köksal, M. Fatih (2013b). "Nâmûsî". <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/namusi>. (Erişim Tarihi: 17.04.2021).
- Köksal, M. Fatih (2016). *Yâ Kebîkeç (Mecmûalar Arasında)*. İstanbul: Kesit Yayınları. *Mecmûa-ı Devāvîn*. Şeyhülislam Arif Hikmet Bey Kütüphanesi. 58b-73b.
- Şarlı, Mahmut (2001). "Medîne-i Münevvere'deki Ârif Hikmet Bey Kütüphanesi'nde Bulunan Edebiyatla İlgili Türkçe Yazma Eserler". *İlmî Araştırmalar*. XI/99-112.
- Uçar Erdem, Filiz Meltem (2014). "Mukîmî". <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/mukimi>. (Erişim Tarihi: 17.04.2021).
- Ünver, İsmail (1993). "Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler". *Türkoloji Dergisi*. XI: 51-89.

EKLER

OSMANLI ŞİİRİNİ TANZİMAT
AYDINLARININ GÖZÜYLE
OKUMAK: E. J. W. GIBB'İN
TANZİMAT DÖNEMİ SEÇKİLERİNE
VE ELEŞTİRİ METİNLERİNE
DÜŞTÜĞÜ OKUR NOTLARI
READING OTTOMAN POETRY
THROUGH THE EYES OF TANZİMAT
INTELLECTUALS: E. J. W. GIBB'S
MARGINALIA ON TANZİMAT
LITERARY SELECTIONS AND
CRITICAL TEXTS

Doç. Dr. Nagihan GÜR
Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
E-posta: nagihan.gur@asbu.edu.tr
Orcid: 0000-0001-6540-1102

Öz

Bu makale, 19. yüzyıl Osmanlı edebiyatı araştırmalarına damgasını vuran E. J. W. Gibb'in şahsî kütüphanesinde bulunan birtakım Tanzimat dönemi eserlerine odaklanmaktadır. Osmanlı şiiri üzerine çalışmaya başladığı ilk dönemden ölümüne kadarki süreçte birçok Arapça, Farsça ve Türkçe kaynağı derleyen Gibb, kendisine matbu ve el yazması eserlerden oluşan zengin bir kütüphane oluşturmuştur. Kütüphanesindeki bu kaynaklar onun, genelde Doğu kültürü özelde ise Osmanlı edebiyatı üzerine yaptığı çalışmaların kurgusu ve içeriğini şekillendirmiştir. Gibb'in kütüphanesinde bulunan Tanzimat yazarlarına ait kitapların bir kısmı, bu bağlamda oldukça önemlidir. Ziyâ Paşa'nın *Harâbât'ı*, Nâmık Kemâl'in *Tahrîb-i Harâbât'ı*, Ebuzziyâ Tevfik'in *Mecmûa-i Ebuzziyâ* ve *Nümûne-i Edebiyyât-ı Osmâniyye* adlı derlemeleri Gibb'in detaylı bir şekilde okuduğu ve üzerine notlar aldığı eserler arasındadır. Gibb, özellikle Ziyâ Paşa ve Nâmık Kemâl'in söz konusu eserlerini karşılaştırmalı okumuş ve şiir tarihindeki kimi tespitlerini bu eserlerdeki eleştiri ve değerlendirmeler üzerine yapılandırmıştır. Gibb'in söz konusu kitaplara düştüğü okur notlarının analiz edileceği bu makalede, Gibb'in Tanzimat yazınından ne ölçüde etkilendiği ve bu etkiyi *A History of Ottoman Poetry* adlı eserine nasıl yansıttığı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: E. J. W. Gibb, Gibb Koleksiyonu, Osmanlı şiir tarihi, Tanzimat edebiyatı, edebiyat eleştirisi.

Abstract

This article focuses on some works of Tanzimat literature in the personal library of E. J. W. Gibb, who left his mark on the Ottoman literature studies in the 19th century. Gibb had created a rich collection of printed and manuscript works by compiling many Arabic, Persian and Turkish sources beginning from his initial studies on Ottoman poetry up until his death. These sources in his library became a model for the structure and content of his studies on Oriental culture and Ottoman literature. In this context, some of the books that belonged to Tanzimat authors played a very important function in the formation of his ideas. Ziyâ Pasha's *Harâbât*, Nâmık Kemâl's *Tahrîb-i Harâbât*, Ebuzziyâ Tevfik's *Mecmûa-i Ebuzziyâ* and *Nümûne-i Edebiyyât-ı Osmâniyye* are among the works Gibb read in detail and took notes on their margins. Gibb showed special interest in the works of Ziyâ Pasha and Nâmık Kemâl. He read their works comparatively and structured some of his ideas about the history of Ottoman poetry by relying on the criticism and evaluations that appear in

their works. In this article, I will analyze Gibb's marginalia on these books, I will try to reveal how he was influenced by the Tanzimat authors and how he reflected this influence on his *A History of Ottoman Poetry*.

Keywords: E. J. W. Gibb, Gibb Collection, history of Ottoman poetry, Tanzimat literature, literary criticism.

GİRİŞ

Altı ciltlik başyapıtı *A History of Ottoman Poetry* ile ilk modern Osmanlı edebiyatı tarihini yazan İskoç oryantalist E. J. W. Gibb [ö. 1901],¹ Osmanlı/Türk edebiyatının Batı'da ve dünyadaki tanınırlığına önemli katkılar sağlamıştır. Birçok yönüyle bugün dahi güncelliğini koruyan bu eser, Osmanlı edebiyatı araştırmalarının vazgeçilmez kaynakları arasında yerini almıştır. Gibb'in Osmanlı şiir tarihinin altı yüz yıllık serüvenine ışık tutan bu eseri, ilk cildinin yayımlandığı 1900 yılından bu yana yerli ve yabancı birçok yazarın/araştırmacının odağında yer almış; kimileri bu esere beğeni ile kimileri ise eleştiriyle yaklaşmışlardır.² Gibb'in şiir tarihini eleştirenlerin önemli bir kısmı, onun ürettiği "oryantalist" ve "yanlı" söyleme odaklanmıştır. Kimileri ise onun Osmanlı şiiri hakkındaki "olumsuz" kanaatlerini Tanzimat aydınlarının düşünceleriyle ilişkilendirmiştir. Bu bağlamda Victoria R. Holbrook ve Walter G. Andrews'un eleştirileri dikkate değerdir. Victoria R. Holbrook, Gibb'in çevresinde bulunan Genç Osmanlıların düşüncelerinden etkilendiğini ve onların kimi polemiklerini *A History of Ottoman Poetry* ile "yabancı bir üretimmiş gibi" yeniden Türkiye'ye soktuğunu söyler (Holbrook, 1994: 36). Walter G. Andrews ise Gibb'in yarattığı büyük Osmanlı anlatısının, "Batılı, milliyetçi ve pozitivist bir söyleme ve heyecanlı Türk devrimci ve reformistlerinin bakış açlarına dayandığına" dikkati çeker (Andrews, 2006: 6). *A History of Ottoman Poetry*'i eleştirel bir yaklaşımla ele alan Mine Mengi, Gibb'in Osmanlı kimliği ve edebiyatına karşı takındığı "olumsuz" tavırda Abdülhak Hâmid Tarhan [ö. 1937], Abdülhalîm Memdûh [ö. 1905], Çerkeşşeyhizâde Halîl Hâlid [ö. 1931] gibi Londra'da yaşayan Türklerin fikirlerinin etkili olduğunu dile getirir (Mengi, 2000: 227). Cihan Okuyucu ise Gibb'in şiir tarihinde Nâmık Kemâl [ö. 1888], Ziyâ Paşa [ö. 1880], Recâizâde Mahmûd Ekrem [ö. 1914] ve Ebuzziyâ Tevfik [ö. 1913] gibi "yeni" kuşak yazarlarının fikirlerine sıkça yer verdiğine değinir (Okuyucu,

¹ Gibb'in detaylı biyografisi için bk. Browne, 1902, 1912; Alexander, 1934; Halide Edib, 1943; Ferrard 1996; Woodhead, 2004; Gür, 2018b.

² *A History of Ottoman Poetry* ilk cildinin yayımının ardından Osmanlı topraklarında büyük yankılar uyandırır. Gibb'in kimliği ve şiir tarihi kimi gazetelerde tartışmaya açılır (Toros, 1984: 309). Gibb'in özellikle şiir tarihi, Batı'da Doğu edebiyatları üzerine çalışan araştırmacıların da dikkatini çekmiştir. *A History of Ottoman Poetry*'nin altı cildi ile *Ottoman Poems*'in önsözünün 2000'li yılların başında Ali Çavuşoğlu tarafından Türkçeye çevrilmesi Türkiyeli akademisyenlerin dikkatini Gibb'in çalışmalarına yönlendirmiştir. Bk. Çavuşoğlu, 1999, 2006. Gibb'in çalışmalarına yöneltilen eleştiri ve değerlendirmeler için bk. Adivar, 1943; Holbrook, 1994; Yavuz, 1998; Mengi, 2000; Andrews, 2003; Caner, 2008; Halman, 2008; Koncu, 2007; Köprülü, 2004; Okuyucu, 2007; Öbek, 2002; Gür, 2018b.

2007: 608, 609).³ Yazdığı makale ile Gibb hakkında bilmediğimiz birçok detay bilgiyi ortaya koyan Taha Toros da onun, Şinâsi [ö. 1871], Nâmık Kemâl, Ziyâ Paşa, Ebuzziyâ Tefik, Abdülhak Hâmîd ve Mehmet Emin [ö. 1944] gibi Tanzimat ve sonrası kimi yazarlara hayranlık duyduğunu dile getirmiştir (Toros, 1984: 21). Christopher Ferrard ise Gibb'in *A History of Ottoman Poetry*'de yer verdiği şiir örneklerinin birçoğunu Rezaizâde Mahmud Ekrem'in *Ta'lîm-i Edebiyyât*'ından seçtiğini söyleyerek onun Tanzimat aydınlarına duyduğu bu sempatiyi yazınsal bağlamda somutlaştırmıştır (Ferrard, 1996: 65).

Gibb'in Tanzimat yazınına duyduğu ilgiye, yakın çevresindeki kişiler de işaret etmiştir. Gibb'in ölümünden sonra şiir tarihinin kalan ciltlerinin editörlüğünü üstlenen E. G. Browne [ö. 1926], Gibb'in "modern leaders" olarak tanımladığı Tanzimat yazarlarına ve bu dönem yazınına duyduğu sempatiye işaret etmiştir (Gibb, 1999: 5/ 511).⁴ Londra'da bulunduğu dönemlerde Gibb'le dostluk kuran Çerkesşeyhizâde Halîl Hâlid Bey de [ö. 1931], *A History of Ottoman Poetry*'nin altıncı cildine yazdığı mukaddimede bu ilgiyi şöyle dile getirmiştir:

Müteveffâ Gibb, Osmanlıların son yarım asır zarfında terakkiyât-ı edebiyeye vukû bulmuş olan muvaffakiyetlerini başka milletler ancak yüz sene zarfında istihsâl edebilirler fikrinde bulunurdu. Binâenaleyh devr-i cedîd-i edebiyatımızca vukûa gelen muvaffakiyetin ehemmiyeti kendisini pek çok tedkîkât ve tetebbuât icrâsına mecbûr eyliyordu. [...] Devr-i cedîd-i edebî ricâlinin hayât ve eserlerine vukûf için pek ziyâde uğraştı. (Gibb, 1999: 1/20).

Gibb'in bugüne ulaşmış sınırlı sayıdaki mektupları, söz konusu kişilerin/araştırmacıların ortaya koyduğu bu dikkatleri temellendirir. Gibb, 1886 yılında Abdülhak Hâmîd'e yazdığı bir mektubunda⁵ "Edebiyyât-ı Osmâniyye'nin ve

³ Gibb'in fikirlerinin Tanzimat yazarlarının fikirleriyle örtüştüğüne Şerif Mardin de işaret etmiştir. Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu* adlı kitabının Yeni Osmanlıların dil reformlarına değindiği kısımda Gibb'in *A History of Ottoman Poetry*'de Âkif Paşa ve Türk nesrine ilişkin görüşlerini aktarmış ve şöyle bir yorumda bulunmuştur: "[...] Hem Nâmık Kemâl'in hem de Ziyâ'nın, Âkif hakkında Gibb gibi aynı hükümde bulunmaları önemlidir." (1996: 256). Mardin'in bu yorumu, her ne kadar Gibb'in Osmanlı aydınlarından etkilenip etkilenmedikleri, ya da öncelik-sonralık ilişkisine göre kimin kimden etkilenmiş olacağına dair bir çıkarım geliştirmese de taraflar arasında var olan fikir benzerliklerine dikkat çekmesi oldukça önemlidir.

⁴ Gibb'in "yeni" nesle beslediği bu hayranlık, E. G. Browne'u da etkisi altına almış olmalıdır ki Browne, *A History of Ottoman Poetry*'nin son cildine yazdığı önsözde, Gibb'den kalan evraklar arasında bulunan Ziyâ Paşa, Şinâsi, Nâmık Kemâl, Rezaizâde Mahmûd Ekrem, Muallim Nâci ve Abdülhak Hâmîd'e ait eserlerdeki kılı kırk yaran eleştirel tavrından oldukça etkilendiğini dile getirmiştir. (Gibb, 1999: 5/511).

⁵ Gibb'in şiir tarihinin ilk cildinin yayımının ardından Osmanlı basınında Gibb'in hayalî bir kişilik olduğu yönünde birtakım polemikler yürütülür. Abdülhak Hâmîd, bu polemiklere son vermek adına Gibb'in kendisine yazdığı 1886 tarihli iki mektubunu *Gayret* mecmuasının 8. sayısında yayımlar. Burada değindiğim mektup, söz konusu mektuplardan biridir. Bugün orijinallerinin nerede olduğunu bilemediğimiz bu mektupların yayımlanma sürecinde bazı müdahalelere uğradığını, Abdülhak Hâmîd'in "Burada birkaç satırı hasbe'l-kader çıkarılmıştır" (Erkal, 2002: 65) şeklindeki cümlelerinden anlıyoruz. Bu açıklama, Hâmîd'in bu mektubun bütününe müdahale edip etmediğini sorgulamamızı

husûsen edebiyât-ı cedîdenin meftûnu olup şimdi bir *Târîh-i Şi'r-i Osmâniyye*'nin telifiyle meşgûl" (Erkal, 2002: 65) olduğunu söylerken Tanzimat edebiyatına ne ölçüde hayran olduğunu açıkça dile getirmiştir. Gibb, Mehmet Emin Yurdakul'a yazdığı⁶ 1899 tarihli bir mektubunda da Türk edebiyatına hizmet etmiş bu şairin Türklerin "millî sadâsını" bulduğunu söyleyerek (Tansel, 1989: XXIV)⁷ "yeni" nesil edebiyatçılara ve onların eserlerine duyduğu hayranlığı belirtmiştir.

Tüm bu veriler beni, Gibb'in Tanzimat yazınıyla kurduğu fikirsel bağın izlerini birincil kaynaklar üzerinden sürmeye⁸ ve onun *Harâbât*, *Tahrîb-i Harâbât*, *Mecmûa-i Ebuzziyâ* ve *Nümûne-i Edebiyyât-ı Osmâniyye*'ye düştüğü okur notlarını detaylı bir şekilde analiz etmeye yönlendirdi. Gibb'in söz konusu kaynaklara düştüğü okur notlarının bağlamsal analizlerini yapacağım bu makalede, Batılı bir oryantalistin Osmanlı şiirini Tanzimat yazarlarının perspektifinden nasıl okuduğunu ve şiir tarihine yansıyan eleştirel söylemi bu kaynaklar üzerine nasıl yapılandırıldığını ortaya koymaya çalışacağım. Söz konusu analizlere geçmeden önce Gibb Koleksiyonu'na ve bu koleksiyonda bulunan Tanzimat yazarlarına ait eserlere değinmek yerinde olacaktır.

---

sağlar. Ancak buna dair şimdilik herhangi bir kanıtımız bulunmamaktadır. Gibb'in Hâmid'e yazdığı söz konusu mektuplar için bk. Erkal, 2002.

⁶ Fevziye Abdullah Tansel tarafından küçük bir kısmı yayımlanan bu mektubu Gibb, Mehmet Emin Yurdakul'un kendisinde gönderdiği şiir kitabına bir teşekkür olarak yazmıştır. Bu kitap, muhtemelen, Gibb'in kütüphanesinde Mehmet Emin'e ait olan *Türkçe Şiirler* adlı eserdir.

Gibb'in Mehmet Emin'e yazdığı bu mektup, bugün bağışlandığı kütüphanenin koleksiyonunda yer almamaktadır. Fevziye Abdullah Tansel, Gibb'in bu Türkçe mektubunun aslının, Dosya-Nu. 133 tasnif numarasıyla Türk Tarih Kurumu'nda bulunan Mehmet Emin Yurdakul'un evrakları arasında olduğunu söyler. İlgili arşivde yaptığım araştırmalarda Mehmet Emin Yurdakul'un evrakı arasında bu mektuba rastlayamadım. Mektubun bulunması konusunda arşiv müdürü ile yaptığımız araştırmalar da bir maalesef bir sonuç vermedi.

⁷ Gibb'in mektubunda yer alan Mehmet Emin'e dair görüşleri şöyledir: "Şimdi siz geldiniz ve ne Şark'a bakarak, ne Garb'e; kendi vatandaşlarının gönlünü okudunuz ve bunların hissiyyâtını kendi lisanıyla ve edibâne bir tarzda 'arz ettiniz. Fikr-i âcizâneme göre, Türk şi'rinin doğru mazmunu ile doğru tarz-ı ifadesini siz buldunuz, sizi altı asır beklemiştir." Fevziye Abdullah Tansel, Mehmet Emin Yurdakul'dan bahseden ilk oryantalistin *A History of Ottoman Poetry* adlı eserinin ilk cildinde yer verdiği bilgilerle Gibb olduğunu söyler. (Tansel, 1989: XXIV).

⁸ Gibb'in bugün kütüphane arşivlerine bağışlanmış, şahsî yazışmalarını ve notlarını içeren herhangi bir arşivi bulunmamaktadır. Gibb'in eşi, ölümünün ardından kütüphanesini bağışlamış olsa da Gibb'e ait özel dokümanlarını herhangi bir yere bağışlamamıştır. Bugün Gibb'den arda kalan sınırlı sayıdaki evrak (mektuplar, not defterleri, kimi eserlerinin müsveddeleri, şiir çevirileri vb.) başta Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi olmak üzere İngiltere ve İskoçya'da bulunan çeşitli arşivlere dağılmıştır. Bu belgeler, başta aile bireyleri olmak üzere muhtemelen E. G. Browne ve J. W. Redhouse kanalıyla çeşitli arşivlere ulaşmıştır. Gibb'in bugüne hasbelkader ulaşmış olan "evrâk-ı metrûke"sini yazmakta olduğum Gibb monografisinde bütünlüklü bir şekilde analiz etmekteyim. Gibb'e ait şahsî dokümanların farklı bağlamlarda analiz edildiği makaleler için bk. Gür, 2018a, 2018b. Gibb'in Osmanlı şiir çevirilerini içeren not defterlerinden biri üzerine yapılmış bir yayın için ayrıca bk. Demiryürek, 2021.

Gibb Koleksiyonunda Bulunan Tanzimat Dönemi Eserleri

Gibb'in matbu ve el yazması birçok önemli kaynağı içeren kütüphanesi, onun Doğu kültürüne olan merakını somut bir şekilde yansıtır. Kütüphanesinde yer alan bu kaynaklar, Osmanlı edebiyatı üzerine yaptığı çalışmalara büyük ölçüde kaynaklık etmiştir. Gibb'in büyük bir emekle oluşturduğu bu kitap koleksiyonu, Osmanlı kültürüne dair bilgisini nasıl zenginleştirdiği ve başyapıtı *A History of Ottoman Poetry*'nin malzemesini hangi kaynaklardan derlediğine dair bugün bize önemli ipuçları sunmaktadır.

Gibb'in yaklaşık 422 kitabı içeren matbu eser koleksiyonu, vefatının ardından eşi Ida W. E. Gibb [ö. 1945] tarafından lisans öğrencilerinin faydalanması üzere Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi'ne bağışlanmıştır.⁹ Bu koleksiyon, Cambridge Üniversitesi Eski Kütüphane binasında "Gibb Room" adıyla özel bir odada 1933 yılına kadar muhafaza edilmiş (bk. Ekler), daha sonra merkez kütüphane koleksiyonuna aktarılmıştır.¹⁰ E. G. Browne, *A History of Ottoman Poetry*'nin kalan ciltlerini yayıma hazırlarken bu koleksiyonu detaylı bir şekilde incelemiş ve *A Hand-list of the Gibb Collection of Turkish and Other Books in the Library of the University of Cambridge* adıyla koleksiyonun genel bir kataloğunu yapmıştır.¹¹ Kataloğun önsözünde "kendinden önceki döneme hâkim olan zevk, biçim ve edebî tür kanonlarında tamamen devrim yaratan" Tanzimat dönemi eserlerinin Gibb Koleksiyonu'nun en değerli parçaları olduğunu söyleyen Browne, Gibb'in şiir tarihini yazarken bu eserlerden doğrudan faydalandığını dile getirmiştir (Browne, 1906: vi). Gibb'in koleksiyonundaki kimi Tanzimat dönemi eserlerine düştüğü okur notları,¹² Browne'nun bu tespitinin temelsiz olmadığını göstermektedir.

Gibb Koleksiyonu'nda bulunan Tanzimat yazarlarına ait belli başlı eserler şöyle listelenebilir: Şinasi: *Müntehabât-ı Eş'âr* (12),¹³ *Tercüme-i Manzûme* (13); Ziyâ Paşa:

⁹ Gibb'in el yazması eser koleksiyonu ise 1 Ocak 1889 tarihinde oluşturulmuş vasiyetinde belirtildiği üzere British Museum'a bağışlanmıştır (Browne, 1906: V). Gibb'in bugün British Library'e aktarılmış olan el yazması eser koleksiyonunu incelediğim bir yayım için bk. Gür, 2021.

¹⁰ Gibb Odası'nın tarihi hakkındaki bu bilgiyi, Cambridge Üniversitesi Kütüphanesinde Yakın ve Orta Doğu Dilleri Departmanı'nda araştırmacı olarak görev yapan kütüphaneci Catherine Ansorge'un blog yazısından öğrenmekteyiz. Bk. Ansorge (23 Şubat 2021), <https://specialcollections-blog.lib.cam.ac.uk/?p=21407> (Erişim Tarihi: 01.04.2021). Bugün, Cambridge Üniversitesi Kütüphanesinde Gibb'in adına böyle bir oda bulunmamaktadır. Muhtemelen bu oda, kütüphanenin taşınması sırasında dağıtılmış ve Gibb'e ait eserler kütüphanenin Nadir Eserler bölümüne aktarılmıştır.

¹¹ Browne, Gibb'in matbu eser koleksiyonunu şöyle tasnif etmiştir: "Turkish Books" (1-297), "Persian and Arabic Text" (298-340), "Catalogues of Oriental Manuscripts" (341-350), "Philology" (351-389), "Miscellaneous" (390-422).

¹² Gibb'in matbu eser koleksiyonun genel içeriği ve bu koleksiyonda yer alan farklı türde eserlere düştüğü okur notlarını, yazmakta olduğum "From Marginalia to the Great Ottoman Narrative: E. J. W. Gibb's Annotated Books" başlıklı bir diğer makalede tartışmaktayım.

¹³ Eser adlarının yanında yer alan parantez içindeki sayılar, bu eserlerin Browne'un kataloğunda da yer verdiği, Gibb Koleksiyonundaki sıra numaralarına işaret etmektedir. Bu kısımdan itibaren Koleksiyondaki eserlerin numaraları makale boyunca bu şekilde gösterilecektir.

Harâbât (90a, 90b, 90c, 91)¹⁴; Nâmık Kemâl: *Tahrîb-i Harâbât* (53), *Cümel-i Müntehabât-ı Kemâl* (78); Recâizâde Mahmûd Ekrem: *Ta'lîm-i Edebiyyât* (67), *Zemzeme* (183), *Kudemâdan Birkaç Şair* (131), *Yâdigâr-ı Şebâb* (295), *Pejmurde* (30), *Nagme-i Seher* (276), *Atala* (18); Muallim Naci [ö. 1893]: *Mecmûa-i Muallim* (243), *Osmanlı Şairleri* (211) *Istîlâhât-ı Edebiyye* (15), *Esâmî* (7, 8), *Ta'lîm-i Kiraât* (68), *Sünbüle* (189); Abdülhak Hâmîd: *Târîk* (198), *Nesteren* (275), *Eşber* (11), *Mâcerâ-yı Aşk* (237); Mehmet Tevfik [ö. 1893]: *Kâfile-i Şu'arâ* (216), Abdülhalîm Memdûh: *Târîh-i Edebiyyât-ı Osmâniyye* (32), Nabizade Nâzım [ö. 1893]: *Heves Ettim (Bazı Manzum Âsârımı Câmi'dir)* (294); Ahmed Midhat [ö. 1912]: *Letâif-i Rivâyâtı* (229a, 229b); Ebuzziyâ Tevfik: *Mecmûa-i Ebuzziyâ* (239, 240), *Nümûne-i Edebiyyât-ı Osmâniyye* (281, 282, 283, 284, 285), Nef'î üzerine yazdığı bir makale (280), *Takvîm-i Ebuzziyâ* (70), *Lugat-i Ebuzziyâ* (230, 231).

Söz konusu eserler içerisinde *Harâbât*, *Tahrîb-i Harâbât*, *Mecmûa-i Ebuzziyâ* ve *Nümûne-i Edebiyyât-ı Osmâniyye*'nin ayrı bir yeri vardır. Gibb, Tanzimat yazarlarının ürettiği bu manifesto niteliğindeki metin ve derlemeleri detaylı bir şekilde notlandırmış ve Osmanlı şiiri ve şairleri hakkındaki kanaatlerini büyük ölçüde bu kaynaklar üzerinden şekillendirmiştir. Bu yorumların içini doldurmak adına Gibb'in söz konusu eserlere düştüğü okur notlarına değinmek¹⁵ ve onun Tanzimat yazınına okuma biçimlerini ortaya koymak yerinde olacaktır.

Gibb'e Tanzimat Yazınının Kapılarını Aralayan Kaynaklar: Mecmûa-i Ebuzziyâ ve Nümûne-i Edebiyyât-ı Osmâniyye

Abdülhak Hâmîd'e yazdığı mektubunda Ebuzziyâ Tevfik'in *Nümûne-i Edebiyyât*'ını okuduğundan söz eden Gibb, nesre ağırlık veren bu eserden istediği derece faydalanamadığını dile getirir (Erkal, 2002: 65). Böylelikle *Mecmûa-i Ebuzziyâ*'ya yönelen Gibb, burada "münderic olan Kemâl Beyefendi'nin iki kıymetli mektubunu itinâ ile tedkîk eyledi[ğini]" söyler (Erkal, 2002: 65). Gibb, Ebuzziyâ Tevfik'e yazdığı 1881 tarihli mektubunda ise Osmanlı Türkçesini birkaç yıldır hocası olmadan kendi kendine öğrenmeye çalıştığını ve bundan dolayı Türkçesine çok fazla güvenmediğini dile getirmiştir. Mektubunda Osmanlı Devleti'ne büyük bir hayranlık duyduğunu söyleyen Gibb, Osmanlı Türkçesiyle okuduğu kitapların çoğunun eski olduğunu ve özellikle şiirleri kapsadığını belirtir. E. G. Browne'un kendisine verdiği *Mecmûa-i Ebuzziyâ*'dan oldukça faydalandığını söyleyerek mektubuna son verir (Toros, 1984:

¹⁴ Parantez içerisinde peş peşe sıralanan sayılar, eserlerin Gibb Koleksiyonu'ndaki farklı nüshalarına işaret etmektedir.

¹⁵ Gibb Koleksiyonu'ndaki Gibb'e ait tüm okur notları, tarafıma görüntülenerek tasniflenmiştir. Ancak Gibb'in okur notlarının orijinallerine makalenin "Ekler" kısmında yer verilememiştir. Çünkü Gibb'in okur notlarının orijinallerini makalede kullanabilmek için yasal olarak Cambridge Üniversitesi Kütüphanesinden izin almak ve kullandığım her bir not/çeviri görseli için 6 ila 12 GBP (sterlin) arasında bir telif ücreti ödemem gerekmektedir. Bu yüklü telif ücreti sebebiyle Gibb'in okur notlarının görselleri kullanılmamış, söz konusu notlar makale içerisinde asıllarına sadık kalacak şekilde alıntılanmıştır.

309).¹⁶ Gibb'in, 1881 ve 1886 tarihlerinde Ebuzziyâ Tefvik'in *Mecmûa-i Ebuzziyâ'sı* ve *Nümûne-i Edebiyyât'*ından haberdar olması Osmanlı şiiri üzerine yayımlarını yapmaya başladığı ilk dönemlerden itibaren Tanzimat yazarlarının eserlerini ve seçkilerini takip ettiğini göstermektedir.¹⁷

Mecmûa-i Ebuzziyâ ve *Nümûne-i Edebiyyât-ı Osmâniyye*, Gibb'in Osmanlı edebiyatı okumalarına malzeme sunan eserler arasındadır. Özellikle *Mecmûa-i Ebuzziyâ* (239, 240) Gibb'in Osmanlı şiirinin genel hatlarını talim ettiği, Nâmık Kemâl ve Ziyâ Paşa'nın Osmanlı edebiyatı hakkındaki düşüncelerini irdelediği temel kaynaklardan biridir. Öyle ki Gibb, Nâmık Kemâl'in dikkatle incelediği iki kıymetli mektubundan bu mecmûa kanalıyla haberdar olmuştur.¹⁸ Nâmık Kemâl'in yazdığı söz konusu mektuplar, Ebuzziyâ Tefvik'in o dönemde hazırlamakta olduğu *Nümûne-i Edebiyyât-ı Osmâniyye* adlı seçkisinin içeriğine ve organizasyonuna ilişkindir. Mektubunda Nâmık Kemâl, Ebuzziyâ Tefvik'e hangi metinleri seçkisine alması gerektiği konusunda tavsiyelerde bulunmuş ve bir bakıma "kendi ideallerini" bu mektuplarıyla Ebuzziyâ Tefvik'e aktarmıştır (Altuğ, 2007: 171).¹⁹ Gibb, *Mecmûa-i Ebuzziyâ* kanalıyla haberdar olduğu bu mektupları birebir İngilizceye çevirmiş ve bu çevirinin sırtına şöyle bir not düşmüştür:

---

¹⁶ Taha Toros makalesinde yer verdiği Gibb'in mektubunun bu kısmına şöyle bir dipnot düşmüştür: "Bu sırada 93 Türk-Rus Savaşı başlamış ve İngilizler Türk tarafını -Kırım Savaşında olduğu gibi- desteklemeleri için ve hatta Türklerin aleyhine eğilimli bir tutumda göründüklerinden, Mr. Gibb, bu satırları, o günkü İngiliz politikasının havası içerisinde yazmış olabilir." (Toros, 1984: 311). Gibb'in Osmanlı-Rus Savaşında Türklere karşı beslediği sempatiyi, şiir tarihinin altıncı cildinin önsözünde Halil Hâlid Bey de dile getirmiştir (Gibb, 1999: 1/15).

¹⁷ Bu tarihe kadar Gibb, bugün şiir tarihine kıyasla daha az bilinen *Ottoman Poems* (1882) adlı antolojisini yayımlamıştır.

¹⁸ *Mecmûa-i Ebuzziyâ'*da yayımlanan ve Nâmık Kemâl'in Avrupa'dan döndükten sonra kaleme aldığı söz konusu mektupların yayım bilgileri şöyledir: 24 Cemâziyelâhir 96 (1879) yılında yazılmış olan ilk mektup (Kemâl Bey'in Bir Mektubu: [Nümûne-i Edebiyata Dâir I], *Mecmûa-i Ebuzziyâ*, nr: 10, Gurre-i Safer 1298'de (1881) yayımlanmıştır. 17 Recep 96'da (1879) yazılan ikinci mektup (Kemâl Bey'in Bir Mektubu: [Nümûne-i Edebiyata Dâir II] ise, *Mecmûa-i Ebuzziyâ*, nr: 11, 15 Safer 1298 (1881)'de yayımlanır. Bu tarihler, *Ottoman Poems* (1882) ve Stanley Lane-Poole'un *The Story of the Nations: Turkey* adlı kitabına yazdığı "Ottoman Literature" (1888) makalesinden önce Gibb'in bu metinlerden haberdar olduğunu göstermektedir. Nâmık Kemâl'in söz konusu mektuplarının Latin harflerine aktarılmış şekli için bk. Yetiş, 1996: 278-290.

Gibb, Nâmık Kemâl'in söz konusu mektubundaki fikirlerini Osmanlı edebiyatı üzerine yazdığı ilk bağımsız makalesi "Ottoman Literature"a nerdeyse birebir aktarmıştır. Gibb'in Nâmık Kemâl'in mektuplarına dair çevirilerini ve notlarını Osmanlı şiiri üzerine yaptığı çalışmalar ve özellikle şiir tarihi bağlamında analiz eden bir çalışma için bk. Gür, 2018b.

¹⁹ Fatih Altuğ doktora tezinde, Nâmık Kemâl'in *Nümûne-i Edebiyyât* kanalıyla, "dağınık olarak değil de, "silsile-i tarih" içinde sunulacak bir şiirsel ilerleme modeli çizmeye çalış[tiğini]" söyler (Altuğ, 2007: 175-176).

Translation of two very important letters from Kemâl Bey to Ebuzziyâ Bey on the choice of poems for his Nümûne-i Edebiyyat with an incidental brief sketch of the History of Ottoman Poetry. Dated 1296 (1878). From the Mecmûa-i Ebu-z-ziyâ.²⁰

[History of Ottoman Poetry'nin kaba bir taslağı ile birlikte Nümûne-i Edebiyyât için seçilecek şiirler hakkında Kemâl Bey'den Ebuzziyâ Bey'e yazılmış oldukça önemli iki mektubun çevirisi. 1296 (1878) tarihli. Mecmûa-i Ebuzziyâ'dan.]

Burada Gibb'in Nâmık Kemâl'in söz konusu mektuplarının kendi yaptığı İngilizce çevirisini ve bu çeviri üzerine aldığı kimi notları altı ciltlik şiir tarihi *A History of Ottoman Poetry*'nin "kaba bir taslağı" olarak adlandırması oldukça önemlidir. Bu, Gibb'in 1878 yılında şiir tarihi üzerine yeni yeni çalışmaya başladığını²¹ ve eserinin organizasyonu için model kaynak arayışlarında olduğunu göstermektedir. Gibb, bu mektupların üzerine şairlerin ve padişahların adları ile kimi şairlere dair kanaatlerini belirten kısa notlar da düşmüştür. Gibb'in bu notları, hatta başlı başına bu mektupları İngilizceye çevirme uğraşı, Nâmık Kemâl'in fikirlerine ne ölçüde değer verdiğini ve onun Ebuzziyâ'ya verdiği tavsiyeleri nasıl içselleştirdiğini ortaya koymaktadır.

Gibb, *Mecmûa-i Ebuzziyâ*'da yayınlanmış bu mektupların bulunduğu sayfalara da birtakım notlar düşmüştür. "Nümûne-i Edebiyyat'a Dair Kemâl Bey'in İkinci Mektubu" başlıklı mektupta yoğun bir şekilde yer alan bu okur notları, onun Nâmık Kemâl'in mektuplarını ne kadar dikkatli okuduğunu göstermektedir. Nâmık Kemâl'in "Türkîde kasîde görmedim ben/Beş beyti bile mutâbık-ı fen" şeklindeki dizelerinin yanına, "Kemâl does not like the Turk qasides" [Kemâl, Türkçe kasidelerden hoşlanmıyor] şeklinde bir not düşmüş; "Çok müntehabâtı Farsîden/Bir türlü beğenmedim hele ben" dizelerinin yanına "K does not like many of the Persian extracts" [K(emâl), çoğu Farsça alıntılardan hoşlanmıyor] notunu almıştır. Gibb, "Nâmık Kemâl Bey'in Bir Mektubu" başlığını taşıyan diğer mektupta ise kimi şairlerin isimlerinin altını çizmiş, bu mektubun bulunduğu sayfaların arasına *Tahrîb-i Harâbât*'tan alıntılanmış ve küçük bir kâğıda yazılmış bir not bırakmıştır (1880-2: 292-293).²² Bu not, Gibb'in Nâmık Kemâl'in

²⁰ Bu notun hemen ardından, "article on "Society in Rhodes" in Macmillan May[?] 85, mentions Kemâl Bey, governor of Rhodes as of the grateful loving Turk poet" şeklinde bir not daha düşülmüştür. Bu not, Gibb'in Nâmık Kemâl'le ilgili yazılanları farklı kaynaklardan takip ettiğini göstermektedir. Gibb'in, arşiv çalışmalarında bulduğum on beş sayfalık bu çevirisi bugün E. G. Browne'un arşivinde bulunmaktadır (E. G. Browne Papers, Folder 6). Gibb'in bu çevirisinin görselleri ve etraflı bir analizi için bk. Gür, 2018b.

²¹ Gibb bu tarihten dört sene sonra *Ottoman Poems* (1882) adlı eserini yayımlamıştır. Bu eserin özellikle dipnotlarındaki bilgiler, onun Nâmık Kemâl ve diğer Tanzimat yazarlarına dair okumalarını kısmen yansıtmaktadır.

²² Latin harfleriyle kurşun kalemle yazılan bu notun içeriği şöyledir: "Şi'ren devr-i edebimiz Sultan Süleyman zamânında başlıyor; ama nasıl başlıyor! Güneş şarkdan, mehtâb ara sıra garbdan doğduğu gibi başlıyor; şarktan zuhûr eden şâirimiz Fuzûlî'dir; garbdan zuhûr eden muktebes mahlûkumuz ise Bâkî'dir." Alıntının orijinali için bk. Yetiş, 1996: 145.

söz konusu mektupları ile aynı mecmûada yayımlanmış *Tahrîb-i Harâbât*²³ adlı eserini karşılaştırmalı olarak okuduğunu göstermektedir. Gibb'in *Mecmûa-i Ebuzziyâ*'da yayımlanan *Tahrîb-i Harâbât*'a düştüğü okur notlarını bir sonraki bölümde inceleyeceğim için bu konuyu burada detaylandırmıyorum.

Gibb, *Mecmûa-i Ebuzziyâ*'nın (239) içerisine "Ziyâ Paşa Eyyâm-ı Sabâvet" başlığını taşıyan bir not kâğıdı bırakmıştır. Bu notta, "besbelli, mekteb-i edebiyeye, nezâret, taşra vüzerâsı" gibi kelimelerin Osmanlı harfli yazımları ve bunların İngilizce karşılıkları yer almaktadır. Kaynağını ve Ziyâ Paşa'nın hangi eserine/şiiirine gönderme yaptığını tam olarak bilemediğimiz bu notlar, Gibb'in *Mecmûa-i Ebuzziyâ*'yı okurken bir yandan da Ziyâ Paşa üzerine notlar aldığını göstermektedir.

Gibb'in en az *Mecmûa-i Ebuzziyâ* kadar önem verdiği bir diğer kaynak, Ebuzziyâ Tevfik'in *Nümûne-i Edebiyyât-ı Osmâniyye* adlı eseridir. Gibb, kütüphanesinde beş farklı nüshası (281, 282, 283, 284, 285) bulunan bu eserin kimi kopyalarını detaylı bir şekilde okumuştur. *Nümûne-i Edebiyyât*'ın bir kopyasında (281) kimi Osmanlı Türkçesi kelimelerin altını çizmiş ve bu kelimelerin İngilizce karşılıklarını vermiştir. "تنخخ" [tenahhuh] kelimesinin karşılığı "clearing the throat" [boğazını temizleme] (1878-9: 165) şeklinde; aynı cümlede iki farklı anlamda kullanılan "قربان" [kurbân]²⁴ kelimesinin ilk geçtiği yerdeki anlamının karşısına "approach" [yaklaşmak/yakın olmak] şeklinde bir not düşmüştür (1878-9: 243). Gibb aynı cildin bir diğer nüshasını (282) bu nüshaya kıyasla daha detaylı bir şekilde okumuş, metinde yer alan birçok kelimenin İngilizce karşılıklarını mürekkepli kalemle derkenarlara kaydetmiştir: "حسن افاده" [hüs-n-i ifâde] – "expressing one's self well" [kendini iyi ifade etmek]; "برنجی درجه ده" [birinci derecede] – "in the first place" [ilk olarak]; "نمونه" [numûne] – "model" [örnek]; "میسر" (müyesser) – "attained" [ulaşmış] (1878-9: 3). Gibb, derkenarlarda verdiği bu İngilizce karşılıkların bazılarının üstünü çizip yeni kelimeler yazmıştır: "آپارده رق" [ayartarak] kelimesinin karşılığı olarak verilen "corrupt" [ayartmak] kelimesinin üstünü çizerek "reduce" [azaltmak] yazmış (~~corrupt~~ - reduce) (1878-9: 91);²⁵ "احتياط" [ihtiyât] kelimesi için verilen "prudence" kelimesinin üstünü çizerek aynı anlama gelen "reserve" [ihtiyat] kelimesini yazmıştır (~~prudence~~ - reserve) (1878-9: 309). Gibb'in kelimelere verdiği bu yeni anlamlar, yazı karakteri ve kullanılan kalemin türü açısından farklılık göstermektedir.²⁶ Bu, Gibb'in *Nümûne-i Edebiyyât*'ı farklı zamanlarda en az iki kez

²³ Gibb'in *Tahrîb-i Harâbât*'ın yayım sürecini ve Ebuzziyâ Kütüphanesinden çıkmış yayımlarını yakından takip ettiğini *A History of Ottoman Poetry*'nin "Ziyâ Paşa" bölümüne düştüğü bir dipnottan da öğrenmekteyiz. Bk. Gibb, 1999: 5/563.

²⁴ Köşeli parantez içerisinde verilen tüm kelimeler/çeviriler tarafımızca eklenmiştir.

²⁵ Bu kelime metinde "ayartarak" şeklinde yazılmıştır. Ancak Gibb bu karşılığı, kelimenin "azaltarak" anlamına geldiğini düşünerek vermiş olmalıdır.

²⁶ Gibb'in okur notlarında yer yer göze çarpan farklı stiller, notların analizinde birtakım tereddütler yaşamama sebep oldu. Bunu gidermek adına Gibb'in eserlere düştüğü notları, mektuplarındaki yazı stilini ve eserlerinin müsveddelerindeki yazı karakterlerini detaylı bir şekilde inceleyerek bunları E. G. Browne ve J. W. Redhouse'un elimde bulunan orijinal notlarıyla karşılaştırdım. Yaklaşık üç haftamı

okuduğunu, ilk okumasında daha çok metindeki bilmediği kelimelere ikinci okumasında ise bu kelimelerin bağlamsal anlamlarına odaklandığını göstermektedir.

Gibb'in *Nümûne-i Edebiyyât'a* yönelttiği dikkati yalnızca anlamını bilmediği kelimelerden ibaret değildir. "Mukaddime"nin son kısmında "حقیقة مطابق (hakikate mutabık)" şeklindeki kelimenin yanına "ته"²⁷ "There are a good many printed errors" [çok sayıda baskı hatası var] şeklinde bir not düşmüştür. Benzer bir dikkatle eserin Reşid Paşa [ö. 1836] kısmında yer alan "متعاقباً (müte'âkiben)" kelimesine "What a pity to confuse ء and ؤ, as frequently occurs in these pages" [Bu sayfalarda ء (hemze) ve ؤ (tenvin)'i sık sık karıştırması ne kadar üzücü] (1878-9: 271) şeklinde bir not düşmüştür. Gibb, aynı şekilde, Cevdet Paşa [ö. 1895] kısmında satır sonuna geldiği için "موجب" şeklinde bölünen "müceb" kelimesine "I do not like these divisions" [kelimelerin bu şekilde bölünmesinden hoşlanmıyorum] şeklinde teknik bir not daha düşmüştür (1878-9: 203). Bu tarz notlar, onun *Nümûne-i Edebiyyât'ı* basım hatalarını ayırt edecek kadar dikkatli bir şekilde okuduğunu göstermekle birlikte teknik detaylara ne derece takıntılı olduğunu da ortaya koymaktadır. Gibb, kitapta kimi kelimelerin kullanımına ilişkin notlar da almıştır. Örneğin, Pertev Paşa [ö. 1837] kısmında bir dipnotta yer alan "مؤاخذه (mu'âhaze)" kelimesine, "a very bad expression for 'criticism'" [eleştiri (kelimesi) için oldukça kötü bir ifade] şeklinde bir not düşerek eserdeki kimi kelime tercihlerini eleştirmiştir (1878-9: 213).

Gibb, bu teknik detayların yanı sıra Ebuzziyâ'nın seçtiği örneklerle dair kanaatlerini de derkenarlara düşmüştür. Örneğin eserde alıntılanan Kânî'nin [ö. 1792] "Yeğen Mehmed Paşa'ya" [ö. 1745] yazdığı bir mektubunun yanına, "very good indeed" [gerçekten çok güzel] şeklinde beğenisini yansıtan bir not düşmüştür (1878-9: 56). Reşid Paşa kısmının sonunda yer alan "müşârunileyhin tercüme-i hâinden bahsetmek abestir." cümlesinde "tercüme-i hâinden" ifadesinin altını çizerek buna dair şöyle bir not almıştır: "What a pity a memoir is not added" [hatıranın (buraya) eklenmemiş olması ne kadar üzücü] (1878-9: 186).

Gibb, *Nümûne-i Edebiyyât'ta* geçen ayetlerin *Kur'ân'daki* numaralarını da derkenarlara kaydetmiştir. Örneğin, Fuzûlî [ö. 1556] hakkındaki bölümde yer alan ayetinin yanına "XXVII,²⁸ إِنَّهُ مِنْ سُلَيْمَانَ وَإِنَّهُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ" (1878-9: 29) şeklinde bir not düşmüştür. Bu not, söz konusu ayetin 27. sûre olan Neml Sûresi'nin 30. ayeti

---

alan bu inceleme sürecinde, 14 yıldır E. G. Browne'nin monografisini yazan Oxford Üniversitesi İran tarihi profesörü John Gurney'nin de desteğini aldım. Nihayetinde yer yer farklı karakterlere bürünen bu yazı karakterinin Gibb'e ait olduğuna kanaat getirdim. Gibb'in kullandığı bu farklı yazı karakterleri, onun belli dönemlerde farklı yazı karakterleri denediğini, derkenarlardaki notlarına kıyasla çeviri, eser müsveddeleri ve mektuplarında daha özenli ve süslü bir yazı karakteri kullandığını göstermektedir.

²⁷ Gibb, derkenara aldığı bu notta "te"nin noktalarını koymamıştır.

²⁸ "İnnehu min suleymane ve innehu bismillahir rahmanir rahim. (O, Süleyman'ın mektubudur. Rahmeti Bol ve Kesintisiz olan Allah'ın adıyla başlıyor.) Neml Sûresi, 30. Ayet. Bk. <https://acikkuran.com/27/30> (Erişim Tarihi: 10.03.2021).

olduğuna işaret etmektedir. Sinan Paşa [ö. 1486] bölümündeki وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ²⁹ وَيَخْتَارُ şeklindeki ibarenin yanına, “XXVIII, 68” şeklinde düşülen not, bu kısmın 28. sûre olan Kasas Sûresi'nin 68. ayeti olduğuna işaret etmektedir (1878-9: 15). Gibb'in bu dikkati, söz konusu mecmûanın içeriğini hakkıyla kavrayabilme çabalarını açıkça ortaya koymaktadır.

Nümûne-i Edebiyyât'ın koleksiyonda bulunan bu kopyasında, farklı birine ait okur notlarına rastlanmaktadır.³⁰ Mürekkepli kalemle alınmış bu notlar, yazı karakterinden anlaşıldığı üzere sözlükbilimci J. W. Redhouse [ö. 1892]'a aittir.³¹ Eserin Cevdet Paşa kısmında “li-müverrihi'l-fakîr” başlığı altında yer alan, “Bezm-i meyde kusûra bakma sakın/‘Âlem-i âb başka âlemdir/Mey-i ikbâl hazm iden ammâ/Meşrebimce sahîh âdemdir” şeklindeki şiirde geçen “hazm” kelimesinin yanına, “هَضْمٌ؟ “What does it mean?” [Bu ne anlama geliyor?]” şeklinde bir not düşülmüştür. Kurşun kalemle yazılmış bu soru cümlesi, Gibb'e aittir. İlgili şiirin sol yanına siyah mürekkepli kalemle “But he who can digest the wine of prosperity is, to my mind, a real man” [Ancak refah şarabını sindirebilen kişi, bana göre hakiki insandır] şeklinde bir açıklama yazılmıştır (1878-9: 204). Siyah mürekkepli kalemle yazılmış bu açıklama ise Redhouse'a aittir. Redhouse, Gibb'in “hazm” kelimesinin bağlamsal anlamını sorduğu bu sorusuna, şiirin son iki dizesini çevirerek cevap vermiştir. Bu notlar, Gibb'in *Nümûne-i Edebiyyât*'ın bu nüshasını okuyup notlandırdıktan sonra Redhouse'a gönderdiğini ve kendisinden anlamını çözemediği bu gibi kelimeler için yardım aldığı düşünmektedir.³² Gibb'in Redhouse'un desteğini aldığı bir diğer konu ise “aşere-i mübeşşere”nin³³ tamamlamaya çalıştığı isim listesidir. *Nümûne-i Edebiyyât*'ın Şinâsi kısmında geçen, “عشره مبشرة” (aşere-i mübeşşere) kelimesinin altını çizen Gibb, ilgili sayfanın sonuna şöyle bir not düşmüştür: “I have never been able to collect all their names. Have you the list complete? I have only five.” [Onların isimlerinin hepsini toplamam mümkün olmadı. Sende tamamlanmış bir liste var mı? Elimde sadece beş tane isim var] şeklinde bir not düşmüştür. Gibb, bu notun bulunduğu sayfanın üst kısmına Osmanlı harfleriyle

²⁹ “Ve rabbuke yahluku ma yeşau ve yahtar, ma kane lehumul hıyarat, subhanallahi ve teala amma yuşrikun.” (Ve Rabb'in, dilediği şeyi yaratır ve onlar için hayırlı olanı seçer. Seçim onların değildir. Allah, onların ortak koştuklarından münezzehtir ve yüceler yücesidir.) Kassas Sûresi, 68. Ayet. Bk. <https://acikkuran.com/27/30> (Erişim Tarihi: 10.03.2021).

³⁰ Bu notlar eserin 204. sayfasından sonra başlamaktadır.

³¹ Bu yazı karakterinin Redhouse'a ait olduğu konusunda şüphem bulunmamaktadır. Nitekim arşiv çalışmalarımın edindiğim Redhouse'a ait belgelerden onun yazı karakterine oldukça aşinayım. Redhouse'a ait kimi dokümanları analiz ettiğim çalışmalar için bk. Gür, 2018a, 2019.

³² Gibb, Osmanlı şiirine dair yaptığı İngilizce çevirileri kontrol etmesi için de Redhouse'dan destek almıştır. Gibb, Abdülhâk Hâmid'e yazdığı mektubunda Osmanlı şiiri çevirilerini Londra'ya gidip Redhouse'a göstermek istediğinden söz etmektedir (Erkal, 2002: 65). Gibb'in şiir çevirileri için Redhouse'dan destek aldığı tartışan bir çalışma için ayrıca bk. Gür, 2018a.

³³ Hz. Muhammed tarafından cennete girecekleri daha hayatta iken kendilerine müjdelenen on sahâbî. Bk. Aydınlı – Çakan, 1991.

bulduğu bu beş ismi yazmıştır.³⁴ Gibb, cennetle müjdelenen on sahâbînin kimler olduğu şeklindeki bu sorusunu, yine Redhouse'a yöneltmiştir. Nitekim Redhouse'un aynı sayfanın sağ tarafına dikey olarak düştüğü, "I think خديجه ، أيشا ، مريم and فاطمه are four of them?" [Bence, onlardan dördü Hatice, Ayşe, Meryem ve Fatma olmalıdır] şeklindeki notu, bu soruya bir cevap niteliğindedir (1878-9: 261).

Redhouse'un *Nümûne-i Edebiyyât*'taki notları bunlarla sınırlı değildir. Eserin Pertev Paşa kısmında geçen "قارغشه" [kargaşa] kelimesine dair şöyle bir dipnot düşülmüştür: "اصلی غرغشه اولوب لغت فارسیه در." (Aslı gargaşa olup lugat-i Farsiyyedir.) Bu dipnotun altına Redhouse, Osmanlı harfli şu notu düşmüştür:

"بويله دكل اصلى تركجه وقارغشه در. قارغشه لق قارغه لرك قارغق سسيدر." [Böyle değil aslı Türkçedir ve karga(şa)dır. Kargaşalık kargaların kargak sesidir]" (1878-9: 229).

Gibb'in ve dolaylı yoldan Redhouse'un *Nümûne-i Edebiyyât*'a düştüğü tüm bu okur notları, tarafların bu eseri detaylı bir şekilde okuduklarını göstermektedir. Bu notlar, aynı zamanda, Gibb'in metnin içeriğine nüfuz edebilmek için Redhouse'dan destek aldığını somut bir şekilde ortaya koymaktadır.³⁵

Harâbât'ı Tahrîb-i Harâbât'la Tartmak: Gibb'in Ziyâ Paşa ve Nâmık Kemâl Okumaları

Gibb, Nâmık Kemâl'in söz konusu mektuplarının dışında *Mecmûa-i Ebuzziyâ*'da (239) kısım kısım yayımlanan *Tahrîb-i Harâbât*'ını da detaylı bir şekilde okumuş,³⁶ eserdeki kimi kelimelerin altını çizmiş ve bunların İngilizce karşılıklarını derkenarlara kaydetmiştir. *Tahrîb-i Harâbât*'ın içeriğine de dikkat yönelten Gibb, bazı şiirlerin ve şairler hakkındaki bilgilerin yanına kısa notlar almıştır. Nef'î'nin [ö. 1635], "Zihî semend-i mülâyim ki hüsn-i reftârî/Unutturur dil-i uşşâka şîve-i yârî"³⁷ şeklindeki dizelerinin yanına, "one of Nef'î's best poems" [Nef'î'nin en iyi şiirlerinden biri] şeklinde bir not almış (1880-82: 580); Nedîm'in [ö. 1730], "Açmış oldu sînesin bir kerre ârâm u sükûn/Sîneden bilmem ne hâletdür girîzân oldu hep"³⁸ beytinin yanına "beautiful poems of Nedîm" [Nedîm'in güzel şiirleri] (1880-82: 653) şeklinde bir not düşerek beğenisini ortaya koymuştur. Gibb, Nef'î'ye ait bu beyite *A History of Ottoman Poetry*'de yer vermezken, Nedîm'den alıntıladığı bu beytin bulunduğu gazelin tamamını şiir tarihinde alıntılamıştır (Gibb: 1999, 4/294).

Gibb, Nâmık Kemâl'in dil ve edebiyata ilişkin görüşlerine de dikkat yöneltmiştir. *Tahrîb-i Harâbât*'ta yer alan, "Elbette bir lisândan bir lisâna tercüme olunan şey meselâ

³⁴ Gibb'in Osmanlı harfleriyle not aldığı bu isimler şöyledir: 1. Ubeyde bin Hâris bin Muttalib, 2. Hârise bin Sürâka, 3. Umeyr bin Humâm, 4. Abdurrahmân bin Avf, 5. Ebû İshak Sa'd bin Ebû Vakkâs.

³⁵ Redhouse ve Gibb'in arasındaki bilgi ve kitap paylaşımını analiz eden bir çalışma için bk. Gür, 2018a.

³⁶ Gibb'in notlandığı ilgili kısımlar derginin şu sayılarında yer almaktadır: *Mecmûa-i Ebuzziyâ*, numara 19-Cild 2, fi 15 Cemâziyelâhire sene 1298.

³⁷ Kasîde 45/1, *Nef'î Dîvânı* (Akkuş, 2018).

³⁸ Gazel/9, *Nedîm Dîvânı* (Macit, 2017).

mavi gözlü, ak benizli, sarı saçlı bir İngiliz kızına kara gözlü kara kaşlı esmer benizli bir Arap dilberinin elbisesiyle zînet vermek demek olacağı için bedâyi'-pesendân-ı âlem nazarında tabîatın îcâd edebileceği her türlü mehâsini câmi olamaz." şeklindeki görüşlerine "translating from one language into another is like dressing an English girl in Arab clothes" [bir dilden başka bir dile çeviri yapmak, İngiliz kızına Arap kıyafetleri giydirmek gibidir] şeklinde bir not düşerek Nâmık Kemâl'in bu benzetmesinin "altını çizmiştir" (1880-82: 683). Gibb, Nâmık Kemâl'in patronaja ilişkin "Bir millette edebiyâtın terakkîsi sahâif-i eş'ârın 'Makâmın cennet ola!' kâğıdı hükmüne geçmesine tevâfuk edecek! Acaba Homeroslar, Euripidesler, İmruu'l-Kayslar, Tarafeler, Shakespeareler, Goetheler, Victor Hugolar ve Lamartinler kimin çerâg-ı âtîfeti olmak kuvvetiyle buldukları mertebe-i ulyâ-yı şâiriyyete vâsıl oldular." şeklindeki görüşüne, "he seems to think poetic success depends on the favour of Kings" [şiirsel başarının hükümdarların/patronların lütfuna bağlı olduğunu düşünüyor gibi] (1880-82: 583) şeklinde bir not düşmüştür. Yine Nâmık Kemâl'in "Saltanat-ı Osmaniyye'nin şiirce en parlak vakti olan Ahmed-i evvel ü sâlis zamânlarını ikbâl-i millet husûsunca Murâd-ı evvel ü sâni vakitlerinden 'âlî mi görürsünüz?" şeklindeki sorusuna "Kemâl says that fr. Ahmet I to A. III. was the most brilliant period of Ottoman Poetry" [Kemâl, I. Ahmed devrinden III. Ahmed devrine kadar olan dönemin Osmanlı şiiri için en parlak dönem olduğunu söylüyor] (1880-82: 615) şeklinde bir not daha düşmüş ve Nâmık Kemâl'in bu görüşlerine *A History of Ottoman Poetry*'nin "Orta Klasik Asrın Devamı" başlıklı bölümünde doğrudan referans vermiştir (Gibb, 1999: 3/153).

Gibb, *Tahrîb-i Harâbât*'ta Nâmık Kemâl'in Ziyâ Paşa'ya yönelttiği eleştirileri dikkatlice okumuş; onun "Hakikat-i hâl aranılacak ise efendimiz sahîhen şâirsiniz. Fakat başkalarının değil kendi âsâr-ı seniyyenizin bile temyîzine kâdir değilsiniz zannederim." şeklindeki yorumuna, "Ziya is a poet but quite wanting in the critical faculty. He cannot make a selection from his own works, let choice others" [Ziyâ, bir şair ancak eleştirel düşünme becerisi yetersiz. Bırakın başkalarının eserlerini kendi eserlerinden bile bir seçme yapamıyor] (1880-82: 579) şeklinde not düşmüştür.

Gibb Koleksiyonu'nda *Tahrîb-i Harâbât*'ın Nâmık Kemâl'in *Ta'kib*'ini³⁹ de içeren bağımsız bir nüshası (53) daha bulunmaktadır. Gibb, bu nüshayı da detaylı bir şekilde okumuştur. Bu durum, onun *Tahrîb-i Harâbât*'ı bu iki farklı kopyadan en az iki kez okuduğunu ve farklı dikkatlerle notlandığını göstermektedir. *Tahrîb*'in bu

³⁹ Gibb, Nâmık Kemâl'in *Ta'kib*'ini de yine *Mecmûa-i Ebuzziyâ*'nın kütüphanesindeki diğer cildinden (240) okumuş ve kimi kısımlara notlar almıştır. Örneğin, Râşid'in [ö. 1735] "Hased-i kalb-i adû lutf ile zâil olmaz/Sengde muzmer olan âteşe âb etmez eser" beytine, "Pretty verse of Rashid" [Râşid'in güzel bir şiiri] (1880-2: 1065); "Yok kayd-ı mâsivâ dil-i kudsî-cenâbda/Olmaz hatâ sâhife-i ümmü'l-kitâbda" beytine "Good verse of Arif Hikmet Bey" [Arif Hikmet Bey'in güzel bir şiiri] (1880-2: 1066), Beylikçi İzzet Bey'in [ö. 1809?] "Meylimiz rayetedir kâmet-i bâlâ yerine/Tugadır rağbetimiz zülf-i semen-sâ yerine" beytine "Good verse of İzzet Bey" [İzzet Bey'in güzel bir şiiri] (1880-2: 1068).

nüshasında da Gibb, Ziyâ Paşa'nın eleştirildiği kısımlara özellikle dikkat yöneltmiştir. Nâmık Kemâl'in "Bizde parmak hesabıyla şi'r söyleyen Âşık Ömer filanlar Nevâyî'den mukaddem mi idi ya?" şeklindeki yorumunun yanına, "unfair criticism" [haksız bir eleştiri] (1885-86: 16) şeklinde bir not düşmüştür. Gibb, Nâmık Kemâl'in "Bir mahareti ma'lûm olmayan Nevres Efendi'yi Osmanlı şu'arâsının en mümtâzlarından gösterdiniz? Ona da kanâat buyurmadınız tuttunuz Farsî üdebasının Senâyîlerine, Sa'dîlerine, Feyzîlerine, Örfîlerine, Hakânîlerine, Kâinîlerine de hem-bezm-i kemâl eylediniz!" şeklindeki görüşünün yanına ise "puts him among the great Persians" [onu (Nevres'i) büyük İran şairlerinden addetmiştir] (1885-86: 16) notunu düşmüştür. Gibb, eserin Âkif Paşa [ö. 1845], Nev'î [ö. 1599] ve Neşâtî'nin [ö. 1674] geçtiği bölümünün üst kısmına ise "Poets written in Ziya's Preface" [Ziyâ'nın önsözünde bahsettiği şairler] şeklinde bir not daha düşmüştür (1885-86: 111). Ayrıca Nâmık Kemâl'in Nef'î hakkında ortaya koyduğu, "Müsaade-yi seniyyenizle şurada bir istitrâda mücâseret edeceğim! O da şudur ki: Bâlâ'da Nef'î'nin fahriyelerine ta'rîz ederken yine Nef'î'den fahre müteallik bir beyt getirdim. Bu hareketim belki tenâkusa haml buyrulur [...]" şeklindeki ifadelerini yanına, "shows why while blaming Nef'î for self-praise, he quotes such a verse from him" [Nef'î'yi kendini övmekle suçladığı hâlde neden ondan böyle bir şiir alıntıladığını açıklıyor.] (1885-86: 64) notunu düşmüştür.

Gibb'in gerek Nâmık Kemâl'in Ebuzziyâ'ya yazdığı mektuplarına gerekse *Tahrîb-i Harâbât*'in kütüphanesinde bulunan bu iki farklı nüshasına düştüğü bu notları, Nâmık Kemâl'in fikirlerine ve onun Ziyâ Paşa'ya yönelttiği eleştirilere ne ölçüde önem verdiğini göstermektedir. Gibb, Nâmık Kemâl'in bu eleştirilerini *A History of Ottoman Poetry*'nin Ziyâ Paşa maddesinde kısmen kullanmıştır. *Harâbât* ve *Tahrîb-i Harâbât* üzerinden gözlemlendiği ikili arasındaki gerilime şiir tarihindeki Ziyâ Paşa'ya dair değerlendirmelerde yer veren Gibb, Nâmık Kemâl'in eleştirilerini haklı bulmakla birlikte Ziyâ Paşa'nın *Harâbât*'ını "fevkalade yararlı bir kitap" olarak değerlendirerek kendi kanaatini de ortaya koymuştur (Gibb, 1999: 5/563).

Gibb, Ziyâ Paşa'nın *Harâbât*'ını da en az *Tahrîb-i Harâbât* kadar detaylı bir şekilde okumuştur. *Harâbât*'in 1874 tarihli ilk cildinde (90a)⁴⁰ geçen birçok kelimenin altını çizmiş, Nâmık Kemâl okumalarında olduğu gibi bu kelimelerin İngilizce karşılıklarını derkenarlara şu şekilde düşmüştür: "فخریه" [fahriyye] – "self-laudatory poem" [kendini övücü şiir] (1870: 13, mukaddime) "ایلر ایسه یر" [eyler ise yer] – "get a place" [yer almak] (1870: 4), "نسخه" [nüsha] – "written charm" [muska] (1870: 4). Gibb, eserin mukaddimesinde yer alan kimi beyitlerin yanına, "١٧ تخریب، ١٤ تخریب" [14 Tahrîb, 17 Tahrîb] şeklinde notlar almıştır. Bu sayılar, Nâmık Kemâl'in *Tahrîb-i Harâbât*'ının Gibb Koleksiyonunda bulunan ayrı basımının (53) sayfa numaralarına işaret etmektedir.

⁴⁰ Gibb Koleksiyonunda *Harâbât*'in dört nüshası (90a, 90b, 90c, 91) bulunmaktadır. *Harâbât*'in 91 numaralı nüshası, eserin üç cildini bir arada içermektedir.

Yani Gibb, Nâmık Kemâl'in *Tahrîb Harâbât'*ta Ziyâ Paşa'dan alıntıladığı beyitleri *Harâbât'*tan kontrol etmiş ve bu beyitleri *Tahrîb-i Harâbât'*taki yerleriyle eşleştirmiştir. Bu eşleştirme, Gibb'in *Harâbât'ı*, *Tahrîb-i Hârâbât'*tan sonra okuduğunu ve *Tahrîb-i Hârâbât'*taki göndermeleri kaynağına giderek teyit ettiğini göstermektedir.

Gibb, Ziyâ Paşa'nın "Kasîde" başlığı altında verdiği Sabrî'ye [ö. 1645] ait, "Bu demde Yûsuf-ı ikbâl-i devrân kâr-fermâdur/Bu demde çeşm-i Ya'kûb-ı temennâ nûr-peymâdur"⁴¹ beytine şöyle bir not düşmüştür: "This qasida has no merit save art. 279. ٦٤٦." [Bu kasidenin sanatlı söyleyişinin dışında başka bir özelliği bulunmamaktadır] (1874: 22). Bu notta yer alan "٦٤٦" [646] şeklindeki sayı, Nâmık Kemâl'in *Mecmûa-i Ebuzziyâ'*da (239) yayımlanmış *Tahrîb-i Harâbât'*ındaki Sabrî ile ilgili yorumunun bulunduğu sayfa numarasına işaret etmektedir (1880-82: 646).⁴² *Tahrîb-i Harâbât'*taki ilgili kısma gittiğimizde Gibb'in bu sayfanın derkenarına "on Sabrî's two qasidas" [Sabrî'nin iki kasidesi üzerine] şeklinde bir not düştüğünü görürüz. Gibb bu notun aynısını, Nâmık Kemâl'in *Ebuzziyâ Tefvîk'e* yazdığı mektuplarının kendi yaptığı çevirisine de kaydetmiştir. Nâmık Kemâl'in söz konusu mektubunda geçen, "Nümûne-i Edeb'de şî'r intihâbına başlarsan bana ittibâ et, Ziyâ Paşa'nın *Harâbât'*ına ittibâ etme!" ifadesinin altında Gibb, "279. ٦٤٦" sayılarını düşmüş ve şöyle bir not yazmıştır: "This qasida has no merit save art, it was nazira, surpassed by Nef'î" [Bu kasidenin sanatlı söyleyişinin dışında başka bir özelliği bulunmamaktadır, Nef'î'ye nazire olan (bu şiir) onu geçemez/gölgede bırakmamıştır.] (Browne, Folder 6: 6). Gibb'in Sabrî hakkında farklı kaynaklara kaydettiği bu notlar, onun *Tahrîb-i Harâbât'ı* esas aldığını, daha sonra bu eserdeki kimi kanaatleri Nâmık Kemâl'in *Ebuzziyâ'*ya yazdığı mektuplar üzerinden doğruladığını ve bu kanaatlerin çıkış noktası olan Ziyâ Paşa'nın *Harâbât'ı*nı Nâmık Kemâl'in perspektifinden okuduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Gibb, Nâmık Kemâl'in eleştirdiği Sabrî'ye ait bu kasideye *A History of Ottoman Poetry'*de yer vermiş, Ziyâ Paşa'nın bu şiiri gereğinden fazla övdüğünü söylemiş ve Nâmık Kemâl'in herhangi bir fazileti olmadığını düşündüğü bu kasideyi sadece teknik açıdan mükemmel bulduğunu dile getirmiştir (Gibb, 1999 3/204). Gibb'in bu yorumları, Nâmık Kemâl ve Ziyâ Paşa'nın Osmanlı şairleri hakkındaki fikirlerini karşılaştırmalı olarak nasıl okuduğunu ve bu okumaları şiir tarihine nasıl yansıttığını göstermektedir.

Gibb'in *Harâbât'a* düştüğü bu sayılar, *Harâbât'*ın Gibb Koleksiyonu'nda bulunan diğer bir nüshasında da (90b) yer almaktadır. Gibb, Şeyhülislâm Ârif Hikmet'in [ö. 1859] isminin ve "Olur olmaz işe karışma deyü/Nush u pend eylemişdi eslâfım" dizesinin geçtiği kısma, "Kemâl on the 279. ٩٣٤ [Kemâl, 279. ٩٣٤'da] şeklinde bir not düşmüştür (1874: 52). Bu sayılar, eserin Ahmed Paşa [ö. 1496], Sâhib-i İsfahanî [ö. 1289], Ziyâ Paşa, Sâbit [ö. 1712], Nâbî [ö. 1712], Nedîm, Nevres-i Kadîm, Osman Şems

⁴¹ Kasîde 23/1, *Sabrî-i Şâkir Dîvânı* (Yılmaz, 2010: 88).

⁴² Bu kodlamada yer alan "279" sayısının neye referans verdiğini henüz tespit edemedim.

Efendi [ö. 1893], Enderunlu Vâsıf [ö. 1824], Râgıb Paşa [ö. 1763] gibi şairlerin isimlerinin yanına da düşülmüştür. Bu sayılara bazen birtakım kanaatler de eşlik etmiştir. Örneğin Gibb, Bağdatlı Rûhî'nin [öl. 1606] beyitlerinin sıralandığı kısma, "279. ٩٩٤ This is good says Kemâl?" [Kemâl, bunun güzel olduğunu mu söylüyor acaba?] (1874: 52) şeklinde bir not düşmüş ve Nâmık Kemâl'in kanaatlerini ne ölçüde önemseydiğini bir kez daha ortaya koymuştur. *Harâbât*'ta Cevrî'nin [ö. 1654] adının geçtiği kısma "Recommended by Kemâl Bey" [Kemâl Bey tarafından önerilmektedir] (1874: 146) şeklinde not düşmesi de yine Gibb'in Osmanlı şiirine karşı dikkatinde Nâmık Kemâl'in görüşlerinin ne ölçüde etkili olduğunu göstermektedir.

SONUÇ

Gibb'in Tanzimat edebiyatının manifestosunu oluşturan bu eserlere düştüğü okur notları, Tanzimat yazınıyla kurduğu fikirsel bağı açıkça ortaya koymaktadır. Söz konusu okur notları, aynı zamanda onun Osmanlı edebiyatı çalışmalarını nasıl bir titizlikle yürüttüğünü, bu edebiyatın içeriğini ve teknik detaylarını doğru bir şekilde anlamak adına nasıl bir mesai harcadığını da göstermektedir. Tüm bu okuma pratiklerinden anlaşıldığı üzere Gibb, Ziyâ Paşa ve Nâmık Kemâl'in eserlerinden, Ebuzziyâ Tevfik'in bu dönem edebiyatının nitelikli bir panoramasını sunduğu seçkilerinden faydalanmış ve Osmanlı şiirine dair birçok kanaatini büyük ölçüde bu kaynaklar üzerine inşa etmiştir. Gibb, Nâmık Kemâl ve Ziyâ Paşa'yı karşılaştırmalı okuyarak onların fikirlerini başarıyla sentezlemiş ve bu sentezi başta *A History of Ottoman Poetry* olmak üzere Osmanlı şiiri üzerine yaptığı çalışmalara başarıyla yansıtmıştır. Ancak Gibb, bu okumalarında Nâmık Kemâl'in fikirlerine ayrı bir önem atfetmiş, yalnızca Osmanlı edebiyatını değil Tanzimat dönemi edebî seçkileri ve eleştiri metinlerini dahi Nâmık Kemâl'in bakış açısından okumaya ve yorumlamaya çalışmıştır. Gibb'in arkasında bıraktığı tüm bu okur notları ve çeviri pratikleri, onun Tanzimat yazarlarının fikirlerini "yabancı bir üretimmiş gibi yeniden Türkiye'ye soktuğu" şeklindeki görüşü temellendirmek birlikte bizi, *A History of Ottoman Poetry*'nin içeriği ve söylemi üzerine yeniden düşünmeye sevk etmektedir.

KAYNAKÇA

Alexander, H. Elizabeth (1934). "E. J. W. Gibb". *Glasgow University Oriental Society, Transactions*. Volume VI. s. 24-29.

Altuğ, Fatih (2007). *Nâmık Kemâl'in Edebiyat Eleştirisinde Modernlik ve Öznellik*. Doktora Tezi. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Andrews, Walter G. (2003). *Şiirin Sesi Toplumun Şarkısı*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Aydınlı, Abdullah-İsmail Lütfi Çakan (1991). "Aşere-i Mübeşşere". *İslâm Ansiklopedisi*. Cilt: 3. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s. 547.

Browne, E. G. (1906). *A Hand-List of the Gibb Collection of Turkish and Other Books in the Library of the University of Cambridge*. Cambridge: University Press.

Browne, E. G. (1912). "Gibb, Elias John Wilkinson." *Oxford Dictionary of National Biography*. Oxford University Press.

Browne, Edward G. (1902). "Obituary Notices: Elias John Wilkinson Gibb". *The Journal of the Royal Asiatic Society* 34/2. s. 480-489.

Caner, Fırat (2008). "Cumhuriyet Eleştirisi ile Oryantalizmin İşbirliği: Hasta Adamın Hasta Şiiri". *Girne Amerikan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. S. 20. s. 159-171.

Ansorge, Catherine (2021). "A delight in Turkish: E. J. W. Gibb and his library". Cambridge University Library Special Collections Blog. 23 Şubat 2021. <https://specialcollections-blog.lib.cam.ac.uk/?p=21407> (Erişim Tarihi: 01.04.2021).

Çavuşoğlu, Ali (2006). "Osmanlı Şiirinin Genel Karakteri". *Osmanlı Araştırmaları XXVIII*. s. 281-291.

Demiryürek, Meral (2021). "Vefatının 120. Yılında E. J. W. Gibb ve Türkçe Şiir Defteri". *Türk Edebiyatı*. S. 569. s. 38-43.

Ebuzziyâ Tevfik (1879-1880). *Nümûne-i Edebiyyât-ı Osmâniyye*. İstanbul: Mihran Matbaası.

Ebuzziyâ Tevfik (1880-1885). *Mecmûa-i Ebuzziyâ*. İstanbul: Mihran Matbaası.

Edward G. Browne Papers. Folder 6. Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi.

Erkal, Abdulkadir (2002). "Elias John Wilkinson Gibb ve Abdülhak Hamid'e Yazdığı İki Mektup". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. S. 19. s. 55-70.

Ferrard, Christopher (1996). "Gibb, Elias John Wilkinson". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 14. s. 64-66.

Gibb, E. J. W. (2013). *A History of Ottoman Poetry I-VI*. Gibb Memorial Trust. 2013.

Gibb, E. J. W. (1943). *A History of Ottoman Poetry*. (çev. Halide Edib Adıvar). I. Cilt. İstanbul: Burhaneddin Matbaası.

Gibb, E. J. W. (1999). *Osmanlı Şiir Tarihi*. 5 Cilt. (çev. Ali Çavuşoğlu). Ankara: Akçağ Yayınları.

Gibb, E. J. W. (1882). *Ottoman Poems*. London: Trübner&Co. Ludgate Hill. E.C.

Gür, Nagihan (2018a). "J. W. Redhouse ve E. J. W. Gibb'in Entelektüel Paylaşımları ve Osmanlı Kültürünü Anlama Çabaları". *Hacettepe Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. S. 29. s. 103-24.

Gür, Nagihan (2018b). "The Reading Processes of a Scottish Ottomanist: E. J. W. Gibb and his Young Ottoman Sources". *Middle Eastern Literatures*. S. 22. s. 2-3. 171-205.

Gür, Nagihan (2019). "J. W. Redhouse'un Kaleminden Osmanlı Şiirinin Unutulmuş Bir Müdafaanamesi: Turkish Poetry". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*. S. 22. s. 331-358.

Gür, Nagihan (yayım aşamasında). "'A Truly Noble Gift': E. J. W. Gibb's Manuscript Collection". *Ottoman Manuscript Collections and Collectors: Orientalists, Travelers and Diplomats*. Ed. Tülay Artan-Hatice Aynur. Leiden: Brill. 2021.

Halman, Talât Sait (2008). "Gibb'in 'A History of Ottoman Poetry'". *Çiçek Dürbünü: Edebiyat ve Kültür Yazıları*. Ankara: Hece Yayınları. s. 123-125.

Holbrook, Victoria R. (1994). "Philology Went Down to the Crossroads of Modernity to meet Orientalism, Nationalism, and... Ottoman Poetry". *New Perspectives on Turkey*. S. 11. s. 19-40.

Koncu, Hanife (2007). "E. J. Wilkinson Gibb'in Osmanlı Şiir Tarihine Eleştirel Bir Yaklaşım". *Eski Türk Edebiyatına Modern Yaklaşımlar I*. İstanbul: Turkuaz Yayınları. s. 187-209.

Köprülü, Mehmet Fuat (2004). "Türk Edebiyatı Tarihi'nde Usul". *Edebiyat Araştırmaları*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Lane-Poole, Stanley (1888). *The Story of the Nations: Turkey*. Asisted by E. J. W. Gibb and Arthur Gilman. London: T. Fisher Unwin Paternoster Square. E. C.

Mardin, Şerif (1996). *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Mengi, Mine (2000). "Yüz yıllık Bir Batı Kaynağı: Gibb'in A History of Ottoman Poetry." *Türklük Bilgisi Araştırmaları*. S. 24. s. 209-227.

Nâmık Kemâl (1885-6). *Tahrîb-i Harâbât ve Ta'kîb*. Konstantiniye: Matbaa-i Ebuzziyâ.

Nedîm. *Nedîm Dîvânı*. (haz. Musin Macit) (2017). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56214,nedim-divanipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 28.04.2021).

Nef'î. *Nef'î Dîvânı*. (haz. Metin Akkuş) (2018). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57741,nefi-divanipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 28.04.2021).

Okuyucu, Cihan (2007). "Osmanlı Şiiri Hakkında Yüzyıllık Bir Batı Kaynağı: GIBB'in A History of Ottoman Poetry". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*. S. 9. s. 601-616.

Öbek, Ali İhsan (2002). "Gibb'in Ünlü Eseri *A History of Ottoman Poetry* Çevirisindeki Okuma Yanlışıları". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. S. 13. s. 151-203.

Sabrî-i Şâkir. *Sabrî-i Şâkir Dîvânı*. (haz. Müslim Cahid Yılmaz) (2010). Yüksek Lisans Tezi. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi.

Tansel, Fevziye Abdullah (1989). *Mehmed Emin Yurdakul'un Eserleri - I. Şiirler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Toros, Taha (1984). "Türk Dostu İki Oryantalist ve Cambridge Üniversitesi'nde Bir Türk Profesör". *Tarih ve Toplum*. S. 2. s. 20-23.

Woodhead, Christine (2004). "Gibb, Elias John Wilkinson". *Oxford Dictionary of National Biography*. Oxford: Oxford University Press.

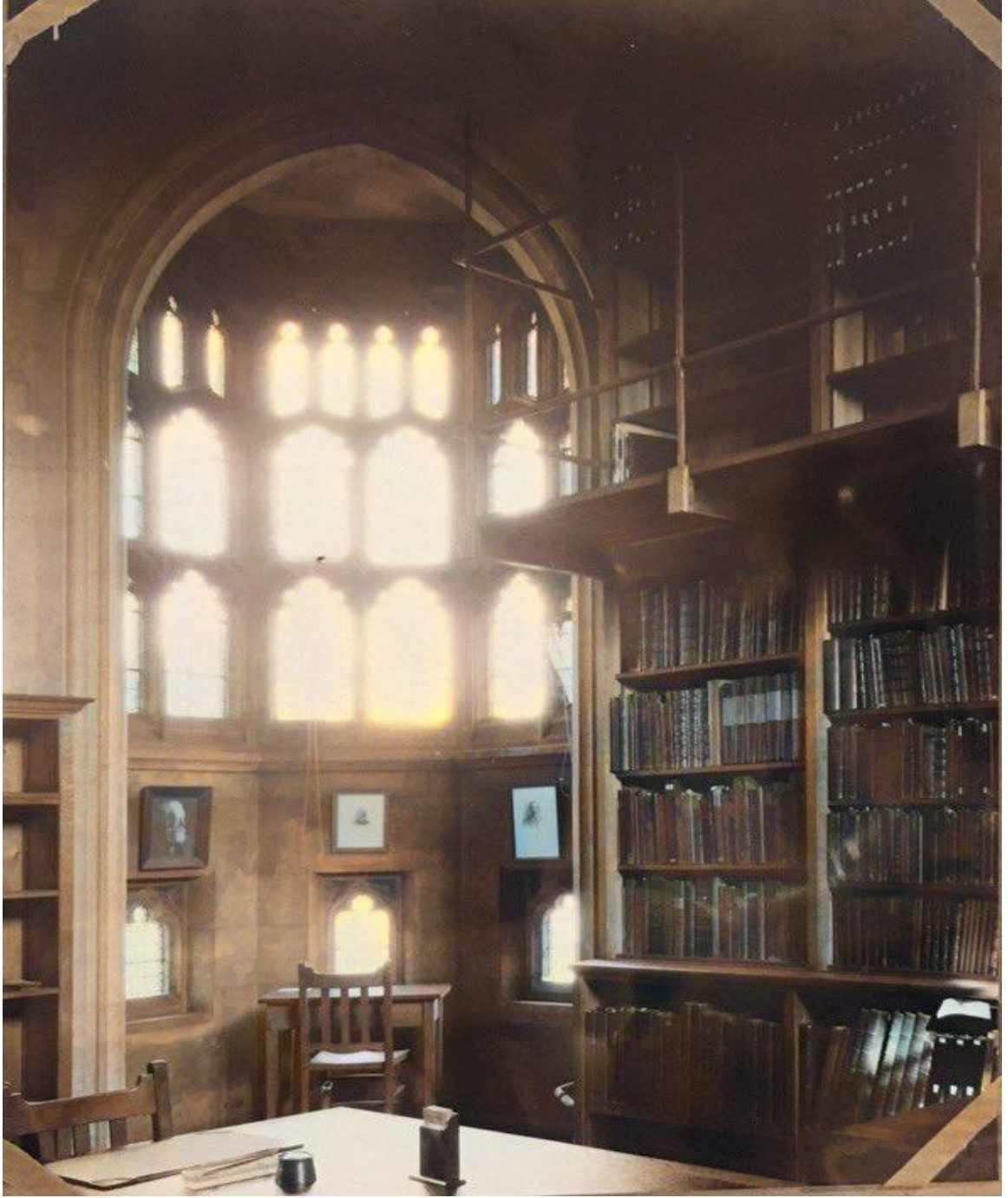
Yavuz, Hilmi (1998). "Şiirin Sesi, Toplumun Şarkısı". *Modernleşme, Oryantalizm ve İslam*. İstanbul: Boyut Yayın Grubu. s. 86-88.

Yetiş, Kazım (1996). *Nâmık Kemâl'in Türk Dili ve Edebiyatı Üzerine Görüşleri ve Yazıları*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Yurdakul, Mehmed Emin (1899). *Türkçe Şiirler*. İstanbul: Matbaa-i Ebuzziyâ.

Ziyâ Paşa (1874-6). *Harâbât*. İstanbul: Matbaa-i Amire.

EKLER

Gibb Odasının Cambridge Üniversitesi'nin Clare College'a bakan Eski Kütüphane Binasındaki Penceresi⁴³

⁴³ Bu görsel, Catherine Ansorge'un "A delight in Turkish: E. J. W. Gibb and his library" başlıklı blog yazısından alıntılanmıştır. <https://specialcollections-blog.lib.cam.ac.uk/?p=21407> (Erişim Tarihi: 01.04.2021).

**RUS BELGELERİNE GÖRE BİRİNCİ
DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA
ANADOLU'DAN ST.
PETERSBURG'A GÖTÜRÜLMÜŞ
OLAN ELYAZMASI ESERLER**
MANUSCRIPT BOOKS TAKEN TO
ST. PETERSBURG FROM ANATOLIA
DURING THE FIRST WORLD WAR
(ACCORDING TO RUSSIAN
DOCUMENTS)

Prof. Dr. Vüsale MUSALI

Kastamonu Üniversitesi
Çağdaş Türk Lehçeleri ve
Edebiyatları Bölümü

E-posta: tezkiresinas@gmail.com

Orcid: 0000-0002-1104-272X

Öz

Birinci Dünya Savaşı yıllarında Rusya Bilimler Akademisi tarafından oluşturulan bir ekip, belli bir program çerçevesinde Doğu Anadolu'dan çok sayıda kıymetli eseri koruma adıyla Rusya'ya götürmüştür. Söz konusu eserler St. Petersburg Doğu Yazmaları Enstitüsü'nde "Van Koleksiyonu" adıyla muhafaza edilmektedirler. Birinci Dünya Savaşı sırasında yağmalanan eserlerin karşılıklı olarak iadesi ile ilgili mesele 1920'li yıllarda itibaren gündeme gelmiş, Türkiye, İstanbul'daki Rus Arkeoloji Enstitüsü'nün envanterini Rusya'ya iade etse de karşı taraf bugüne kadar Anadolu'dan St. Petersburg'a götürülen eserleri geri vermemiştir. Konu 2013 ve 2015 yılında Türkiye ve Rusya hükümetleri seviyesinde görüşülmüş ve iade amaçlı envanter hazırlıkları için proje başlatılmıştır. 2018 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde de yurt dışına kaçırılmış kültürel mirasla ilgili komisyon çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

Bu makale kapsamında Van, Bitlis, Muş, Erzurum, Erzincan, Trabzon gibi Anadolu şehirlerinden yağmalanan elyazması eserleri Rus belgelerine dayanarak belirlemeye çalıştık. Savaş yıllarında Rusya Bilimler Akademisi organizasyonunda belli bir program doğrultusunda Rus oryantalistlerin St. Petersburg'a götürdükleri yazma eserler "Van Koleksiyonu" adıyla tanınmıştır. Makalemizde tanıtacağımız belgelerin, Türkiye'nin kültürel mirasının bir parçası olan "Van Koleksiyonu" nun iadesi sürecinin hızlanmasına katkı sağlayacağını umut ediyoruz.

Anahtar kelimeler: Birinci Dünya Savaşı, Rusya, Oryantalizm, Van Koleksiyonu.

Abstract

During the First World War, an expedition of the Russian Academy of Sciences, according to a specific program, transported to Russia many valuable manuscripts from Eastern Anatolia. The manuscripts in question are in St. Petersburg and are kept at the Institute of Oriental Manuscripts under the name "Van Collection". The issue of reciprocal return of works stolen during the First World War has been on the agenda since the 1920s. Despite the fact that the artifacts of the Russian Archaeological Institute in Istanbul were returned by Turkey, the Russian side has not yet returned the materials that were taken to St. Petersburg. This topic was discussed in 2013 and 2015 at the level of the Turkish and Russian governments, and inventory projects were initiated to return these works. In 2018, a commission was established in the Turkish Grand National Assembly on the issue of cultural property illegally taken abroad.

Within the framework of this article, on the basis of Russian documents, for the first time, we tried to identify manuscripts stolen during the First World War from Anatolian cities such as Van, Bitlis, Mush, Erzurum and Erzincan. According to a specific program prepared by the Russian Academy of Sciences during the war years, Russian orientalists took to St. Petersburg a lot of manuscripts known there as the "Van Collection". We hope that the documents that we will present in our article will help to speed up the process of returning the Van Collection, which is part of the cultural heritage of Turkey.

Keywords: The First World War, Russia, Oriental Studies, Van Collection.

Аннотация

Во время Первой мировой войны экспедиция Российской Академии Наук по определенной программе перевез в Россию множество ценных рукописей из Восточной Анатолии. Рассматриваемые рукописи находятся в Санкт-Петербурге и хранятся в Институте Восточных Рукописей под названием "Ванское собрание". Вопрос о взаимном возврате произведений, похищенных во время Первой мировой войны, стоит на повестке дня с 1920-х годов. Несмотря на то, что артефакты Российского Археологического Института в Стамбуле были возвращены Турцией, российская сторона до сих пор не вернула те материалы, которые были увезенные в Санкт-Петербург. Эта тема обсуждалась в 2013 и 2015 годах на уровне правительства Турции и России, и были инициированы проекты по инвентаризации для возвращения этих работ. В 2018 г. в Великом Национальном Собрании Турции была создана комиссия по поводу не законно увезенного за границу культурного достояние.

В рамках данной статьи мы на основе российских документов впервые попытались идентифицировать рукописи, похищенные во время Первой мировой войны из анатолийских городов, таких как Ван, Битлис, Муш, Эрзурум и Эрзинджан. По определенной программе, подготовленной Российской академией наук в годы войны, русские востоковеды увезли в Петербург множество рукописей, известных там как «Ванское собрание». Надеемся, что документы, которые мы представим в нашей статье, поспособствуют ускорению процесса возврата «Ванского собрание», которое является частью культурного наследия Турции.

Ключевые слова: Первая мировая война, Россия, востоковедение, Ванского собрание.

GİRİŞ

Birinci Dünya Savaşı yıllarında Rusya Bilimler Akademisi tarafından oluşturulan özel bir ekip, Kafkas Cephesi'nden çok sayıda yazma eseri, arkeolojik ve etnografik materyalleri muhafaza altına alma amacıyla önce Tiflis'e, ardından da St. Petersburg'a götürmüştür.

Prof. Dr. O. Akimuşkin, Asya Müzesi'nin 1916-1917 yıllarında Kafkas Cephesi'nden, Van, Erzurum, Erzincan'dan getirilen yazma eserler sayesinde gelişerek zenginleştiğini, yıkılan ve terkedilen bölgelerde Tiflis'teki Kafkas Müzesi kütüphanecisi S. V. Ter-Avetisyan tarafından elde edilen bu elyazmalarının bugün Rusya Bilimler Akademisi'ne bağlı St. Petersburg Doğu Yazmaları Enstitüsü'ndeki Van Koleksiyonu'nu oluşturduğunu (1279 cilt) belirtmiştir (Akimuşkin, 2007: 211).

Birinci Dünya Savaşı yıllarında (1914-1918) Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yaşanan mücadele sırasında yağmalanmış veya ele geçirilmiş kültürel mirasla ilgili iki

temel mesele bulunmaktadır: Bunlardan birisi İstanbul'daki Rus Arkeoloji Enstitüsü'ne mahsus kültürel varlıklara Osmanlı yönetimi tarafından el konulması, diğeri ise Rus ordusu tarafından işgal edilmiş olan Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz bölgelerindeki kültürel miras numunelerinin Rus oryantalistlerce talan edilerek St. Petersburg'a götürülmesi olayıdır. Rus Arkeoloji Enstitüsü'ne ait malzemeler daha Cumhuriyet'in ilk yıllarında Rusya'ya iade edilmişse de, işgal esnasında Anadolu'dan Rusya'ya götürülmüş olan maddi kültür varlıklarının ve özellikle de elyazması eserlerin Türkiye'ye geri verilmesi meselesi hâlâ kendi çözümünü beklemektedir. Bu konuda araştırmaların son derece kısıtlı olması da sorunun halledilmesini engelleyen önemli hususlardandır.

Maalesef Türkiye'de konuyla ilgili literatürün çok da zengin olmadığını ifade etmeliyiz. Burada özellikle belirtilmesi gereken eserler, daha önceleri F. Ünal ve V. Usta tarafından yapılmış olan çalışmalardır (Usta, 2016; Ünal, 2015). İstanbul Arkeoloji Enstitüsü'nün dergisine binaen söz konusu kurumun faaliyetini araştırmış bulunan F. Ünal, kendi çalışmasında adı geçen enstitüye mahsus kültür varlıklarının Rusya'ya iadesinden de söz etmiştir. V. Usta ise Rus bilim adamı F. İ. Uspenskiy'nin Trabzon'daki faaliyetlerini ele aldığı bir çalışmada söz konusu akademisyenin Trabzon'dan götürmüş olduğu yazma eserler konusuna değinmiştir. Fakat bizim bu çalışmamızdan önce "Van Koleksiyonu" ile ilgili hiçbir bilimsel araştırma gerçekleştirilmemiştir. Buradan yola çıkarak, Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti ve Büyük Millet Meclisi'nin de gündeminde olan yurt dışına götürülen eserlerle ilgili iade çalışmalarına destek vermek amacıyla "Van Koleksiyonu"nu etraflı bir şekilde tetkik etmeye çalıştık. Makalemizde konuyla ilgili araştırılmayan hususlara temas ettik. Rusya Bilimler Akademisi'nin 1915-1917 yılları arasındaki raporlarını teker teker gözden geçirerek, Rus oryantalistlerin Anadolu'daki çalışmalarını araştırdık ve St. Petersburg'a götürülen elyazması eserlerin listesini belirledik. Bu eserlerin günümüzde Rusya'nın hangi kütüphanelerinde bulunduğunu da kataloglardan yola çıkarak tespit etmeye çalıştık.

Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Anadolu'da Bulunan Rus Oryantalistler

Birinci Dünya Savaşı yıllarında Rusya Bilimler Akademisi tarafından oluşturulan ekip Kafkas Cephesi'nde maddi kültür varlıklarını toplamak üzere görevlendirilmiştir. N. Y. Marr başkanlığındaki bu ekipte S. Ter-Avetisyan, İ. A. Orbeli, P. A. Falev, A. A. Kalantar (Loris Kalantar), N. L. Okunev gibi araştırmacılar yer almaktaydılar. Söz konusu ekip, başlıca olarak Van ve çevresinde faaliyet göstermiştir. Bunun yanı sıra A. A. Florensky ve A. N. Kaznakov gibi araştırmacılar da aynı yıllarda Van'da araştırmalar yapmışlardır.

İstanbul'daki Rus Arkeoloji Enstitüsü başkanı F. İ. Uspenskiy başkanlığındaki ekip ise Trabzon'dan kıymetli eserleri toplamıştır. Trabzon'da görevlendirilen ekipte

ünlü Türkolog A. E. Krımskiy ile beraber kendi ihtisasları itibariyle ressam ve mimar olan araştırmacılar yer almıştır. Bahsi geçen yıllarda Anadolu'da bulunan oryantalistlerin hayat ve faaliyetini ana hatlarıyla kısaca gözden geçirelim.

N. Y. Marr (1865-1934), İskoç kökenli ailenin çocuğu olarak Gürcistan'da doğmuş, St. Petersburg Üniversitesi Şarkiyat Fakültesi'nde eğitim almıştır. Akademik faaliyetine de aynı üniversitede devam etmiş, fakülte dekanı görevini üstlenmiştir.

N. Y. Marr, Kars'ın Rusya tarafından işgalinden sonra (1878), Türkiye'nin kuzeydoğusunda bulunan Ani şehrinde sistematik kazı çalışmaları yürütmüştür (1892-1893, 1904-1916). Özellikle Birinci Dünya Savaşı yıllarında Van ve çevresinden elyazması eserlerin toplanması programını hazırlamış ve Van Koleksiyonu'nu oluşturmuştur. Ani Müzesi'nin kurulmasına, arkeolojik ve mimari eserlerin korunmasına yönelik çalışmaları, Kars'ın 1918 yılında Türkiye'ye verilmesiyle birlikte yarım kalmıştır. 1911-1912 yılları arasında İ. Orbeli ile beraber Toprakkale'de kazılara da katılmıştır (Smelova).

S. Ter-Avetisyan (1875-1943), St. Petersburg Üniversitesi Şarkiyat Fakültesi'nde eğitim görmüştür. Arkeolog olarak faaliyet göstermiştir. N. Y. Marr'la birlikte Ani'deki kazılarda yer almış, 1914-1919 yıllarında Tiflis'teki Kafkas Müzesi Arkeoloji Bölümü'nde baş kütüphaneci olarak çalışmıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında Kafkas Cephesi'nde bulunmuş, N. Y. Marr'ın hazırladığı bir program doğrultusunda Van, Bitlis, Muş ve Erzurum'dan 4000'den fazla elyazması eserleri ve diğer kültürel mirası toplayarak St. Petersburg Asya Müzesi ve Tiflis'teki Kafkas Müze'sine göndermiştir (Abramyan, 2012: 26).

İ. A. Orbeli (1887-1961), Kutaisi'de doğmuş, St. Petersburg Üniversitesi Şarkiyat Fakültesi'nde eğitim almış ve bu fakültede görev yapmıştır (Şaginyan, 2012). 1906 yılından 1917 yılına kadar N. Y. Marr'nın başkanlığında yürütülen Ani kazılarına katılmış, 1911-1912 yılları arasında Van Bahçesaray'da bulunmuş, 1916 yılında ise Van kalesi ve Akdamar adasındaki arkeolojik çalışmalarda görev almıştır. 1916 Van kazıları üzerine N. Y. Marr'la birlikte bir kitap hazırlamış ve 1922 yılında yayımlamıştır (Marr, 1922).

A. A. Florenskiy (1888-1938) – jeoloji, arkeoloji, etnografi gibi alanlarda çalışmalar yapmış ve Rusya Bilimler Akademisi'nin sözleşmeli personeli olmuştur. Kendisi Van ve çevresinde araştırmalar yapmış, 1937 yılında hapsedilmiştir. Hapisteyken vefat etmiştir (Florenskiy).

Arkeolog A. A. Kalantar (Loris Kalantar) (1884-1942), St. Petersburg Üniversitesi Şarkiyat Fakültesi'nde eğitim almış, N. Y. Marr'ın öğrencisi olmuştur. Tiflis Zakafkasya Üniversitesi'nde ve Erivan Üniversitesi'nde çalışmıştır. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Van ve çevresindeki faaliyetlere katılmıştır (Rostovçev, 2016).

Botanikçi ve seyyah olan Albay A. N. Kaznakov (1871-1933), Tiflis'teki Doğa Tarihi Müzesi ve Tiflis Halk Kütüphanesi müdürlüğünü yapmıştır (Pançulidzev, 1908: 351). Birinci Dünya Savaşında Kafkas Cephesi'nde bulunmuştur.

Bizans araştırmacısı olan F. İ. Uspenskiy (1845-1928), Galiç'de doğmuş, St. Petersburg Üniversitesi Şarkiyat Fakültesi'nde öğrenim görmüştür. St. Petersburg Üniversitesi ve Novorossiysk Üniversitesi'nde görev yapmış, İstanbul'daki Rus Arkeoloji Enstitüsü'nün kurulmasına öncülük etmiş, 1894-1914 yıllarında İstanbul'daki Rus Arkeoloji Enstitüsü müdürlüğünü üstlenmiştir (Dvorniçenko, 2012). Özellikle Birinci Dünya Savaşı yıllarında Trabzon'daki kültürel mirası toplayarak Rusya'ya götürmesi ve gerçekleştirdiği arkeolojik faaliyetleri ile bilinmektedir.

Kırım Tatarlarından olan Türkolog, şarkiyatçı A. E. Krımskiy (1871-1942), Lazarev Doğu Dilleri Enstitüsü ve Moskova Üniversitesi'nden mezun olmuş, iki sene Suriye'de alan araştırmaları gerçekleştirmiş, daha sonra yirmi yıl Lazarev Doğu Dilleri Enstitüsü'nde görev almıştır. 1918 yılından itibaren Kiev Üniversitesi'nde faaliyetlerine devam etmiştir. Türkoloji, Arap Edebiyatı, Osmanlı tarihi, İslam dini, Kur'ân-ı Kerîm üzerine çok sayıda çalışmaları yayımlanmıştır. Burjuva milliyetçisi olmakla suçlanarak 1941 yılında tutuklanmış, Kazakistan'a sürülmüş ve 1942 yılında sürgünde vefat etmiştir (Belova). A. E. Krımskiy, F. İ. Uspenskiy başkanlığında 1917 senesinde Trabzon'da gerçekleştirilen kültürel mirasın toplanmasıyla ilgili çalışmalara katılmış ve Trabzon'dan elde edilmiş elyazması eserlerin tavsifini yapmıştır.

N. L. Okunev (1885 – 1949) St. Petersburg Üniversitesinde eğitim almış, sanat uzmanı, mimar olarak uzmanlaşmıştır. St. Petersburg Üniversitesi, Novorossiysk Üniversitesi, Belgrad Üniversitesi ve Prag Karlova Üniversitesinde görev yapmıştır. İstanbul'daki Rus Arkeoloji Enstitüsü'nün akademik sekreteri görevinde bulunmuştur (Okunev). N. L. Okunev 1912 ve 1917 yılında Van ve çevresinde görevlendirilmiş ve buradaki çok sayıda kültürel varlıkları fotoğraflamıştır. Onun Van ve çevresindeki faaliyeti Rusya Bilimler Akademisi'nin tutanaklarına yansımıştır (bk. Okunev, 1917a; Okunev, 1917b).

Rus oryantalistlerden olan P. A. Falev (1888 — 1922) St. Petersburg Üniversitesi Şarkiyat fakültesinden mezun olmuş, 1914-1919 yıllarında bu üniversitede çalışmış, 1921-1922 yılları arasında Taşkent Türkistan Üniversitesi Şarkiyat Fakültesi'nde görev yapmıştır. P. A. Falev, Kırım-Tatar ve Nogay edebiyatı alanında çalışmalar gerçekleştirmiştir (Sosniçkiy, 2012). Birinci Dünya savaşı yıllarında Kafkas Cephesi'nde kültürel mirasın toplanması programıyla görevlendirilmiş, Van ve çevresinden elde edilen Türkçe yazma eserler onun tarafından tavsif edilmiştir (Falev, 1918: 1619-1630).

Doğu Anadolu'dan götürülen yazma eserler

Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, Sayı: 3 (Yaz 2021), s. 85-114.

The Journal of Turkish Language and Literature Studies, Issue: 3 (Summer 2021), pp. 85-114.

Kafkas Cephesi'ndeki kültürel mirasın, elyazmaların "kurtarılmasıyla" ilgili ilk karar Rusya Bilimler Akademisi'nin 23 Eylül 1915 tarihli XI. toplantısında alınmıştır. Bu konuda Rusya Bilimler Akademisi asil üyesi Prof. Dr. N. Y. Marr'ın "Tarafımızdan ele geçirilmiş olan Türkiye Ermenistanı'ndan getirilmiş ve kaderine terk edilmiş olan elyazmalarının kayıt altına alınması" başlığıyla akademiye bir rapor sunmuştur (Marr, 1915b: 1711-1719). N. Y. Marr, söz konusu raporda Van ve çevresinin etnografik açıdan çok önemli bölge olduğunu, buradaki Ermeni elyazmalarıyla ilgilendiğini belirtiyor (Marr, 1915b: 1718-1719).

N. Y. Marr 23 Eylül 1915 tarihinde Rusya İmparatorluğu Bilimler Akademisi'nde düzenlenmiş olan toplantıdaki konuşmasında Van ve çevresindeki arkeolojik açıdan önemli yerlerde yüzlerle veya binlerle elyazması eserin mahvedilmesiyle ilgili bilgilendirme yaparak temel sorunları şu şekilde dile getirmiştir: "Zamanında bu işle ilgili yetkisi olan şahıslara oryantalist gruplarının oluşturulması, Kafkas Cephesi'nde arkeolojik eserlerle ilgili önceden önlemler alınması hakkında yazı gönderilmişti. Ben, yazın kendi teşebbüsümle Van'a gitmek istedim. Rus ordusu Van'dan geçici olarak çekilmeye başladığında bunu hayata geçirme fırsatını yakaladım. Elyazması eserlerin, eski yapıtların, anıtların korunmasıyla ilgilenen bir kurum ve kuruluş olmadığından dolayı bu kıymetli eserler emniyetsiz vaziyette kalmış, elyazmaları sadece onları almak isteyenlerin, özellikle de cahil hırsızların mülkiyeti haline gelmiştir. (Marr, 1915b: 1711).

N. Y. Marr, Kafkas Cephesi'ndeki kültürel mirasın durumuyla ilgili bilgi aktaran kişilerin sadece Ermenice elyazmalarına ilgi duyduklarını dile getiriyor. O, elyazması eserlerin mahvolmasıyla ilgili ilk net bilgiyi Sımbat Ter-Avetisyan'dan almıştır. Bu bilgiler, olayların görgü tanığı A. A. Florenskiy'nin söylediklerine dayanıyordu. Akdamar Kilisesi (manastır) koleksiyonu hakkında yine başka bir görgü tanığı A. A. Loris-Kalantar şahsen N. Y. Marr'a bilgi vermiştir.

N. Y. Marr'ın sunumundan belli olduğu üzere A. A. Loris-Kalantar, Rus askerî birliklerinin geri çekilmesi durumunda tedbir alma gereği hakkında Akdamar katolikosunu zamanında uyarmıştır. Katolikos yardımcısı onunla hemfikir olmuş ve yazılı anıtları korumak için önlemler almaya söz vermişti. O, aynı zamanda Van valisi olarak atanan Aram Manukyan'a müracaatta bulunmuş, fakat A. Manukyan eserlerle ilgilenmemiştir. N. Y. Marr, Rus ordusunun geri çekilmeğe başladığında ilk papazların kaçtığını, onların arasında Akdamar katolikosunun yardımcısının da bulunduğunu ve kaçtığı sırada elyazması eserleri bile düşünmediğini dile getiriyor. A. Florenskiy'nin N. Y. Marr'a anlattıklarına göre, son anda Akdamar Kilisesi'nin elyazmaları Rus askerleri tarafından mavnaya alınmış, ancak kıyıya doğru yüzdüklerinde, onları fark eden subay eserleri suya dökmeyi emretmiştir. Olayın tanığı A. A. Florenskiy birkaç elyazması eseri örnek olarak almak için izin istemiş ve yazma eserlerden bazıları ona verilmiştir. Genel olarak elyazmalarının bir kısmı öküz arabasıyla korunmak ve

depolanmak amacıyla Eçmiadzin'e götürülmüş, ancak büyük bir kısmı ve en iyi örnekleri ayrı ayrı kiliselerde bakımsız kalarak mahvolmuştur. Van – Bitlis yolunu kullanan birçok görgü tanığının söylediklerine göre önemli elyazması eserler hiçbir muhafaza olmadan ortalıkta kalmıştır (Marr, 1915b: 1712).

N. Y. Marr, A. Florenskiy'nin verdiği raporları, elyazması koleksiyonlarından haberdar olan diğer tanıkların yardımlarıyla kontrol etmek amacıyla S. V. Ter-Avetisyan'ı görevlendirmiştir. S. V. Ter-Avetisyan, 7 Eylül 1915 tarihinde N. Y. Marr'a Ermenice kaleme aldığı mektupta yazıyordu: “Konuşmalarını büyük bir güvenle dinlediğim diğer görgü tanıklarıyla son zamanlardaki olaylardan bahsetmek için bir fırsatım oldu. Onlardan ikisi tarafından verilen malumatları araştıracağım. Onlar da sırasıyla diğer tanıklardan veri toplamışlardır. İki tanık Van bölgesi piskoposu, arşimandrit rahip Yeznik Nergararyan ve Van sakini ressam Panos Tarlamazyan'dır”.

N. Y. Marr, A. Florenskiy'den Van'da bulunan elyazmaları ve genel olarak oradaki tarihi yapıtlar, manastırlar ve arkeolojik anıtlarla ilgili izlenimlerini yazılı bir şekilde anlatmasını rica etmiştir. 20 Eylül 1915 tarihinde A. Florenskiy, N. Y. Marr'a mektup göndermiştir. Mektup, kültürel mirasın yok edilmesi ile ilgili Ermeni çetelerinin vahşetini yansıttığı için ilgi çekmektedir. Mektup şu içeriktedir: “Değerli Nikolay Yakovleviç! Siz benden Van vilayetinin tarihî eserlerinin yok edilmesiyle ilgili bildiğim tüm gerçekleri anlatmamı istemişsiniz. Memnuniyetle size bildiğim her şeyi anlatacağım. Van destanı trajik bir şekilde sona ermiştir. Gözlerimin önünde gerçekleşen dehşeti, her şeyi anlamak zordur” (Marr, 1915b: 1714).

N. Y. Marr'ın “Van vilayetini kim yağmaladı?” sorusuna A. Florenskiy'nin kendi mektubunda verdiği yanıt da önemlidir: “Van vilayetini kim yağmaladı? Türkler, Kürtler, biz (Ruslar – V.M.) ve Ermeniler. Sonuncular (Ermeniler) daha fazla yağmaladılar. Bunun birinci sebebi onların daha öfkeli olmaları, ikinci sebebi ise onların arkeolojik nesnelere maddi değerini iyi bilmeleri idi. Sözüme Bargiri'den başlayacağım. Van istikametinde, yerleşim yerinden yaklaşık 1 ½ verst mesafede iki mezarlık vardır. Sağda Müslüman, sol tarafta nehrin ötesinde Ermeni mezarlığı. Müslüman mezarlığında her şey yok edilmiştir. Özellikle türbe zarar görmüştür. Bunun gönüllüler (Ermeni çeteleri – V.M.) tarafından gerçekleştirildiği, bununla beraber her yerde hazine arayan Ermeniler ve hatta askerlerimizin de gayret gösterdiği söylenmektedir” (Marr, 1915b: 1714).

A. Florenskiy, Van'daki Müslüman anıtlarının Ermeniler tarafından tahrip edilerek hakarete uğradığını da saklamamıştır: “Van şehrine gelince, buradaki Müslüman anıtlarının hepsi Ermeniler tarafından tahrip edilmiştir. Mezarlar hakarete uğramış, camiler tuvalete dönüştürülmüş, elyazması kitapların parçaları eski şehrin sokaklarına dağılmıştır. Gerçeği söylemek gerekirse yok edilebilecek her şey yok edilmiştir. Benim gözlerimin önünde, harika çinilerle kaplı Hüsrev Paşa Camii, Van

sakinleri (Ermeniler – V.M.) tarafından yağmalandı. Cami mimarının mezarı tuvalete dönüştürülmüş ve açılmış, anıtların hepsi dağıtılmıştı. Van valisi Aram'dan (Manukyan) iki kez camiyi korumak için herhangi bir önlem almasını rica etsem de, hiçbir önlem alınmadı ve caminin kaplamasından (fayansından) hiç bir şey kalmadı. Bir süre sonra, fayans desenlerini kâğıt üzerine geçirmeğe karar verdiğimde, camide birkaç tam parça bulamadım. Uzun bir aramadan sonra esnaftan birkaç parça elde etmeyi başardım. Fayans parçalarının her biri için 2 ruble ödemek zorunda kaldım. Bu parçalar ve kâğıda geçirilmiş desenler şu an bende, Tiflis'te bulunmaktadır" (Marr, 1915 b:1715).

A. Florenskiy, Van Kalesi'ne girişin yasak olduğunu, orada çivi yazılı taşların bulunması sebebiyle komutanın yazılı izni olmadan kaleye girmenin imkânsız olduğunu belirtmiştir. Daha sonra buradan edindiği Kur'ân-ı Kerîm elyazması hakkında kısa bilgi veriyor: "Kalenin merkezinde çitle çevrili yer vardır. Orada çok fazla elyazması bulunmaktadır. Sizin gördüğünüz Kur'ân parçaları buradan getirilmiştir. Van'dan bana çok ilginç şeyler getirildi. Ama fiyatların çok yüksek olması sebebiyle hiçbir şey satın alamadım" (Marr, 1915 b: 1715).

A. Florenskiy, Van'dan Bitlis'e gittiklerini ve burada Ermeni komitacılarının yaptığı vahşeti, bir şeyhin kitapla dolu evinin yakılmasını da anlatıyor: "Bizim ekibin sonraki yolu Bitlis'e uzanıyordu. Biz oraya 2. Trans-Baykal Tugayı ile hareket ettik. Yolda gördüğümüz her şey aynı şekilde öfkeyle tahrip edilmişti. Özellikle Vestan (Van'ın Gevaş ilçesi – V. M.) yakınlarındaki cami zarar görmüştür (muhtemelen Nurşin). Zevan'daki komitacıları gözlemleyerek, onların da diğerleri gibi eşyaları tahrip edebileceklerinden emin oldum. Burada bir şeyhin büyük kütüphanesi olan evi vardı. Onu yakmışlar. Zevan'da bir evliya mezarı açılmıştı. Bunu komitacılar ve askerlerimiz (Rus askerleri – V.M.) dışında kimse yapamazdı. Birincilerin, ikincilere nazaran daha çok suçlu olduğunu düşünüyorum. Fakat hiçbir şeyi kanıtlamaya çalışmıyorum" (Marr, 1915 b: 1716).

A. Florenskiy, toplanabilecek her şeyi toplayarak arkadaşı Vladimir Nikolayeviç Yefremov'la Tiflis'e gönderdiğini (Petrograd Greçesky caddesi, No 8, apt. 33), oradan getirilen tüm kitapların Eçmiadzin'e gönderilmek üzere Tiflis şehir reisi A. İ. Hatisov'a teslim edildiğini belirtmiş ve 30 kadar minyatürün, diğer etnografik koleksiyonla birlikte İmparator III. Aleksandr Etnografya Müzesi'nde bulunduğunu eklemiştir. Genellikle kitaplardan parşömen varaklar koparılmıştır. Tanıkların ifadesine göre bu tahribat, antik eşyalar toplayan bir rahip tarafından yapılmıştır. A. Florenskiy, Bitlis'ten getirerek Tiflis'te bulundurduğu Arapça yazma eserleri ve genelde İslâmî elyazmaları Rusya Bilimler Akademisi'nin gerekli gördüğü takdirde bu kuruma hediye etmeye hazır olduğunu da mektuba ilave etmiştir.

Kendi raporunun sonunda N. Y. Marr, alınan kararlara yer veriyor. İlk olarak III. Aleksandr Müzesi'nden, V. N. Yefremov'dan, Tiflis şehir reisi A. İ. Hatisov'dan, Mesrop piskoposundan, Ermeni katalikosu V. Georg'dan, A. A. Florensky'den Kafkas Cephesi'nden toplanan kültürel varlıkların veya onların listesinin takdim edilmesi konusundaki talebini Bilimler Akademisi'ne iletmıştır. Alınan bir diğer karara göre Rusya tarafından işgal edilmiş olan Doğu Anadolu ve özellikle Van'daki kültürel mirasın kayıt altına alınması gerektiği belirtilmiş ve N. Y. Marr'ın hazırladığı program doğrultusunda belirtilen görevi yerine getirmek üzere S. V. Ter-Avetisyan Van'a gönderilmiştir (Marr, 1915 b:1719).

Rusya Bilimler Akademisi'nde 11 Kasım 1915 yılında gerçekleştirilen toplantıda oryantalist N. Y. Marr, Türkiye'deki kültürel mirasın toplanması için Kafkas Cephesi'ne gönderilecek Ermeni asıllı S. V. Ter-Avetisyan için 6 maddeden oluşan bir çalışma programı sunmuştur (Marr, 1915 c: 1893-1894).

Programa göre Van ve çevresindeki bölgelerde Haldi anıtlarının ve çiviyazıların, Ermeni, Hristiyan ve Müslüman eski yapıtlarının incelenmesi, fotoğraflarının çekilmesi, arkeolojik çalışmaların ve eski eserlerin çalınmasının önüne geçilmesi için yerli idarecilerin uyarılması, elyazmalarının ayrı ayrı kişilerden alınarak Asya Müzesi'ne getirilmesi, satılan Haldi, Müslüman ve Hristiyan elyazması eserlerin fiyatlarının belirlenmesi ve nakit parayla alınması, özellikle de Hüsrev Paşa Cami'sinin durumunun raporlanması, Müslüman elyazmaları ile ilgili bilgi edinilmesi, kalede ve diğer yerlerde bulunan Müslüman elyazmalarının toplanması gerekiyordu (Marr, 1915 c: 1893-1894).

Muş ve Bitlis'in Ruslar tarafından işgalinden sonra N. Y. Marr, S. V. Ter-Avetisyan'ın programına eklemeler yapıyor. Bilimler Akademisi tutanakları arasında yer alan bu programa Van programındaki maddelere ilaveten 2 madde daha eklenmiştir. S. V. Ter-Avetisyan'ın Muş ve Bitlis'te Hristiyan abidelerinin, eski Doğu epigrafik ve mimari kalıntılarının raporunu hazırlaması gerekiyordu. Buradaki kıymetli materyallerin ve elyazması eserlerin elde edilmesi için 2000 ruble tahsis edilmesinin gerektiği de not olarak düşülmüştür (Marr, 1916 b: 809-810).

Doğu Anadolu'da görevlendirilen oryantalistler faaliyetlerinin sonuçlarını raporlayarak Rusya Bilimler Akademisi'ne sunmuşlardır. Rusya Bilimler Akademisi tarafından Van'a gönderilen Kafkasya Müzesi Arkeoloji Bölümü arşivcisi S. V. Ter-Avetisyan'ın 1915-1916 yılında Van'da gerçekleştirdiği kış seferi sırasında kültürel varlıkların korunması amacıyla "Van bölgesindeki Hald, Hristiyan ve Müslüman eserlerinin fotoğraflarının listesi"ni hazırlamıştır. Rusya Bilimler Akademisi Tutanakları'nda yer alan bu listede 211 fotoğrafın künyesi yer almaktadır (Ter-Avetisyan, 1916 a: 817-822). Fotoğraflar arasında Nurşin Camii, Hüsrev Camii, Topçu

Camii, Ulu Cami, bu camilerin kitabeleri, Van Kalesi, Çoban Kapı veya Meher Kapı vs. bulunmaktadır.

4 Ekim 1917 tarihinde Rusya Bilimler Akademisi'nin toplantısında kültürel anıtları korumak için Kafkas Cephesi'ne görevlendirilmiş Petrograd (St. Petersburg) Üniversitesi öğretim üyesi N. L. Okunev kendi raporunu sunmuştur. Hasankale'den başlanan yolculuk sırasında Erzurum, Erzincan, Bayburt, İspir gibi yerlerdeki önemli tarihî abidelerden 500 adet fotoğraf çekimi gerçekleştirilmiştir (Okunev, 1917 a: 1435-1438). Raporun sonunda bu fotoğrafların listesi verilmiştir. Bu raporda hiçbir elyazması eser tanıtılmamıştır (Okunev, 1917 b: 1444-1454).

Kafkasya Cephesinden götürülen yazma eserlerin sayısı ve akıbeti

Birinci Dünya Savaşı sırasında Rusya Bilimler Akademisi tarafından oluşturulan heyet 1915 yılından itibaren Van ve çevresinden çok sayıda elyazması eser ve etnografik materyalleri ele geçirerek St. Petersburg'daki Asya Müzesi'ne götürmüştür. Bütün bu işler yukarıda da işaret ettiğimiz üzere belli bir program çerçevesinde yürütülmüştür. Rusya Bilimler Akademisi'nin 21 Ekim 1916 tarihli toplantısının tutanaklarında Van ve çevresindeki kültürel mirasın Rusya'ya getirilmesi projesinin başkanlığını üstlenen N. Y. Marr'ın ve Van'da görevlendirilen Ermeni kütüphaneci S. V. Ter-Avetisyan'ın raporları yer almaktadır.

Rapora göre, 1916 yılının yazında N. Y. Marr başkanlığında Tiflis'teki Kafkas Müzesi Arkeoloji Bölümü baş kütüphanecisi S. V. Ter-Avetisyan ve Petrograd Üniversitesi öğretim üyesi P. A. Falev, Bilimler Akademisi tarafından Kafkas Cephesi'ne eski Doğu eserlerinin korunması için gönderilmişlerdir. Müslüman ve özellikle de Türk anıtları P. A. Falev tarafından toplanmıştır.

Kafkasya Ordusu Baş Kumandanının 17 Mart 1916 tarihli emrine binaen kitap, elyazması ve diğer kıymetli eserlerin alış ve satışının gerçekleştirilmesi yasaklanmış, eski elyazması ve kitaplara sahip olan kişiler, bu eserlerin Kafkasya Müzesi'ne verilmek üzere Askerî Bölge Karargâhı'na teslim etmekle yükümlü kılınmışlardır (Marr, 1916 a: 1482). Bu karar Rusya Bilimler Akademisi'nin aldığı karara ters düştüğü için N. Y. Marr buna karşı itirazda bulunmuş, fakat kumandanın emrine uymak zorunda kaldığını da ilave etmiştir.

N. Y. Marr, Van'dan 118 ruble karşılığında 17 elyazması eser ile 4 basılı eseri ayrı ayrı kişilerden almak zorunda kaldığını, 4 elyazmasının da kendisine hediye edildiğini ve bu eserlerin Asya Müzesi'ne verildiğinin altını çizmiştir (Marr, 1916 a:1481).

S. V. Ter-Avetisyan, 30 Nisan – 23 Ağustos tarihlerinde Kafkas Cephesi'ne gerçekleştirdiği ikinci seferinin raporunda Sarıkamış, Köprüköy, Hasankale, Erzurum rotasıyla hareket ettiğini, Erzurum'dan Hasankale'ye döndüğünü, oradan da Hınıs, Muş ve Bitlis'e gittiğini, topladığı elyazmalarını Tiflis'e götürdüğünü, geri

döndüğünde Erzurum'daki Mamahatun'da ve Erzincan'da bulunduğunu yazmaktadır. O, Erzurum'da ilk seferinde Kafkas Müzesi müdürü A. N. Kaznakov'la birlikte araştırmalar yapmıştır. S. V. Ter-Avetisyan Tiflis'ten yeniden Van'a döndüğünde ise yalnız başına çalışmıştır. 7 Mayıs'ta A. N. Kaznakov'la birlikte Erzurum'daki elyazması eserleri inceleyerek Müslüman elyazmalarını Tiflis'e göndermişlerdir. Ermeni elyazmalarını ise Ermeni kilisesinde bırakmışlardır (Ter-Avetisyan, 1916 b: 1484). Erzurum'daki Selçuklu dönemi yapıtlarından Çifte Minareli Hatuniye Medresesi, Ulu Cami, Yakutiye Camii, Kale ve şehrin çeşitli yerlerindeki türbelerle ilgili notlar alarak fotoğraflarını çekmiştir. 21 Mayıs'ta Muş'taki Surp Garabet Manastırı'na giden S. V. Ter-Avetisyan, manastırın dışında Türk askerlerinin cesetlerinin bulunduğunu, burada hiçbir elyazması bulamadığını ekliyor (Ter-Avetisyan, 1916 b: 1485). 22 Mayıs'ta Muş'taki Arakelots Manastırı'nda (Havariler Manastırı) bulunması gereken M. 1134 tarihli eski kapıyı Bitlis'te elde etme fırsatını yakaladığını ve Kafkasya Müzesi'ne gönderdiğini söylemektedir. Ayrıca Ter-Avetisyan, Muş'un Ali Glpon ve Dermek köylerinde bulduğu çivi yazılı taşlardan üçünü Tiflis'e gönderdiğini, diğerlerinin ise estampajını hazırladığını ifade etmektedir. 24 Mayıs'ta Bitlis'e gittiğinde araştırma yapacağı her yerde çok sayıda insan cesedinin bulunduğunu ve bu sebeple buralarda fazla duramadığını dile getirmiştir. Ter-Avetisyan, Rusya Bilimler Akademisi için Bitlis'te ayrı ayrı kişilerden 300'den fazla Müslüman elyazması temin etmiştir. Erzincan'ın Ruslar tarafından işgalinden hemen sonra şehre gelen S. V. Ter-Avetisyan burada sadece eksik bir Ermeni elyazması bulduğunu, 600 Müslüman elyazması elde ettiğini ve Tiflis'e gönderdiğini yazmıştır (Ter-Avetisyan, 1916 b: 1486-1487).

Oryantalistler tarafından Doğu Anadolu'dan toplanan eserlerin büyük çoğunluğunun Türkçe, Farsça ve Arapça olması ve İslâmî konuları, Türk edebiyatı örneklerini ihtiva etmesi bu coğrafyada Ermeni medeniyetinin çok zayıf kaldığını kanıtlamaktadır.

1916 yılının sonbaharından itibaren Kafkas Cephesi'nden Asya Müzesi'ne eserler dâhil olmaya başlamıştı. Anadolu'dan getirilen elyazması eserler "Van Koleksiyonu" adı altında bir araya getirilmişti. Bu eserlerin büyük bir kısmı S. V. Ter-Avetisyan tarafından toplanmış, önce Tiflis'e, oradan da St. Petersburg'a gönderilmişti. Asya Müzesi'ne getirilen elyazması eserlerin envanteri müze müdürü K. G. Zaleman tarafından hazırlanacaktı. Bu çalışma onun vefatı sebebiyle yarım kalmıştır. K. G. Zaleman sadece 234 eserin tavsifini yapabilmişti. 7 Aralık 1916 yılında Rusya Bilimler Akademisi kurul toplantısında alınan kararla Arapça elyazmalarının tavsifi İ. Y. Kraçkovskiy'e havale edilmiş ve bu çalışma altı ay sonra tamamlanmıştı. İ. Y. Kraçkovskiy cepheden toplamda 1289 elyazması eserin Asya Müzesi'ne gönderildiğini yazmaktadır. Bu eserlerin dillere göre dağılımı; 178 Türkçe, 51 Farsça, 1050 de Arapça biçimindedir (Kraçkovskiy, 914). Akımuşkin ise Van Koleksiyonu'nda

bulunan elyazması nüshaların sayısının 1279 olduğunu belirtir (Akımuşkin, 2007: 211).

İ. Y. Kraçkovskiy, Kafkas Cephesi'nden getirilen Arapça eserlerin koleksiyon olarak önem arz ettiğini, bir Anadolu şehrindeki manevi hayatla ilgili önemli ipuçları verdiğini, en eski tarihli elyazmasının H. VI. yüzyıla ait olduğunu ifade etmiş ve çok sayıda kıymetli eserlerin isimlerini zikretmiştir (Kraçkovskiy, 1917: 919). Kraçkovskiy, Dürerü'l-Hükkâm, Kenzü'd-Değâ'ik, Kadı Han Fetvaları, Ğunyeti'l-Mütemellî, el-Mağâmât, Divan-ı İbnü'l-Fârız'a yazılan şerhler, Kaşîdetü'l-Bürde'nin nadir bir şerhi, İbn Kayyim el-Cevziyye ed-Dâ' ve'd-Devâ' vs. gibi nüshaları kıymetli elyazması eserler olarak değerlendirmektedir. İ. Y. Kraçkovskiy bazı müelliflerin eserlerinin listesinde bulunmayan birkaç elyazması hakkında da bilgi vermekte ve bu eserlerle ilgili bilgilerin teyit edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu eserler arasında, İbn Kayyim el-Cevziyye'nin Ravzü'n-Nâzır fi İlmi'l Tazkir, Süyûtî'nin Müntehiyyü'l-Ukûl fî Müntehiyyü'l-Nukûl, Gazzalî'nin Kitâbü'l-Evrâd ve'l-Ezkâr, Nâsırüddin Tûsî'nin Âdâbü'l-Müte'allim isimli eserlerinin ismini anar (Kraçkovskiy, 1917: 920). Doğu Anadolu'dan götürülen Arapça eserlerden bazıları St. Petersburg Şarkiyat Enstitüsü Kütüphanesi Kataloğunda kayıtlıdır (Khalidov, 1960; Khalidov, 1986). Örnek olarak Ebü'l-Leys es-Semerkandî'nin Bustânü'l-ârifîn (A 518, B 1377), Şerhu-Mağâmâti'l-Harîrî (C 926), Zemahşerî'nin Aţvâku'z-zeheb (A 584), Reşîdüddîn Vatvât'ın Maţlûbü külli tâlib min kelâmi emîri'l-mü'minîn 'Alî b. Ebî Tâlib (C 688) vs. gibi elyazması eserleri gösterebiliriz (Khalidov, 1960).

P. A. Falev, Birinci Dünya Savaşı yıllarında Anadolu'dan toplanan Türkçe eserlerin envanterini hazırlamıştır. Van Koleksiyonu'ndaki yazma eserlerin tavsifi sırasında bu eserleri Batı Avrupa'daki yazma eser katalogları ile karşılaştırmıştır (Falev, 1918: 1619). Türkçe eserler listesine alınmış 178 eserden 3'ü taş baskısı, 1'i ise Kürtçedir (bk. Ek. 1). Türkçe eserlerin büyük çoğunluğu ilahiyat ve İslam hukuku ile ilgilidir. Koleksiyondaki Türkçe eserler XV-XIX. yüzyıllar arasında kaleme alınmıştır. Van koleksiyonundaki eserlerden bazılarının künyesi St. Petersburg Şarkiyat Enstitüsü Kütüphanesi kataloğunda yer almaktadır (bk. Dmitriyeva, 2002: 85, 95, 139, 144, 148, 151, 157 vs.). Fadıl Mahmûd Vardarî'nin Tertîb-i Zîbâ (B 1472), Şemsüddin Muhammed b. Fahrüddin Hindûşah'ın Sihâh-ı Acemiyye (A 533), Lâmiî'nin Şem ü Pervâne (A 620) vs. gibi eserleri örnek olarak gösterebiliriz.

A. A. Romaskeviç, Van koleksiyonunda bulunan Farsça eserleri tavsif etmiştir. Romaskeviç, koleksiyondaki Farsça yazmaların içerik açısından önem arz etmediğini, sadece yazma nüshalarının toplandığı bölgede Fars edebiyatı ile ilgili hangi örneklerin merak uyandırdığının bir göstergesi olduğunu belirtmektedir (Romaskeviç, 1918: 391). Bu eserler günümüzde St. Petersburg Doğu Yazmaları Enstitüsü'nde korunmaktadır (bk. Miklukho, 1964: 86, 99, 106, 114, 136, 141, 216, 232). Örneğin, İsferyâyînî Şehfûr b.

Tâhir'in Tâcü't-terâcim fî tefsîri'l-Ḳur'ân li'l-e'âcim (C 969), Abdullah Ensarî'nin Tuhfetü'l-Vüzerâ (C 950), Sâib Tebrizî'nin Divan-ı Sâib (A534) vs. gibi eserler söz konusu katalogda yer almaktadır.

Trabzon'dan götürülmüş olan elyazması eserler

Birinci Dünya Savaşı yıllarında F. İ. Uspenskiy başkanlığında Trabzon'da arkeolojik abidelerin korunması ve araştırılması amaçlı gezi düzenlenmiştir. F. İ. Uspenskiy'nin Trabzon'da gerçekleştirilen çalışmalarla ilgili birkaç raporuna ulaştık. Adı geçen bilim adamı 21 Eylül 1916 tarihinde Trabzon seferiyle ilgili uzun bir rapor sunmuştur (Uspenskiy, 1916 a: 1464-1480).

12 Ekim 1916 tarihinde gerçekleşen diğer bir toplantıda F. İ. Uspenskiy, Trabzon'dan topladığı Müslüman elyazmaları hakkında bilgi vermiştir (Uspenskiy, 1916 b: 1490-1492). O, camilerin yağmalandığını ve ellerinden geldiği kadar geriye kalan kıymetli elyazmalarını topladığını belirtmiştir. Trabzon'dan toplanan değerli elyazmaları ve belgeler Orta Hisar Camii'nde bir araya getirilmiştir. Uspenskiy'nin Orta Hisar Camii'nde bulunduğu evraklar iş hayatıyla ilgili belgeler, hesap defterleri ve mahkeme kararlarıyla ilgilidir. Rus akademisyen topladığı tüm elyazmaları ve evrakları 4 kolide biriktirmiştir. 17 elyazması eserden oluşan birinci koliyi kendisiyle beraber St. Petersburg'a götürmüştür. Diğer koliler ise Orta Hisar Camii'nde kalmıştır. Kolilerin içeriği ile ilgili bilgi veren F. İ. Uspenskiy I. kolide 17 elyazması, II. kolide 20 elyazması ve 66 dosya içinde defter, III. kolide 187 elyazması, IV. kolide 200 elyazması (bunlardan 91'i ciltlenmiş haldeydi), 65 defter, 23 fragman ve varak, 12 çanta içinde elyazması olduğunu belirtir. Trabzon'dan edindiği Türkçe ve Arapça elyazmalarının az bir kısmı Rusya Bilimler Akademisi'ne ulaşmış, diğer kısmı ise 3 koliye toplanmış ve St. Petersburg'a intikali istenmiştir (Uspenskiy, 1916 b: 1491).

İ. Y. Kraçkovskiy, 25 Ekim 1917 tarihinde Rusya Bilimler Akademisi'nin toplantısında F. İ. Uspenskiy'nin Trabzon'dan getirdiği Kur'ân-ı Kerîm'in 15 nüshası hakkında bilgi vermiştir. Bu nüshalardan en eskisi 1703 yılında istinsah edilmiştir. İ. Y. Kraçkovsky bu nüshaları ne metin tenkidi ne de paleografik açıdan değerli bulmamıştır (Kraçkovsky, 1917 b: 346).

1917 yılında Trabzon'da gerçekleştirilmiş çalışmalarla ilgili 17 Ocak 1918 tarihinde Rusya Bilimler Akademisi'ne bir rapor sunulmuştur. Rapor İ. Y. Uspenskiy tarafından hazırlanmışsa da, Trabzon'da yürütülen saha araştırması ekibinde bulunan ve elyazması eserlerin tavsifini gerçekleştiren Prof. Dr. A. E. Krımskiy, kilise mimarisıyla ilgilenen Prof. N. D. Protasov, şehir surlarını araştıran N. E. Makarenko, Trabzon'daki kiliselerin planını çizen mimar N. B. Baklanov, freskleri inceleyen ressam N. K. Klug ve Trabzon çevresinin en önemli anıtlarının talimatlara göre çizimlerini yapan ressam G. K. Meyar'ın da ayrıca raporlarını ihtiva etmektedir. Raporlar içerisinde A. E. Krımskiy'nin sunduğu bilgiler bu araştırmamız kapsamında

bize daha çok yarar sağlamıştır. İ. Y. Uspenskiy tarafından Trabzon'dan derlenen elyazması eserler Orta Hisar Camii'nde toplanmış ve A. E. Krımskiy tarafından fişlenmiştir. Fişlenen eserler 3 kısma ayrılmıştır: matbu kitaplar, elyazması eserler ve belgeler (Uspenskiy, 1918: 213).

A. E. Krımskiy, Trabzon'da elde edilen elyazması eserleri değerlendirirken Orta Hisar Camii'nde Türkler tarafından terk edilmiş zengin kütüphanenin bulunduğunu, Temmuz saldırısına kadar burada 500'den fazla yazma eserin olduğunu, saldırıdan sonra bu sayının 500'ün altına düştüğünü belirtmiştir. Camideki 200'e yakın Kur'ân-ı Kerîm nüshasını geç döneme ait olması açısından değerli nüsha olarak görmemiş ve bunları ayırarak bir dolaba koymuşlardır. Diğer ilgi çekici 300 elyazmasını ise etkileyici bir sayı olarak değerlendirmektedir. Eserlerin çoğunun dili Arapçadır. Buradaki nüshaların büyük bir kısmı iyi bir ulema kütüphanesinde bulunan Kur'ân-ı Kerîm meallerini, şariat risaleleri, dinî-felsefi ve Arap filolojisiyle ilgili kitapları ihtiva etmektedir. Ayrıca bazı klasik şairlerin eserlerinin de elyazmaları bu koleksiyon içinde yerini almıştır. A. E. Krımskiy, Trabzon'dan edinilen elyazması eserlerle ilgili raporunu şu cümleyle bitirmektedir: "Burada herhangi bir nadir eser bulunmasa da, kıymetli bir elyazması koleksiyonu olduğunu söyleyebiliriz" (Uspenskiy, 1918: 214).

Trabzon'dan derlenen belgeleri raporlayan A. E. Krımskiy, 1916 yılında Rusların Trabzon'u işgali esnasında Türkler tarafından terkedilmiş adli, taşra, polis, cami-vakıf, gümrük, liman, bankacılık belgelerinin en azından 1000 put olduğunu eklemiştir. Adı geçen oryantalist, savaş sırasında Trabzon'dan kaçan Türk nüfusun geri dönüşünde bu arşivin onlara vazgeçilmez hizmet sunacağını dile getirmektedir (Uspenskiy, 1918: 215). Çünkü Rumlar Türklerin sahip oldukları her şeyi ellerine geçirmişlerdir ve bunların Türklere mahsus olduğunu ispat etmek için bu evraklara ihtiyaç vardır.

A. E. Krımskiy üç ay süren seferinde Rumların kendilerine olan düşmanca tavırlarından bahsetmiş, Trabzon'daki Türklere ve Bakü Müslüman Cemiyet-i Hayriye'si üyelerine yardımlarından dolayı teşekkürlerini de sunmuştur. Oryantalist burada 10 Temmuz 1917 yılında Rumların Orta Hisar Camii'nin arşiv kapısını kırdıklarını ve yüzlerce elyazması, matbu kitap ve belgeleri içeren birkaç çuval aldıklarını üzümlere dile getirmiştir (Uspenskiy, 1918: 216).

Trabzon'dan ayrılmak zorunda kalan F. Y. Uspenskiy Güney Kafkasya Özel Komitesi'ne müracaat ederek 1916-1917 yıllarında Trabzon'da yürütülen kültürel çalışmalara, buradan toplanan elyazması eserlere sahip çıkılmasını istemiştir. O, arkeolojik ekip çalışmalarını tamamlayıp St. Petersburg'a döndüğünde, Trabzon'da bulunan, edebî ve filolojik açıdan önem taşıyan kitap, elyazması eser ve belgelerin akıbetinin ne olacağıyla ilgili endişelidir. Zira F. Y. Uspenskiy, Rusların Trabzon'dan ayrılmasından sonra bu kültürel malzemenin Rumlar tarafından tahrip edileceğinden korkmaktadır. Bu yüzden söz konusu eserlerin Batum'a götürülmesi ricasında da

bulunmuştur (Uspenskiy, 1918: 227). Güney Kafkasya Özel Komitesi tarafından gönderilen telgrafta Orta Hisar Camii'nin anahtarlarının Trabzon Müdafaa Bölgesi komutanı V. V. Kolosovskiy'e teslim edilmesi gerektiği belirtilmiştir (Uspenskiy, 1918: 229).

F. Y. Uspenskiy, yeniden bir mektup yazarak General Kolosovsky'den üç üyeden oluşan bir Komisyon oluşturulması talebinde bulunmuş ve bu talebi yerine getirilmiştir. Güney Kafkasya Özel Komitesi en önemli belgeleri Batum'a taşıma fırsatı sunsa da bu nakil işlemi gerçekleşmemiştir (Uspenskiy, 1918: 230).

Trabzon'dan toplanan eserlerin bir kısmı yukarıda da belirttiğimiz üzere Rusya Bilimler Akademisine getirilmiş, bir kısmının Batum'a intikali ile ilgili çalışmalar yürütülmüştür. Fakat F. Y. Uspenskiy'nin raporunda bu eserlerin götürüleceği yer meselesi açıkta kalmıştır. Bu eserlerin Ukrayna'ya götürüldüğü iddiasıyla Halk Komiserliği, Ukrayna Bilimler Akademisi'ne mektup göndermiştir. Ancak mektubun cevabında Trabzon'dan getirilen elyazmalarının Kiev'de olmadığı belirtilmiştir (Çıpkina, 2019: 214). Bununla beraber Ukrayna Bilimler Akademisi V. İ. Vernardskiy Merkezi Kütüphanesi Kataloğu'nun önsözünde 1919 yılında A.E. Krımskiy'nin Kiev'de çalışmaya başlaması ve Trabzon'dan elde ettiği elyazması eserleri de kendisiyle getirdiği kaydedilmektedir.

1918 yılının Şubat'ında Kızılhaç görevlisi F. M. Morozov'un, F. Y. Uspenskiy'e gönderdiği telgrafta Orta Hisar Camii'nde yangın çıktığı ve eserlerin bir kısmının burada yok olduğu bilgisi verilmiştir.

A. G. Çıpkina, Bilimler Akademisi ile Dışişleri Komiserliği'nin rapor ve yazışmalarında bu eserlerin muhafazası için Kafkasya'da, anlaşıldığı kadarıyla Batum veya Tiflis'te olduğunun yazıldığını belirtmektedir. E. Y. Basargina ise söz konusu yazma nüshaların Tiflis'teki Asya Müzesi'ne veya Batum'daki bir okulun müdürüne verildiğini iddia etmektedir (Çıpkina, 2019: 215).

Trabzon'dan Batum'a gönderilen tüm elyazmaları, teslimat sırasında meydana gelen bir yanlış anlaşılma nedeniyle bulunamamıştır. Bu sorun, P. N. Lozeev'in Batum'a gönderilmesine rağmen çözüme kavuşturulamamıştır. Eserlerin bir kısmı "yaşlı bir adama" verilmiş, bir kısmı depoya koyulmuştur. A. E. Krymskiy'nin asistanı olan P. N. Lozeev bu iş gezisini ayrıntılı bir şekilde F. İ. Uspenskiy'ye yazdığı bir mektupta anlatmıştır (Çıpkina, 2019: 215).

A. G. Çıpkina, Trabzon'dan götürülen elyazması eserlerden bahseden makalesinde bu eserlerin Türkiye'ye iade edildiğinin arşiv belgeleriyle ispat edildiğini öne sürmüştür. Rusya'daki iç savaş sırasında Trabzon'dan tahliye edilen bazı elyazmalarının kaybolduğunu belirtmişse de, hem Rusya hem de yabancı ülkelerdeki çeşitli arşivlerden elde edilen belgelerin analizi sonucunda Batum'da yanlış anlaşılma nedeniyle kaybedilenler hariç, Ruslar tarafından toplanan eserlerin

çoğunun Türkiye'ye geri verildiğini iddia etmiştir (Çıpkına, 2019: 208-219). Fakat bahse konu makaleyi dikkatle incelediğimizde, A. G. Çıpkına'nın iade meselesini hiçbir şekilde kanıtlayamadığına ve bu mevzuda herhangi bir arşiv belgesine atıfta bulunmadığına şahit oluyoruz. Trabzon'dan getirilen bu yazma eserler kayıt altına da alınmadığından bunların hangi listeye göre iade edileceği meselesi açıkta kalmaktadır. Şöyle ki 1917 Ekim devrimi sebebiyle keşif gezisinin sonuçlarının yayınlaması mümkün olmamıştır. Bunun yanı sıra A. G. Çıpkına'nın Türkiye'ye iade edildiğini belirttiği elyazması eserler bugün Rusya'daki kütüphanelerde bulunmakta ve yukarıda belirttiğimiz üzere bu kütüphanelerin yayınlanmış olan kataloglarında bile yer almaktadırlar.

A. G. Çıpkına, Rusya Devlet Arşivi'ndeki belgelerden yola çıkılarak Trabzon'dan elde edilen elyazması eserlerin bir kısmının 1916-1917 yıllarında Rusya'ya götürüldüğünü, bir kısmının Batum'a intikal ettirilmişse de kaybolduğunu, diğerlerinin Trabzon'da Orta Hisar Camii'nde çıkan yangında mahvolduğunu, askerler tarafından tahrip edildiğini, bazı eserlerin de A. E. Krımskiy tarafından Kiev'e nakledildiğini belirtmektedir. Söz konusu eserlerin günümüzde Rusya kütüphanelerinde muhafaza edilmesi ve künyelerinin yukarıda isimlerini zikrettiğimiz kataloglarda yer alması elyazması eserlerin iadesinin gerçekleşmediğinin bir göstergesidir. Bunun yanı sıra Osmanlı ve Cumhuriyet Arşivinde yer alan belgelerde Trabzon ve Van vilayetlerinden Rusya'ya götürülen eski eserleri iadesinin gerektiği belirtilmişse de 1930 yılına kadarki yazışmalardan hiçbir sonuç elde edilmemiştir (Usta, 2016: 130). Tarafımızdan Osmanlı, Cumhuriyet ve Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivleri taranmışsa da bu eserlerin iade edildiğini gösteren herhangi bir belgeye ulaşılamamıştır.

1929 yılında Türk Hükümeti F. İ. Uspenskiy tarafından Trabzon'dan Rusya'ya götürülmüş elyazması eserleri İstanbul'daki Rus Arkeoloji Enstitüsü envanteriyle değiştirmeyi kabul etmiş ve Puşkin Ev Müzesi görevlisi M. D. Belyayev enstitü mülkiyetini almak için Türkiye'ye gönderilmiştir. M. D. Belyayev'in raporundan anlaşıldığı üzere İstanbul'daki Müzeler Genel Müdürü Halil Bey, eserleri Rus yetkilinin sunduğu envanter kayıtlarına göre iade etmekten kaçınmış ve bu davranışını söz konusu eserleri Rus görevlilerden hiçbir envanter kaydı olmaksızın teslim almalarıyla izah etmiştir. Halil Bey mevzubahis eserleri kendinde bulunan liste doğrultusunda M. D. Belyayev'e iade etmiştir (Basargina, 1995: 91). M. D. Belyayev, Rus Arkeoloji Enstitüsü envanterinin önemli kısmını aldıklarını raporuna eklemiştir. Bu eserler 1930 yılında Rusya Bilimler Akademisi Kütüphanesi'ne getirilmiş ve A. N. Samoyloviç'in başkanlığında komisyon düzenlenmiştir. Eserlerin bir kısmı Rusya Bilimler Akademisi Kütüphanesi'ne, bir kısmı 1954 yılında Rusya Bilimler Akademisi St. Petersburg Tarih Enstitüsü'ne verilmiştir. 94 koli değerli eşya ise Ermitaj Müzesi'ne

gönderilmiştir. E. Basargina bu eserler sayesinde Ermitaj koleksiyonunun zenginliğine göre dünyada ikinci yere yükseldiğini yazmaktadır (Basargina, 1995: 92).

İstanbul'daki Rus Arkeoloji Enstitüsü'nün kütüphanesini geri vermek için Anadolu'dan götürülen eşya ve kitapların Türkiye'ye iadesi şart koşulmuşsa da, bunları almak mümkün olmamıştır. Türkiye ise kendi yükümlülüklerini yerine getirmiş, hükûmetin kararıyla 16 Temmuz 1929'da bir makbuz mukabilinde 26703 ciltten oluşan kütüphane ve diğer eşyalar Rusya'ya nakledilmiştir (Etem, 1937: 8; Koca 2012: 132).

Rus Hükûmeti başlangıçta camilerden toplanmış Trabzon elyazmalarını İstanbul Rus Arkeoloji Enstitüsü'nün mülkiyeti ile değiştirmeye, özel olarak edinilmiş doğu elyazmalarını ise ilgili Rus kurumları arasında paylaşmaya karar vermiştir. S. Eyice, İstanbul Rus Arkeoloji Enstitüsü'nün 25.000 ciltten fazla kitaptan müteşekkil zengin bir kütüphanesi ve koleksiyonu olduğunu, 1914'te faaliyetini tadil ederek kapandığını, 1917'de Çarlığın devrilmesi ve Sovyet idaresinin kurulması üzerine Enstitü'nün kitaplarının İstanbul Arkeoloji Müzeleri kütüphanesine devredildiğini, Sovyet Hükûmeti'nin 16 Temmuz 1929 tarihinde eski Rus Enstitüsü'nün bütün mallarını geri istemesiyle birlikte birtakım münakaşalardan sonra 26.703 cilt kitap ve diğer eşyanın Sovyetlere teslim edilerek hepsinin Odesa'ya nakledildiğini bildirmektedir (Eyice, 1959: 1022).

Birinci Dünya Savaşı yıllarında Trabzon'dan toplanan ve Rusya'ya götürülen elyazması eserler kayıt altına alınmamış, çoğunluğu ortada kaybolmuş, Türkiye'ye iadesi iddia edilse de, bu varsayım hiçbir resmî evrakla kanıtlanamamıştır. Uspenskiy tarafından götürülen yazma eserlerin isimlerine yukarıda belirttiğimiz üzere St. Petersburg Doğu Yazmaları Enstitüsü kataloğunda rastlamaktayız (bk. Khalidov, 1986: 41). 41Bu husus, eserlerin Türkiye'ye iade edilmediğini göstermektedir.

Anadolu'dan götürülen elyazması eserlerin iadesi meselesi

Yukarıda da belirttiğimiz üzere Van ve çevresinden toplanan Türkçe yazma eserler önce Tiflis'e, oradan Rusya Bilimler Akademisi Doğu Yazmaları Enstitüsü'ne gönderilmiştir. "Van Koleksiyonu"na dâhil olan eserlerin büyük bir kısmı St. Petersburg Doğu Yazmaları Enstitüsünde muhafaza edilmektedir (bk. Miklukho 1964; Khalidov 1986; Dmitriyeva 2002). Koleksiyondaki bazı eserler ise Moskova Uluslararası İlişkiler Enstitüsü'nde korunmaktadır. O. Akimuşkin'in 1930 senesinde 167 Türk (Osmanlı) elyazması eserinin Türkiye yönetimine verilmek üzere Moskova'ya gönderildiğini, lakin iade işlemi gerçekleştirilmediğinden dolayı günümüzde bu eserlerin bir kısmının Moskova Uluslararası İlişkiler Enstitüsü'nde bulunduğunu belirtmektedir (Akimuşkin, 2007: 211). Kısacası, "Van Koleksiyonu"na dâhil olan eserlerin hiç birisi Türkiye'ye geri verilmemiştir.

Türkiye Hükûmeti, İstanbul Rus Arkeoloji Enstitüsü envanterini Rusya'ya iade etmesine karşın Rusya Hükûmeti bu güne kadar Birinci Dünya Savaşı yıllarında Anadolu'dan topladığı elyazması eserleri Türkiye'ye teslim etmemiştir. F. Ünal, Trabzon'dan Türkiye'ye götürülen eserlerin İstanbul Rus Arkeoloji Enstitüsü'nün envanteri ile takas edildiğini yazmışsa da, kaynak göstermemiştir (Ünal, 2015: 213). St. Petersburg kütüphanelerinin günümüzdeki yazma eserler kataloglarında bu eserlerin yer alması, onların iade edilmediğinin göstergesidir.

Söz konusu eserlerin iadesi ile ilgili Osmanlı Devleti tarafından yapılan ilk girişim, İstanbul Hükûmeti Maarif Nezareti Tedrisât-ı Âliye Dairesi Müdüriyeti tarafından 3 Ağustos 1920 tarihinde yapılmıştır. 13 Aralık 1919 ve 3 Ağustos 1920 tarihlerinde de iade meselesi ile ilgili girişimler olmuştur. Türk Hariciye Vekâleti'nden Sovyet Hükûmeti'ne iletilmek üzere Moskova Sefareti'ne yazılan 11 Şubat 1924 tarih ve 5124/67 sayılı yazıda savaş sırasında Trabzon ve Van vilayetlerinden Rusya'ya götürülen çok sayıda eski eseri iade etmeleri gerektiği belirtilmiştir (Usta, 2015: 128). Lakin bu girişimlerin hiçbirisi olumlu sonuç vermemiştir.

Kültür varlıklarının korunması, tarihe ve geleceğe duyulan ortak sorumluluğun gereği olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi bu konuya sahip çıkmış ve bütün siyasi parti gruplarının ortak önergesi üzerine Yurt Dışına Kaçırılan Kültür Varlıklarımızın Belirlenerek İadelerinin Sağlanması ve Mevcut Kültür Varlıklarımızın Korunması İçin Alınması Gereken Tedbirlerin Belirlenmesi Maksadıyla bir Meclis Araştırması Komisyonu kurulmuştur. Komisyonu konunun tüm boyutlarıyla araştırılması, yapılması gerekenlerin tespit edilerek ilgili kurumlara duyurulması, yasa dışı olarak kaçırılan kültür varlıklarımızı ellerinde bulunduran müze ve koleksiyonculara Türkiye Büyük Millet Meclisinin bu mücadelenin arkasında olduğunun fark ettirilmesi ve bunları yaparken de toplumda bir farkındalık yaratılması amacıyla dört aylık bir süre içinde yürüttüğü çalışmalarını 25 Şubat 2018 tarihinde tamamlamıştır. Komisyon çeşitli yıllarda Türkiye'den yurt dışına götürülen eserleri belirlemek için yurt içi ve yurt dışında çalışmalar yapmış ve iadesi için hazırlanan rapor Genel Kurula sunulmak üzere Millet Meclisi Başkanlığı'na arz edilmiştir. Raporda Trabzon'dan Rusya'ya götürülmüş elyazması eserlerin iadesi de gündeme getirilmiştir.

Trabzon'dan toplanan ve Rusya'ya götürülen eserlerin iadesi ile ilgili mesele birkaç kez gündeme gelmiştir. AK Parti Trabzon Milletvekili B. Ayvazoğlu, TBMM'deki konuşmasında Trabzon'dan götürülen eserlerin Türkiye'ye getirilmesi programından bahsetmiştir. B. Ayvazoğlu, konunun Cumhurbaşkanı Sayın R. T. Erdoğan tarafından yakından takip edildiğini ve bu girişimler ile ilgili olarak T. C. Rusya Büyükelçisinin de devrede olduğunu ifade etmiştir (Ayvazoğlu, 2019).

Türkiye Cumhuriyeti tarafından Trabzon'dan götürülen eserlerle ilgili işlem başlatılsa da, zengin "Van Koleksiyonu" saklı ve bakir kalmış, bahis konusu bile edilmemiştir.

SONUÇ

Türkiye Cumhuriyeti'nden yurt dışına götürülen eserlerin iadesi meselesi her zaman kendi güncelliğini korumuştur. Günümüze kadar Trabzon'dan Rusya'ya götürülen eserlerin iadesi söz konusu olsa da, "Van Koleksiyonu" hakkında bilimsel literatürde bilginin olmaması sebebiyle bu koleksiyonun iadesi meselesi gündeme getirilmemiştir. Bu konunun gün ışığına çıkarılması amacıyla gerçekleştirdiğimiz çalışmamızda Rusya Bilimler Akademisi raporlarından yola çıkarak Rus Oryantalistlerin söz konusu yıllarda Anadolu'daki faaliyetlerini araştırmaya çalıştık. Raporlardan da anlaşılacağı üzere Birinci Dünya Savaşı yıllarında Anadolu'daki kültürel mirasa sahip çıkmak için dönemin önemli oryantalistlerinden olan N. Y. Marr başkanlığında bir ekip oluşturulmuştur. Bu ekip, kendileri için hazırlanan plana göre hareket etmiş, Doğu Anadolu'daki önemli elyazması eserleri toplamış, önce Tiflis'e, oradan da St. Petersburg'a götürmüşlerdir.

Bunun dışında İstanbul'daki Rus Arkeoloji Enstitüsü başkanı İ. Y. Uspenskiy başkanlığındaki ekip de Trabzon'da kültürel mirasın toplanmasıyla meşgul olmuştur. Trabzon'dan toplanan eserlerin bir kısmının kayıp olduğu arşiv belgelerinde kayıtlıdır.

Makaleyi hazırlama amacımız Türkiye'den götürülen kültürel mirasın durumunu ve nerede bulunduğunu belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda Van koleksiyonuna dâhil olan eserlerin büyük çoğunluğunun St. Petersburg Doğu Yazmaları Enstitüsü'nde korunduğunu belirledik.

Trabzon'dan Rusya'ya götürülen eserlerin İstanbul'daki Rus Arkeoloji Enstitüsü envanterine karşılık iadesi söz konusu olsa da, Rusya tarafından bu sözleşmeye uyulmadığını tespit ettik. Her ne kadar Rus bilim insanları bunun tersini ispat etmeğe çalışmışlarsa da, arşiv belgeleri ve katalog kayıtları onların bu iddialarını çürütmektedir.

Van Koleksiyonu'na dâhil olan Türkçe eserlerin listesini, raporlarda yer aldığı orijinal şekliyle makalemize eklemeyi uygun bulduk. Konuyla ilgili en ilgi çekici hususlardan biri de Anadolu'dan götürülen Ermeni elyazmalarının sayısının çok az olmasıdır. Belli olduğu üzere Anadolu'dan elde edilen eserlerin büyük bir kısmı St. Petersburg'a götürülmüştür. Zaten amaç da bu kıymetli eserleri orada bir araya getirmektir. Rusya Bilimler Akademisi Doğu Yazmaları Enstitüsü Ermeni Elyazmaları Bölümü'nde toplamda 420 elyazması eser vardır. Bunlardan sadece 26'sı Van'dan getirilmiştir. Nereden getirildiği kayıtlara geçmeyen 27 eserin de Van'dan toplandığını öne süren R. Orbeli, Van Koleksiyonu'ndaki Ermeni kültür mirasının toplamda 53

eserden oluştuğunu iddia etmektedir (Yuzbaşyan, 2005: 8). Bu rakamlar Doğu Anadolu'da Ermenilerin Müslümanlardan daha önemli bir kültürel mirasa sahip olduğu iddiasını çürütmektedir. Doğu Anadolu'dan elde edilen 2000'e yakın Osmanlı dönemi Türkçe, Farsça ve Arapça yazma eserlere karşılık Ermenice sadece 26 veya 53 elyazmasının bulunması, bu bölgede Ermeni medeniyetine nazaran İslâm medeniyetinin çok daha baskın olduğunu gözler önüne sermektedir. Hâlbuki raporlardan görüldüğü üzere, Rus araştırma heyetlerinin başlıca vazifesi Doğu Anadolu'da Ermeni kültür varlıklarını tespit edip koruma altına almaktır. Böylesine belirgin bir hedefe ve sergilenen o kadar çabaya rağmen bölgeden çok az sayıda Ermenice elyazmasının bulunmuş olması, Rus bilim adamlarının bu doğrultuda umduklarını bulamadıkları şeklinde yorumlanabilir.

Van ve çevresinde bulunan Rus oryantalistlerin raporları Doğu Anadolu'daki Ermeni mezalimini de yansıması açısından önemlidir. Bunun dışında bu raporlarda Doğu Anadolu tabiri yerine, Türkiye'yi bölüp parçalamaya hizmet eden "Türkiye Ermenistanı" ve "Ermenistan" ifadeleri kullanılmaktadır (Marr, 1915: 1718-1719).

KAYNAKÇA

Abramyan, Ruben (2012). *Vidnie vipuskniki i prepodavateli Eçmiadzinskoy dukhovnoy seminarii v Sankt Peterburge: Biografiçeskiy spravoçnik. Sankt-Peterburg: Roza vetrov.*

Akimuşkin, Oleg (2007). "K istorii formirovaniya fonda musulmanskih rukopisey Sankt-Peterburgskogo filiala İnstituta Vostokovedeniya RAN". *Pismennie pamyatniki Vostoka*. 1(6). s. 208-229.

Basargina, Yekaterina (1995). "Russkiy Arkheologiçeskiy İnstitut v Konstantinopole: Arkhivne Fondı". Pod red. İ. P. Medvedeva. *Arkhivy Russkikh vizantinistov v Sankt-Peterburge. Spb.: Dmitriy Bulanin*. 1. s. 62-92.

Belova, Alla vd. (Ed.) "Krimskiy Agafangel Yefimoviç". *İzuçenie religii v Rossii v XVIII - pervoy polovine XX v.* <https://relstud-hist.spbu.ru/articles/krymskiy-agafangel-efimovic> (Erişim Tarihi: 15.05.2020)

Çıpkina, Anna (2016). "İzobrazitelnie materialı Trapezundskoy ekspeditsii: predvaritelny obzor i opit kharakteristiki". *İstoriiçeskie İssledovaniya*. 5. s. 280-326.

Çıpkina, Anna (2019). "Opisaniye rukopisey Trapezundskoy ekspeditsiey letom 1917 goda". *Vostok (ORIENS)*. 4. s. 208-219.

Dmitriyeva, Lyudmila ve Muratov, Sayfi (1969). "Katalogi, spiski i obzori Tyurkskikh rukopisey XVIII–XX vv". *Pismennie pamyatniki Vostoka. İstoriko-filologiçeskiye issledovaniya*. Moskva: Nauka. s. 145-177.

Dmitriyeva, Lyudmila (2002). *Katalog tyurkskikh rukopisey İnstituta Vostokovedeniya Rossiyskoy Akademii Nauk*. Moskva: Vostlit.

Dvornichenko, Andrey (2012). (Ed.) “Uspenskiy Fedor İvanoviç”. *Setevoy biografiçeskiy slovar istorikov Sankt-Peterburgskogo universiteta XVIII–XX vv. SPb.* <https://bioslovhist.spbu.ru/person/1794-uspenskiy-fedor-ivanovich.html> (Erişim Tarihi: 2.07.2020)

Etem, Eldem Halil (1937). *İstanbul'da İki İrfan Evi*, İstanbul: İstanbul Müzeleri Neşriyatı.

Eyice, Semavi (1959). “Arkeoloji Enstitüleri”. *İstanbul Ansiklopedisi*. C. 2. İstanbul: s. 1021-1025.

Falev, Pavel (1918). “Osmanskiye rukopisi postupivşiya v Aziatskiy Muzei Rossiyskoy Akademii Nauk s Kavkazskogo fronta”. *İzvestiya Rossiyskoy Akademii Nauk*. 4 (12-15). s. 1619-1630.

Florenskiy, Aleksandr. Virtualniy Muzei Kulaka. <http://www.gulagmuseum.org/showObject.do?object=49032596&language=1> (Erişim Tarihi: 25.07.2020).

İsen, Mustafa vd. (2018). *Türkiye Büyük Millet Meclisi Yurt Dışına Kaçırılan Kültür Varlıklarımızın Belirlenerek İadelerinin Sağlanması ve Mevcut Kültür Varlıklarımızın Korunması İçin Alınması Gereken Tedbirlerin Belirlenmesi Maksadıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu*.

Khalidov A.B (1960). Katalog Arabskikh rukopisey İnstitutu narodov Azii Akademii Nauk SSSR. Vıpusk 1. Khudojestvennaya proza. Otvetstvenniy redaktor V.I.Belyayev. M.: IVL.

Khalidov, Anas (1986). (Ed.) *Arabskie rukopisi İnstitutu Vostokovedeniya. Kratkiy katalog*. Çast 1. Moskva: İzdatelstvo “Nauka” GRVL.

Koca, Zeynep (2012). *Cumhuriyet Döneminde Arkeolojiye Bakış (1923-1940)*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Kraçkovskiy, İgnatıy (1917a). “Arabskiye rukopisi, postupivşiya v Aziatskiy Muzei Rossiyskoy Akademii Nauk c Kafkazskogo Fronta”. *İzveçeniya iz protokolov zasedaniy Akademiy, İzvestiya Akademiy Nauk*. (11)13. s. 913-949.

Kraçkovskiy, İgnatıy (1917b). “Opisanie sobraniya Koranov privyezennikh iz Trapezunta akademikom F.İ. Uspenskim”. *İzveçeniya iz protokolov zasedaniy Akademii, İzvestiya Akademii Nauk*. 11(6). s. 346-349.

Marr, Nikolay (1915a). “Khaldskaya klinoobraznaya nadpis iz sela Leska Vanskago okruga”. *İzvestiya İmperatorskoy Akademii Nauk*. 6 (9/16). s. 1731–1738.

Marr, Nikolay (1915b). “Zapiska akademika N. Y. Marra o registratsii kak vıvezennikh, tak i broşennikh na meste na proizvol sudbı rukopisey i drevnostey zanyatoy nami çasti Tureçkoy Armeni”. *11-e prilozhenie k protokolu XI zasedaniya - Fiziko-Matematiçeskago Otdeleniya İmperatorskoy Akademii Nauk 23 sentyabrya 1915 goda. İzveçeniya iz protokolov zasedaniy Akademii, İzvestiya İmperatorskoy Akademii*. 6 (9/16). s. 1711-1719.

Marr, Nikolay (1915c). "Programma akademika N. Y. Marra dlya S. V. Ter-Avetisyana". *İzvlęçeniya iz protokolov" zasedaniy Akademii, İzvestiya İmperatorskoy Akademii Nauk* 6 (9/18). s. 1893-1894.

Marr, Nikolay (1916a). "Otçet akademika N. Y. Marra o komandirovke letom 1916 goda na Kavkaz dlya okhrany pamyatnikov" v rayone voyennikh" deystviy". *İzvlęçeniya iz protokolov zasedaniy Akademii* 10 (16). s. 1481-1482.

Marr, Nikolay (1916b). "İzvlęçeniya iz protokolov zasedaniy Akademii". *İzvestiya İmperatorskoy Akademii Nauk* 6 (10/10). s. 809-810.

Marr, Nikolay (1917). "Zapiska o snaryajenii ekspeditsii v Van". *Zapiski Vostoçnogo Otdeleniya İmperatorskogo Russkogo Arkheologiçeskogo Obşestva. Protokoli zasedaniy Vostoçnogo otdeleniya Russkogo Arkheologiçeskogo Obşestva* C. 24. XXIX.

Marr, Nikolay-İ. Orbeli (1922). *Arkheologiçeskaya ekspeditsiya 1916 g v Van*. Petrograd.

Miklukho-Maklay, Nikolay (1964). (Ed) *Persidskiye i Tadjikskiy rukopisi İnstituta Narodov Azii AN SSSR (Kratkiy alfavitny katalog)*. Çast I. Moskva: Nauka.

Okunev, Nikolay (1917a). "Predvaritelny otvet privat dotsenta Petrogradskago Universiteta N. L. Okuneva o komandirovke letom 1917 g. na Kavkazskiy front dlya okhranı pamyatnikov drevnosti i kulturi" *İzvlęçeniya iz protokolov zasedaniy Akademii, İzvestiya Akademii Nauk* 11 (17). s. 1435-1438.

Okunev, Nikolay (1917b). Spisok fotografiy, ispolnenikh" privat dotsentom Petrogradskago Universiteta P. L. Okunevim, vo vremya poyezdki na Kavkazskiy front letom 1917 g. dlya okhranı vostoçnikh pamyatnikov drevnosti i kulturi". *İzvlęçeniya iz protokolov zasedaniy Akademii, İzvestiya Akademii Nauk*. 11 (17). s. 1444-1454.

Okunev, Nikolay. Arkhiv Rossiyskoy Akademii Nauk. Sankt-Peterburgskiy Filial. <http://db.ranar.spb.ru/ru/person/id/29362/> (Erişim Tarihi: 15.08.2020)

Pançulidzev, Sergey (1908). *Sbornik biografiy kavalgardov: 1826-1908*. Tom 4. Peterburg: Ekspeditsiya zagotovleniya gosudarstvennikh bumag.

Programma (1917). "Programma rabot Vanskoy Ekspeditsii na 1916 g. — XXIX Protokoly zasedaniy Vostoçnogo Otdeleniya Russkogo Arkheologiçeskogo Obşestva za 1916 god". *Zapiski Vostoçnogo Otdeleniya İmperatorskogo Russkogo Arkheologiçeskogo Obşestva. Tom dvadtsat çetvertiy*. Petrograd: Tipografiya İmperatorskoy Akademii Nauk XXIX.

Romaskeviç, Aleksandr (1918). "Persidskiya rukopisi postupivşiy v Aziatskiy Muzey s Kavkazskogo fronta". *Aziatskiy Sbornik*. s. 391-396.

Rostovçev, Yevgeniy (2016). (Ed). "Loris Melik Kalantar Aşharbek Andreeviç". *Peterburgskaya istoriçeskaya şkola (XVIII – naçalo XX vv.): informacionnyy resurs*. SPb. <https://bioslovhist.spbu.ru/hist-pg-ld/2446-loris-melik-kalantarov-asharbak-andreevic.html> (Erişim Tarihi: 11.07.2020)

Smelova, Nataliya. “N. Y. Marr”. http://www.orientalstudies.ru/rus/index.php?option=com_personalities&Itemid=74&person=1415 (Erişim Tarihi: 19.05.2020)

Sosniçkiy, Dmitriy (2012). (Ed.) “Falev Pavel Aleksandroviç”. *Setevoy biografiçeskiy slovar professorov i prepodavateley Sankt-Peterburgskogo universiteta (1819–1917)*. SPb. <https://bioslovhist.spbu.ru/person/628-falev-pavel-aleksandrovich.html>.

Şaginyan, Arsen (2012). (Ed.) “Arbeli İosif Orbeli”. *Setevoy biografiçeskiy slovar istorikov Sankt-Peterburgskogo universiteta XVIII–XX vv*. SPb. <https://bioslovhist.spbu.ru/person/558-orbeli-iosif-abgarovich.html> (Erişim Tarihi: 27.07.2020)

Ter-Avetisyan, Smbat (1916a). “Spisok fotografiy khaldskikh, khristianskikh i musulmanskikh drevnostey Vanskogo okruga”. *İzvlęçeniya iz protokolov zasedaniy Akademii, İzvestiya İmperatorskoy Akademii Nauk*. 6 (10/10). s. 817-822.

Ter-Avetisyan, Smbat (1916b). “Predvaritelnyy otçet po II komandirovke S. V. Ter-Avetisyana v zanyatiya Russkimi voyskami çasti Tureçkoy Armenii”. *İzvlęçeniya iz protokolov zasedaniy Akademii, İzvestiya İmperatorskoy Akademii Nauk*. 10 (16). s. 1484-1487.

Uspenskiy, Fyodor (1916 a). “Soobşeniya i otçet akademika F. İ. Uspenskogo o komandirovke v Trapezunt”. *İzvlęçeniya iz protokolov zasedaniy Akademii, İzvestiya İmperatorskoy Akademii Nauk*. 6 (10-16). s. 1464-1480.

Uspenskiy, Fyodor (1916 b). “İzvlęçeniya iz protokolov zasedaniy Akademii”. *İzvestiya İmperatorskoy Akademii Nauk*. 6 (10-16). s. 1490-1492.

Uspenskiy, Fyodor (1918). “Otçet o zanyatiyakh v Trapezunt letom 1917 g.”. *İzvestiya Rossiyskoy Akademii Nauk*. 6 (12/5). s. 207-238.

Usta, Veysel (2016). “Rus Bilimler Akademisi Heyeti'nin İşgal Yıllarında Trabzon'da Yaptığı Çalışmalar ve Rusya'ya Götürülen Eserler”. *Doğu Karadeniz'de Rus İşgali ve Muhacirlik*, Trabzon: Serander. s. 109-132.

Ünal, Fatih (2015). *Ruslar Bizans'ın Peşinde*. İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayınları.

Yuzbaşyan, Karen (2005). “Armyanskie rukopisi v Peterburgskikh sobraniyakh. Katalog”. SPb.: “Dmitriy Bulanin” *Pravoslavnyy Palestinskiy sbornik*. Vyp. 104 (41): *Pravoslavnyy Palestinskiy sbornik*. 104 (41). s. 1-344.

Zaytsev, İlya (2016). “Osmanskaya arkheografiya v prifrontovoy polose (Trabzonskiye rukopisi v bibliotekakh Sankt-Peterburga, Kiyeva i Moskvı)». *Natsionalnie biblioteki: vekhi istorii i sovremeniy oblik. Materialı mejdunarodno-praktiçeskiy konferentsii*. Kazan: Milli kitap. s. 108-125.

Zapiska (1917). “Zapiska o snaryajenii ekspeditsii v Van”. *Protokolı zasedaniy Vostoçnogo Otdeleniya Russkogo Arkheologiçeskogo Obşestva za 1916 god Zapiski Vostoçnogo Otdeleniya İmperatorskogo Russkogo Arkheologiçeskogo Obşestva*. Tom 24. Petrograd. Tipografiya İmperatorskoy Akademii Nauk XXV-XXIX.

EKLER: Türkçe Yazmalar (Falev 1918)

III.

حرف الالف

- 28 28, 28 34 рук. 1250 г. х. ابیات شیخ یونس امره مع شرحه مصری
اتباع ملة ابراهيم لمنقاری زادا 31 15
احوال حج بیت الله الحرام وانواع دعائه 25 12
اداب المنازل (Перчь, Б., 171) 36 14, рук. 1206 г. х.
اسئله قیصر روم مع معویه 31 15
استقاط صلوت 31 15
الاسلام الانصاری ترجمه سی 25 70
امتحان رساله سی 27 5
امثله شرح ترکی 32 30
انوار العاشقین لاجدیازجی اوغلی (Рье, 17) 34 28, рук. 987 г. х.
اوراد جمیع مشایخ شرحی 27 1
اهل بدعت و فراق ضالّة وهی غظیمه کتاب مرات العقاید 31 15

حرف الباء

بیان تجدید نکاح 35 28

حرف التاء

- تاریخ ارضروم 44 4
تاریخ الطبری (Рье, 22) 35 28
تحفه شاهدی (Рье, 139) 9 20, 17 6, 21 8 битлисск. рук. 1177 г. х.
تذکرة الاولیا لعطار ترجمه سی (Флейш., № 99) 11 3
ترتیب توتیا 25 47
ترتیب زیبالمحمود الوردای 25 15
ترتیب العلوم لابراهیم حقی ارضرومی 25 50 м. б. автор. 1264 г. х.
ترجمان صحاح (Рье, 135) 13 9
ترکی سکوک ملحمدم بن درویش محمد ثانی الادرتوی (Перчь, Г., 89) 40 8
تعریف مسیح عیسی فی تشریف محمد المصطفی 26 11
تفال قران لجعفر صادق ترجمه سی 27 1
تفصیل طریق المقربین لعبد الرحمن بن نضیر 22 50
تقریب فی شرح التکریب للغزالی 25 47

حرف الجيم

جوهر الاسلام 31 21

حرف الحاء

حديث في بيان تهليل 27 1

حديثه السعدا لفضولى (P. 39, 39) 43 4, рук. 1002 г. х.

حكايت لطيفه وناقعه 31 7

حلال مغلقات قرآمة الشاهدى 15 17

حليه الانبيا 26 28

حرف الخاء

خطبة النكاح 31 7

خواص قران 32 30

حرف الدال

دخان واتباع سلطان قصيدة في حق الدخان 31 18

درر العقايد لشيخ عبد المجيد سيواسى الحلوى 24 28 (ср. Гаммеръ, III, 286). скутарійск. рук. 1199 г. х.

در المكنون ليازجى زاده (P. 105, 105) 37 2

دعا المناسك 25 32

دواى امراض مختلف لقيسونى زاده (P. 125, 125) 41 18

دورت فرض 7 18

ديوان باقى (P. 187, 187) 39 28

ديوان فضولى (P. 207, 207) 17 19

ديوان نيازى 26 11 (рук. 1117 г. х.)

ديوان واصف (ср. P. 212, 212) 39 24

ديوان هدايى (ср. Гибб., III, 219) 24 22

حرف الراء

رد اعتقاد باطله اهل بدعت متصوفيه 31 15

رد نصارى واليهود ترجمهسى 25 56

رسالة اجتهاديه نزاعيه رشديه معلم اولى سلمان افنديك اثر قلملى 25 8

رساله في ايام نحسات لعبد الغنى بن عبد الخليل 22 15

- رساله في بدعة طريق 25 70
رساله برکلی محمد افندی 29 19, پوک. 1147 ۱. x.
رساله في تنزيه الله 22 49
رساله في التوجه والاداب لشيخ خالد 25 70
رساله في ثنا النفس 22 49
رسالة الحاجی علی پاشا 4 4
رساله في حق السلوك وابطه وشمایل جميع سلسله نقشبندیه 25 15
رساله في حق الدوران الصوفيه لالشيخ عبد الاحد النوري لخلوتی 24 28, پوک. 1198 ۱. x.
رساله في حق كوكل واذكر وکیفیه تفکر وشغل 22 49
رساله ختم خواجکان وابطه وبعض اسرارلی احتصار وجه اوزره بیان وعیان اولنور 22 49
رساله رابطة في الدليل 22 15
رساله رومی افندی 22 7, 35 28
رساله السلوك ترجمه سی 25 70
رساله شيخ سلامی 24 28
رساله مصری النیازی الخلوتی الملاطی (24 28 (ср. Ръе, 261)
رساله الصغير للتصوف 22 49
رسالة عتيقه 25 9
رسالة عظیم مثل رشحات في اوصاف عبد الخالق العجيدوانی 22 49
رساله القوز لغزالی 25 47
رساله قاضی زاده 22 7, 31 10
رساله محبوب لقطب الاولیا الشيخ صادق 22 49
رساله في المراقبه والاداب والوقوف 25 70
رساله مرغوب لصديق افندی 22 49
رسالة مسائل واحتلاج نامه 22 15
رساله مستطاب في حق سلاطين 31 15
رساله المنظومه الشريفة للعقايد الشريفة لرضاتی 23 30, پوک. 1201 ۱. x.
رساله ناجیه اخلاق وعقايد 25 52
رسالة نصيحت 25 41
رونق المجالس 31 7

حرف الزاء

- زبدة الحقايق شرح وصيه برکوی 23 9
زبدة عقايد 24 39
زبدة المعارف 7 13

حرف الطاء

- طب ترجمه‌سی 25 29
طریقه محمدیه لبرکی محمد افندی ترجمه‌سی 42 27, рук. 1244 г. х.
طریقه نور بخششیه 25 17

حرف العين

- عقاید لاکرمانی 27 55
عقاید ومسایل فقهیه ترجمه‌سی 14 14
علم الحال موسی افندی الواعظ 5 3
عن اصحاب رسول 22 30

حرف الفاء

- فتاوی ابی السعود (Ръе, 15) 44 15
فتاوی کمال پاشازاده (Перчь, Б., 155) 22 28
فضایل مکه والمدینة والقدس والخلیل واولاده اکرام وداود وسلیمان لالشیخ محمد الیمنی
24 26
فضیله صلوه رغایب وغیره 25 51
فقه کیدانینک ترکیه ترجمه‌سی 31 15
فوائد امام ربانی 25 70

حرف القاف

- قانون نامه 41 10
قرق مسئله (Ръе, 249) 21 17
قصیده نطق مولانا جلال الدین الرومی 25 48
القطعه فی بحر المنسرح 45 14

حرف الکان

- کتاب رمل (ср. Ръе, 131 и дал.) 37 18
کتاب سنوسی 22 7
کتاب النجاة لاسمایل حقی 22 4, рук. 1248 г. х.
کزیده نامه (Ръе, 249) 17 7 рук. 1125 г. х.
کلشن انوار لیجیی بک (Ръе, 181) 42 5 ванск. рук. 1053 г. х.
کمیای سعادت لغزالی 24 28 рук. 1198 г. х.

حرف اللام

1 16, 3 1 рук. 1207 г. х. (Рье, 135) لغت اختری

36 2 لغت آیات

5 13, 19 4 (Рье, 137) لغت لطف الله حلیمی

حرف الميم

37 11 (Флейш. № 117, 3) مایة العامل

9 8 مثنوی کتاب الیسوفیه

16 7 (Рье, 168) محمدیه لیازجی اوغلی

31 10 مدح رمضان ترجمه سی

31 7 مرشد متآهلین

25 48 مرآت المحققین لالشیخ محمود جبستری

8 9 (Флейш. № 15, 388) مزکی النفوس لعبد الله بن محمد المصری الرومی الارنقی

37 34 مستغنی الشروح لسعام (sic) اغازاده الحاجی مصطفی بن محمد

32 29 مصاح النفس لعمر الفوادی

24 27 مطلب المجاهدین

22 49 معرفه النفس لارزنجانی

32 29 معیار الطریقہ لقره باش ولی

29 14 مفاتیح الدریه لسید حافظ محمد مراد بن شیخ الحاج عبد الحلیمی ترجمه سی

35 18 مفتاح الجنة لاجد داعی

31 7 مفتاح الصلوت

29 17 مفردات ابن بیطار (Перчъ, Б., 294)

23 15 مفهوم امثله و بنا ولغة وأصطلاح

22 49 مقاصد ناجیه ترجمه سی

25 60 مکالمه حضر علیه السلام مع سلیمان نحیفی

8 7 ملابد الامام عزالی ترجمه سی

46 20 مناسک الحج لالشیخ سنان الرومی الواعظ فی مكة (Рье, 14)

22 24 مناقب حضرت امام اعظم لامام قرطبی ترجمه سی

25 17 مناقب صاحب مولود سلیمان افندی

26 40 منشآت فی المجاورات لموسی عبد الکریم افندی

25 24 منظومه فقه لخلیلی بن یوسف بن خیر الدین

22 24 مهر شریف

26 51 میزان احکام شرع شریف للعبد الباقی

حرف النون

- نار نجات ومحبت نامه مجربست 24 27
ناظم ولادت نامه حضرت پیغمبر شیخ سلیمان افندی 25 17
نالی افندیکنک تألیفی 22 49
تظم العلوم (لنیاری?) 32 30
نمازین (sic) واجبلری 25 52

حرف الهاء

- هشت بهشت (تذكرة الشعرا) 34 10

حرف الواو

- والده حضرت خواجه احرار ترجمه سی 25 70
وصیة برکلی (Pse, 6) 22 7
وصیة میت وسنته وکیفیتته 24 27
وصیة نامه مولانا خسرو 24 2
وقوعات حلب لابراهیم راشد 39 33

حرف الباء

- یوسف کتابی 23 28
یوسف وزلیخا لالتی پرمق 25 2, 26 20

**ALÎ ŞİR NEVÂYÎ ESERLERİNDE
DİL ÇEŞİTLİLİĞİ**
LINGUAL DIVERSITY IN ALÎ ŞİR
NEVÂYÎ'S WORKS

Prof. Dr. Vahit TÜRK

İstanbul Kültür Üniversitesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

E-posta: v.turk@iku.edu.tr

Orcid: 0000-0002-8611-9939

Öz

Türk kültür ve edebiyat tarihinin önde gelen isimlerinden biri olan Alî Şîr Nevâyî'nin eserleri üzerinde pek çok çalışma yapılmıştır, ancak bu eserlerin değişik bilim alanlarının uzmanları tarafından da incelenmesi Türk kültür tarihi açısından bir gerekliliktir.

Nevâyî eserlerinin dili incelendiğinde oldukça yalın bir dille yazılmış metinlerle karşılaşılacağı gibi dil bilgisini ilgilendiren alıntı yapılarla ve kopyalama cümlelerle de karşılaşılır. Bu çeşitlilik eserin konusuna bağlı olduğu gibi başka gerekçelerle de ortaya çıkabilmektedir. Nevâyî'nin kimi manzum metinlerinde hiçbir alıntı sözcük kullanmaması dikkat çekicidir. Bu durumu özel bir düşüncenin sonucu olarak değerlendirmek gerekir. Yazmış olduğu *Târih-i Enbiyâ ve Hükemâ* ve *Tevârîh-i Mülûk-ı Acem* adlı iki tarih kitabında kullanılan yalın ve külfetsiz dil dikkat çeker. Aynı şekilde dinin kurallarının anlatıldığı *Sirâcü'l-Müslimîn*'de ve oldukça samimî bir yakarış olan mensur *Münacat*'ta da yalın bir dille karşılaşırız. Gazel ve mesnevîlerde de genellikle daha sade bir dil görülür, buna karşılık kimi çeviri metinlerde ise alıntı söz ve dil bilgilik yapıların yoğun kullanıldığı görülmektedir. Eserlerde kullanılan dilin, eserin konusuna, yazılma amacına, telif ya da çeviri olup olmadığına göre belirlendiği söylenebilir.

Anahtar kelimeler: Alî Şîr Nevâyî, Türk kültür tarihi, eserler, yalın dil, kopyalama yapılar.

Abstract

There have been many studies regarding Alî Şîr Nevâyî's works, who is one of the leading figures of Turkish culture and literature, but his works should also be analysed by the experts of different fields of science since it is a must regarding Turkish culture history.

When we look closely to the language that is used in Nevâyî's works, we both encounter some works that are written in plain language and some that are written in adapted grammatic structures including adapted sentences. This variety could depend on the topic of the work or could be caused by some other reasons. It is an important detail that we cannot encounter any borrowed words in some of Nevâyî's narratives that are written in verse. We must think of this as the result of a special consideration. The plain and untroublesome language in the *Târih-i Enbiyâ ve Hükemâ* ve *Tevârîh-i Mülûk-ı Acem*, two history books that written by him, attracts attention. Likewise, we encounter a plain language in *Sirâcü'l-Muslimîn*, where the rules of the religion are explained, and in the prosaic *Münacat*, which is a very sincere supplication. It is seen that in his gazels and mathnawis likely have a plain language, but in some translated texts we highly encounter many borrowed words and adapted grammatic structures. So, we can say that the language that is used in a work varies according to that text's topic, its purpose and whether it is a work of compilation or a translation.

Keywords: Alî Şîr Nevâyî, Turkish culture history, works, plain language, adapted structures.

GİRİŞ

Ali Şir Nevâyî, Türk edebiyatının bütünü göz önüne alındığında hem kendi çağına kadar olan zaman, hem de kendinden sonraki zaman için farklı konularda çok yazan bir sanatkâr ve bilgin olarak dikkat çeker. Yaşadığı hayat, meşguliyetleri ve devletle ilişkileri göz önünde bulundurulduğunda bu kadar çok sayıda eser ortaya koyması, onun olağanüstü kişiliğinin ve yeteneğinin bir sonucu olarak değerlendirilmelidir. Çok sayıda ve oldukça değişik konularda eser ortaya koyma, elbette bir amaca yönelikti ve bu amacı bir kısım eserlerinde kendisi de belirtme gereği duyar.

Türkçenin bu büyük sanatkârının hemen bütün eserleri ülkemizde metin olarak yayımlanmış, bir kısmının Türkiye Türkçesine aktarmaları da yapılmış, ancak bu eserlerin dili ve üslûbu, bir mütefekkir olarak Nevâyî'nin düşünce dünyası, yazma amaçları, toplumla ilgili faaliyetleri gibi alanlarda yeterli çalışmalar yapıldığını söyleme imkânımız henüz yoktur. Bu çalışmalar farklı bilim dallarına mensup bilim adamları tarafından yapılması gereken, farklı bilim disiplinlerinin yapabileceği çalışmalardır. Bunun ön hazırlığı olarak dil, yani anlaşılma engelinin ortadan kaldırılması ve bütün eserlerin Türkiye Türkçesine aktarılması gerekir.

Konu çeşitliliği ve her bir eseri yazmaktaki amaç, doğal olarak kullanılan dili etkiler. Sanat gayesi güdülerek ortaya konulan manzum metinlerle, halkı bilgilendirme amacıyla yazılan tarih ya da din ile ilgili bir eserde kullanılan dil arasında değişiklik olması olağan, ayrıca gerekli bir durumdur.

Manzum metinlerde bir sanat kaygısı güdülmesi işin tabiatı gereğidir. Çünkü manzum metinler önemli ölçüde bir geleneğe dayanmakta, şairin özgünlüğü ve gücü bu geleneğe katkılarının oranına göre ortaya çıkmaktadır. Alî Şir Nevâyî'nin yüzyıllar süren etkisinin pek çok sebebi gösterilebilir, ancak birinci sebep onun güçlü bir sanatkâr olması, yazdıklarının yüksek bir sanat değeri taşıması ve geleneğe kendine göre bir yön verebilmiş olmasıdır. Ortaya konulan biri Farsça olmak üzere beş divan, Nevâyî'nin nazımdaki erişilmesi zor olan gücünü ve yeteneğini açık biçimde gösterir. Hem bu kadar çok yazmak, hem de sanat değerini yüksek seviyede tutabilmek, onun olağanüstü sanat gücünün ve yeteneğinin en önemli kanıtıdır. Nevâyî'yi bütün Türkler için çok değerli kılan önemli yönü, onun bu sanat gücünü Türkçeyle ortaya koymuş olması, bölgenin hâkim edebiyat dili olarak görülen Farsçaya meydan okuyarak Türk diliyle ölümsüz eserler bırakmasıdır. "Bir Türk'ün Türkçe eser ortaya koymasından daha doğal ne olabilir?" sorusu haklı bir sorudur, ancak Türk kültür tarihi, özellikle İslam sonrası Arapça ve Farsça karşısında Türk aydınlarının tutumu,

eğitimde Arapçanın, edebiyatta Farsçanın hâkimiyeti dikkate alındığında bu soru anlamlı ve cevaplanması gereken bir soru olur.

Nevâyî, Türkçe divanlarında yer alan manzumelerinde yer yer son derece yalın bir dil kullanır, yalın bir dille sanat değeri yüksek şiirler ortaya koyar. Bu şiirlerinde Türkçe sözlerle adeta oynar, onları kılıktan kılığa sokar, aynı beyit ya da dörtlük içerisinde farklı anlamlarla kullanarak şiirine değişik tatlar katar. Sözlerle oynamaktan söz etmişken şu beyitteki *oynamak* eylemine bir bakalım:

*Oynay oynay öltürür bir bir ulusnu közleriñ,
Şûh kâtillerni cânlar kasdığa oynatma köp* (Kut, 2003: 78).

“Gözlerin oynaya oynaya halkı birer birer öldürür, şuh katilleri canlara kast edecek biçimde çok oynatma!”

Ve şu beyitteki *sagınmak* fiilini görelim:

*Çünkü ol bizni unutmanı **sagındı** yahşı iş,
Sin dağı kil bir nefes anı **sagınmanı** unut* (Kut, 2003: 80).

“Sevgilinin bizi unutmayı düşünmesi bile ne güzel bir iş oldu, sen de gel bir an onu düşünmeyi/özlemeyi unut!”

Atasözlerini, deyimleri bir üslup ögesi olarak sıkça kullanır:

*Köygeli mâyil min ü hecriga yok veh kim mini,
Eyledi râzı ısıtmakka ölümün korkutup* (Kut, 2003: 67).

“Senden ayrılmaktansa yanmayı isterdim, ancak ne yazık ki beni ölümle korkutup sıtmaya razı etti.”

Bu beyit, “ölümle korkutup sıtmaya razı etmek/Ölümü gösterip sıtmaya razı etmek” deyiminin 15. yüzyıl Doğu Türkçesinde kullanıldığının örneği olan bir beyittir. Aynı deyim aynı mantıkla ve hemen hemen aynı sözlerle beş yüz yıl sonra Batı Türkleri tarafından kullanılıyor olması, aradaki bağın çağları aşacak güçte olduğunun göstergesidir. Nevâyî’de buna benzer yüzlerce örnek bulmak mümkündür.

Kendisine üstat olarak Türk kökenli olup da Fars şiirinin en güzel örneklerini veren, ayrıca her ikisi de hamse sahibi olan Nizamî’yi ve Emir Hüsrev Dehlevî’yi alarak ortaya koyduğu *Hamse*’ye dâhil mesneviler, elbette öncelikle birer sanat eseridir, ancak bu mesnevilerde Nevâyî bir fikir adamı, bilge bir kişilik olarak

karşımıza çıkar. Bu eserlerde o, insanlığın ve içinde yaşadığı toplumun sorunlarını tespit edip onlarla ilgili düşüncelerini ve yer yer de çözüm yollarını ortaya koyar. Bu mesnevilere bakıldığında Nevâyî, bir sanatçıdan çok toplum hayatıyla ilgili düşünceler üreten, tanık olduğu aksaklıkları gidermeye çabalayan, toplumun ahlakının yükselmesine gayret eden sorumluluk sahibi, adalet düşkünü bir aydın görünümündedir. Bu duruma örnek olarak Hamse'nin ilk mesnevisi *Hayretü'l-Ebrâr*'ı gösterebiliriz. Bu eserin giriş kısmındaki münacatlar ve naatlar bir yana bırakılırsa, eser, her biri bir konunun işlendiği ve "makalât" olarak adlandırılan yirmi bölümden oluşur. Bu bölümlerde yazarın kişi ve toplum hayatıyla ilgili düşüncelerini aktardığını ve bunu yaparken de yine fazlaca ağdalı bir dil kullanmadığını söyleyebiliriz. Şair, mesnevilerini Türkçe yazmasının sebebinin şu iki beyitle açıklama gereği duyar:

*Fârsî oldı çü alarga edâ,
Türkî ile kulsam anı ibtidâ.*

(Onlar- yani Nizamî ve Dehlevî- eserlerini Farsça yazdılar, ben ise Türkçe ile başlasam) (Türk ve Doğan, 2015: 59).

*Fârsî il taptı çü hursendlik,
Türk dağı tapsa berûmendlik.*

(Fars halkı bu eserleri okumak suretiyle doyunluğa ulaştı, Türkler de bunlardan nasibini alsa...) (Türk ve Doğan, 2015: 59)

Mensur metinlerde manzum metinlere göre amacın daha somutlaştığını görürüz. Çünkü bu metinlerde işlenen konulara bakıldığında bunların özellikle seçilmiş olduğunu düşünmemizi gerektirecek bir takım ibarelerle ve tavırla karşılaşılır. Bu metinleri; din alanına ait eserler, dil ve edebiyat bilimiyle ilgili eserler, biyografiler, tezkireler olarak ayırabiliriz. *Sirâcü'l-Müslimîn* ve *Çihil Hadis* gibi doğrudan din ile ilgili metinlerden amaç, insanların bu alanla ilgili bilgi ve kültürlerinin geliştirilmesidir. Yazar bu düşüncesini "Bu tür eserler Arapça ve Farsça çok yazılmıştır, ben, Türkler de bunlardan habersiz kalmasın ve yararlı olsunlar diye Türkçe yazdım." anlamına gelecek ibarelerle açık biçimde ifade eder. Dil ve edebiyat bilimiyle ilgili olarak yazılan eserlerin bazıları, Türk bilim tarihinin ilk örnekleridir. İlk şairler tezkiresi, edebiyat bilimine dair ilk eser, ilk biyografi örnekleri gibi... Bu eserlerin yazılmasının da amacı, kendi dilinde ilk örnekleri ortaya koymak ve mensup olduğu milletin aydınları için bu alanlarda bir çığır açmak olarak değerlendirilebilir. Yazmış olduğu ve yine edebiyat tarihimizin ilk örnekleri olan biyografileri de aynı şekilde değerlendirebiliriz.

Bilindiği üzere Nevâyî Farsçadan, özellikle de şeyhi ve dostu olan Molla Abdurrahman Câmî'den çeviriler de yapmıştır. Bu çevirilerden biri olan *Nesâyimü'l-*

Mahabbe min Şemâyimü'l-Fütüvve adını verdiği evliyalar tezkiresi, hem genel olarak tasavvuf tarihi, hem de Türk tasavvuf tarihi açısından son derece değerli bir kaynak eser hüviyetindedir. Bu eseri Türk tasavvufu için önemli kılan husus, Molla Câmi'nin eserinde olmayıp da Nevâyî tarafından eklenen Hindistan ve Türkistan coğrafyasının Türk kökenli tasavvuf erbabıdır. Özellikle Yesevîlik silsilesine dâhil pek çok kişiyle ilgili verilen bilgiler bu düşüncemizi doğrular niteliktedir.

Böyle kısa bir çalışmada başlıkta belirtilen konunun bütün yönleriyle ortaya konulması, bütün eserlerin incelenip sonuçlar çıkarılması elbette mümkün değildir, ancak birkaç eserden aldığımız örnek cümlelerle bazı tespitlerde bulunmaya çalışacağız. Girişte Nevâyî'nin bazı eserlerinin konularıyla ilgili kısaca bilgi verilmeye çalışıldı. Bütün eserleri bu yönüyle değerlendirmek de böyle bir çalışmanın sınırlarını zorlamak olacağından bu kadarla yetinildi.

Nevâyî'nin eserlerindeki cümle yapıları değerlendirilirken üzerinde durulması gereken hususlardan biri, telif eserlerdeki Türkçenin kurallarına tam uygun cümlelerle çeviri eserlerde karşılaşılan ve Türk cümlesinin sözdizimine uygun olmayan cümle çeşitlerinin varlığı konusu olacaktır. Bu konuda elimizdeki en iyi kaynak *Nesâyimü'l-Mahabbe*'dir. Çünkü bu eser hem nesir, hem oldukça hacimli, hem de büyük bölümü Molla Câmi'nin *Nefehâtü'l-Üns* adlı eserinin çevirisidir, ancak Nevâyî Hindistan ve Türkistan coğrafyasındaki mutasavvıfları kendisinin eklediğini eserde belirtir. Yalnız bu eserin dilini incelemek bile telif ve çeviri eserler arasındaki dil tercihinde fark olup olmadığını göstermek için yeterlidir.

Nevâyî'nin manzum eserlerinde zaman zaman oldukça yalın bir dil kullandığına tanık oluruz. Bu söylenene kanıt olmak üzere şu birkaç örneği gösterelim:

*Köz birle kaşın yahşı, kabagın yahşı,
Yüz birle sözüñ yahşı, dudagın yahşı,
İñ birle miñin yahşı, sakagın yahşı,
Bir bir ni diyin, baştın ayagın yahşı.* (Kut, 2003: 567).

“Gözünle kaşın güzel, göz kapağın güzel, yüzünle sözün güzel, dudagın güzel, yanağın ile benin güzel, şakağın güzel, bir bir ne diyeyim, baştan ayağa güzelsin.”

Görüldüğü gibi bu dördlükte hiçbir alıntı sözcük kullanılmamış, dördlük, bütünüyle Türkçe sözlerle oluşturulmuştur. Alî Şîr Nevâyî'nin bu tür denemelerinin olması, Türkçeye ilgili tavrının son derece bilinçli ve bilgiye dayalı bir tavır olduğunun kanıtıdır.

*Yokarı oltururnı kim tilese,
Kişilikdin anı yırak bilgil.*

*Olturur safda yokarılığdın,
Olturur safda yahşırak bilgil.* (Karaörs, 2006: 689).

“Yukarıda oturmayı kim isterse, onu insan olmaktan uzak bil, safın yukarısında oturmaktansa safta oturmayı daha iyi bil (tercih et).”

Bu dörtlükte alıntı olarak yalnız saf sözcüğünü görüyoruz. Kaynakta ilk mısradaki yer alan “oltururnı” sözcüğü, “olturur ni” okunmuş, ancak “oltururnı” okunmasının anlam için daha uygun olduğunu düşündüğümüz için değiştirdik.

*Tavuş kim öy taşdın kilse dir-min bagrı taşındur,
İşikdin saye kirgeç sagınur min kim kuyaşındur.* (Kaya, 1996: 188).

“Sevdiğimin sesi evin dışından geldiğinde bağrımın taşı derim, kapıdan onun gölgesi girince ise güneşim geldi diye düşünürüm.”

Bu beyitte de yalnızca bir sözcüğün (saye) alıntı olduğunu görüyoruz.

*Ol işikdin kirgüm öy taşını it dik aylayıp (aylanıp),
Bu işikdin taş ile yüz katla ger sürsey mini.* (Türkay, 2002: 443).

“Bu kapıdan taş ile yüz kere beni kovalasan da evin çevresini it gibi dolanıp o kapıdan gireceğim.”

Bu beyitte de alıntı olarak yalnızca Farsça *ger* edatının kullanıldığını görüyoruz. Beytin ilk mısrasında geçen “aylayıp” sözcüğü anlama uygun görünmüyor ve “aylanıp” olması beytin anlamını düzeltir, nitekim eserin Taşkent yayınında “aylanıp” okunmuş, biz de parantez ile bunu gösterdik.

Benzer bir beyit de ilk divandan örnek verelim.

*Koydum irse kiltürür muylug başınga yüz belâ,
Koymasam cângâ zarar yitkürgü dik özdin barur.* (Kut, 2003: 152).

“Bırakırsam sıkıntılı başıma yüz bela getirir, bırakmasam cana zarar verecek derecede kendinden geçer.”

Bu beyitte de alıntı olarak bela ve can sözlerini görüyoruz.

Bu beytin geçtiği gazelde *deli gönül, başa bela getirmek, kendinden geçmek (özdin barur), yüz canı olsa feda etmek, başını alıp gitmek, yüzü kızarmak, yüzü sararmak, (yakıp) küll etmek* gibi deyim ve kalıp sözlerin kullanılması, bir gazel içerisinde bütün bunların yer alması elbette özel bir çabanın ve tercihin ürünü, ayrıca Nevâyî'nin "yerliliği" olarak değerlendirilmelidir.

Divanlarda ve mesnevilerde bunlara benzer pek çok beytin bulunduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Nevâyî'nin hiçbir alıntı söz kullanmadan yazdığı bir gazel olduğunu da belirtelim. Bu gazeli ayrı bir çalışmada değerlendirmek istiyoruz. Anadolu sahasında benzer durum on altıncı yüzyılda Türkî-i Basît içerisinde yer alan şairlerde görüldüğü gibi on sekizinci yüzyıl şairimiz Şeyh Galip'te de görülür. Belki de bu şairlerimiz, bu konuda da kendilerine Nevâyî'yi örnek aldılar, çünkü Anadolu sahası şairlerinin daha önce böyle bir deneme yaptıklarına dair elimizde bir kanıt yoktur.

Nevâyî'nin telif ettiği mensur metinlerde de yukarıda sıralanan beyitlerdeki tavrı andıran örnekler gösterebiliriz. Dönem nesrinin en güzel örneklerinden biri olarak kabul edilen Münacat, bu konuda bize bir fikir verecek örnekler barındırır. Münacat'ta kullanılan dil, yalınlığı yanında içtenliği ve samimiyetiyle de dikkat çeker. Aşağıdaki cümleleri bu gözle değerlendirirsek söylemek istediğimiz daha iyi anlaşılacaktır:

İlahî özlük yamanlığının özlüğüm bile öte almaydur-min ve yahşılarnıy itegin yamanlığım uyatıdın tuta almaydur-min. İlahî yıllar ibadet kılğannı red kılşay hiç kim dahl kıla almas ve karnlar isyan kılğannı kabul kılşay hikmetin hiç kişi bile almas. İlahî Âdem, hilafet tahtınıy müstevcibi özi mü boldı! Siniy takdiriy bolmay Şeytân muhalefetiniy sözi mü boldı! (Türk, 2017: 2).

"İlahi, benlik duygusunun kötülüğünden kendi kendime baş edemiyorum ve iyilerin eteğini kötülüğümün verdiği utançtan dolayı tutamıyorum. İlahi, yıllar boyu ibadet edeni reddetsen, hiç kimse bir müdahalede bulunamaz ve çağlar boyu isyan edeni kabul etsen, hikmetini hiç kimse bilemez. İlahi, Âdem, hilafet tahtının sahibi kendi kendine mi oldu! Senin takdirin olmasaydı şeytan muhalefetinin sözü mü olurdu!"

Yukarıya aldığımız üç cümleden ilkinde alıntı olarak *ilahi* hitabıyla *ve* bağlacı bulunur, diğer iki cümlede alıntı söz sayısı daha çok görünüyor, ancak bu sözlerin de devrin günlük dilinde yer edinmiş, insanların yabancılığını çok da hissetmediği sözler olduğu söylenebilir. Cümlelerin yapısında da Türkçe cümle yapısına bir aykırılık görülüyor. *Münacat*'ın dilini bu gözle değerlendirdiğimizde bu eserin Nevâyî'nin yalın dille yazdığı eserlerinden biri olduğunu söyleyebiliriz. Bunun sebebi de herhalde

insanın yaratıcısına yakarışındaki samimiyetini en rahat biçimde ana dilinin sözleriyle ifade edebilecek olmasıdır.

Yukarıda belirtildiği üzere *Nesâyimü'l-Mahabbe'* de bir dil çeşitliliği ile karşılaşılır. Bu çeşitliliğin çeviri bölümlerde metnin aslına sadık kalma düşüncesinden kaynaklandığını düşünüyoruz. Nevâyî'nin doğrudan yazdığı yerlerde Türkçenin cümle yapısından uzaklaşmaya pek rastlanmazken çeviri bölümlerde sıkça Farsçadan cümle kopyalamalarıyla karşılaşılır. Eser bütün olarak bu bakış açısıyla değerlendirildiği takdirde çeviri ve telif bölümlerin büyük ölçüde doğru olarak tespiti bile mümkün görünüyor. Nevâyî'nin tasavvufla ilgili düşüncelerini anlattığı eserin giriş bölümünde kullandığı dil, oldukça güzel bir hikâye üslubuna sahiptir ve Türkçe dil kullanımının da iyi örneklerini verir:

Evvel edebdür ki yahşı ve yamanga becâ kiltürürler. Andak ki barça halkdın özlerin kiçik ve kem tutarlar ve barçağa hudmet huzurıda bolurlar. Hatta ki öz ferzendleriga ve hadim ü memlûklariga ki her niçe alardın bî-kâidelik körseler, huşûnet bile alarga söz dimesler, belki nasihatnı yumşak ve çüçük til bile kılurlar, hatta ogrıgaça. (Eraslan, 1979: 7).

“İlki edeptir ve bunu onlar, iyiye karşı da kötüye karşı da yerine getirirler. Öyle ki kendilerini bütün halktan küçük ve aşağı görürler. Onlardan her ne kadar saygısızlık görseler de öz çocukları, hizmetçileri ve köleleri de dâhil olmak üzere herkese hizmet makamında olurlar. Onlara sert sözler söylemezler, hatta yumuşak ve tatlı bir dil ile öğüt verirler, hırsıza bile böyle davranırlar.”

Bu cümleler çeviri değil telifdir, ancak Türk cümle yapısına uygun olmayan ki'li yapıların kullanıldığını görüyoruz. Ki'li cümle yapısı dönemin bütün eserlerinde yoğun olarak görülür, bu durum yalnız Doğu Türkçesiyle ilgili değildir, Batı Türkçesinde de aynı cümle tipiyle oldukça sık karşılaşılır. Bu kullanım sıklığı bize, okuryazarlar arasında ki'li cümlenin artık pek yadırganmadığını gösterir. Bu cümlelerin devamında yer alan menkıbede ise daha yalın ve akıcı bir dil karşımıza çıkar:

Bir ogrı aıdıp alarnıy destarın sırmıpdur. Alar özleri tarafıdın tutupdurlar ve ogrı ıztırab birle tartar irmiş. Alar dir irmişler ki hey vallah iski ve yırtıkdur, siziy hiç işijizge yaramas. Bu sözni mükerrer kılıpdurlar, ogrıga eser kılmay tartar irmiş. Hace aciz bolgandın soıjra destarnı koyup dimişler kim sizge her niçe ayttuk inanmadıyız, açkanıyızda körgünjüzdür. Ogrı narırak bargaç açıp körse, hace digen dik begayet iski ve pare pare köriüp taşlapdur. (Eraslan, 1979: 7).

“Bir hırsız peşinden gidip onların sarığına asılmış. Onlar, sarığın kendi tarafındaki ucundan tutmuşlar, hırsız ise sıkıntı içerisinde çekmekteymiş. Onlar,

vallahi eski ve yırtıktır, sizin işinize hiç yaramaz diyorlarmış. Bu sözü tekrar ediyorlarmış, ancak hırsıza etkisi olmuyormuş ve çekiştiriyormuş. Hace aciz kalınca bırakıp size ne kadar söylediysek de inanmadınız, açtığınızda göreceksiniz demiş. Hırsız biraz ileri doğru varınca açıp bakmış ki hacenin dediği gibi oldukça eski ve parça parçadır, kaldırıp atmış.”

Buradaki menkıbenin dilinin daha samimi ve yalın olduğu, cümle yapılarının ise “ki” ve “kim” ile kurulan iki yapı dışında bütünüyle Türk cümle yapısına uygun olduğu görülüyor.

Belirtilenlerin aksi olarak aşağıda örneklerini verdiğimiz cümleler, doğrudan Fars cümlesinin kopyalanmasıyla eserin dilinde kendine yer bulmuştur ve *Nesâyimü'l-Mahabbe*'de bu tür pek çok cümle bulunur:

Can ve köñül ve başnı anıñ yolıda koygay sin ve henüz özüñni mukassir bilgey sin, yok ki az renc ki andın saña yitişse, şikâyet kılğay sin. (Eraslan, 1979: 58).

“(Canı feda etmek) Tanrı’dan sana azıcık sıkıntı geldiğinde şikâyet etmek değil, canı, gönlü ve başı Tanrı yoluna koymak ve yine de kendini kusurlu görmektir.”

Bu cümlede “yok ki” ibaresiyle başlayan kısım Türkçe cümle yapısına uygun değildir ve doğrudan kopyalamayla alınmış bir cümle tipidir. Türkçe yok sözcüğüyle kurulmuş bir kopyalama örneği de şu cümledir:

Ve ol karı su kırığığa ayak koyup çıktı ve didi kim manga sîlê urar sin, tevbe kıldın, ya yok? (Eraslan, 1979: 155).

“Ve o yaşlı, ayağını atıp suyun kıyısına çıktı ve bana tokat vurur musun, tövbe ettin mi, yoksa etmedin mi dedi”.

Farsça “çün” zarfıyla kurulan cümlelerde de *kopya yapılar* karşımıza çıkar. Buna bir örnek olarak şu cümleyi gösterebiliriz:

Çün savma’aga kirip kaşığa oturduk, bir biyik tâkça irdi, pir atamga ayttı kim Bu Sa’id’ni igniñge köter, ol takda bir nandur, tüşürsün. (Eraslan, 1979: 187).

“Tekkeye girip şeyhin karşısına oturduğumuzda bir yüksek raf vardı, pir babama, Bû Sait’i omuzuna kaldır, o rafta bir ekmek var, indirsin dedi.”

Bu cümledeki “ol takda bir nandur” ibaresi üzerinde ayrıca durmak gerekir. Bu ibaredeki “bir nandur”, “bir ekmek var” anlamında kullanılıyor. Yani tur- eyleminin

“var olma, varlık” bildirmesinin bir örneği ile karşı karşıyayız. Konumuzun dışında olan bu durum, dünya dillerinin ortaklaştığı yönlerden biridir. Var oluş bilgisi taşıyan eylemlerin işlevlerinden biri de, bu cümlede görüldüğü gibi, hemen bütün dünya dillerinde ana yardımcı fiil olmak ve isim cümlelerinin bildirme kiplerini oluşturmak, onları yüklemleştirmektir.

Eserde bu örneklere benzer kopyalama örneklerinde bazı sözcüklerin cümlenin anlamını belirlemede anahtar rol oynadığı görülür. Buna örnek olmak üzere *kim/kim, ta, eger/egerçi/meğer, ya/ya ... ya, belki, şayet* vb. sözcükleri gösterebiliriz (Türk, 2020: 11-14).

Bu yazıda otuz civarında eser yazmış bir büyük sanatkârın dil ve üslup özelliklerinin bir yönüne kısaca değinilmeye çalışıldı. Yukarıda belirtildiği üzere Alî Şîr Nevâyî sıradan bir sanat ya da edebiyat adamı olarak düşünülmemelidir. Onun Türk düşünce tarihi içerisindeki yeri gerektiği biçimde araştırılıp ortaya konulmalı, dili, üslubu, düşünceleri, topluma yönelik etkinlikleri, devlet yönetimiyle ilgili anlayışı, din ve tasavvuf ile ilgili görüşleri eserlerinden hareketle incelenmelidir. Onun eserlerinde var olan günümüz insanına ve geleceğe hitap eden pek çok şeyin insanlığa henüz sunulmamış olmasını bir eksiklik olarak değerlendiriyoruz.

KAYNAKÇA

Eraslan, Kemal (1979). *Ali Şîr Nevâyî Nesâyimü'l-Mahabbe min Şemâyimü'l-Fütüvve*. İstanbul: İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Karaörs, Metin (2006). *Alî Şîr Nevâyî Nevâdirü's-Şebâb*. Ankara: TDK Yayınları.

Kaya, Önal (1996). *Alî Şîr Nevâyî Fevâidü'l-Kiber*. Ankara: TDK Yayınları.

Kut, Günay (2003). *Alî Şîr Nevâyî Garâ'ibü's-Sıgar*. Ankara: TDK Yayınları.

Türkay, Kaya (2002). *Alî Şîr Nevâyî Bedâyi'u'l-Vasat*. Ankara: TDK Yayınları.

Türk, Vahit-Şaban Doğan (2015). *Ali Şîr Nevâyî Hayretü'l-Ebrar*. Ankara: TKAE Yayınları.

Türk, Vahit (2017). *Münacat-Çihil Hadis (Kırk Hadis)-Nazmü'l-Cevâhir-Kitâb-ı Sirâcü'l-Müslimîn*. Ankara: TKAE Yayınları.

Türk, Vahit (2020). “Çağatay Türkçesinde Farsça Alıntı (Kopyalama) Cümle Tipleri ve Bazı Anahtar Sözcükler”. *Dil Araştırmaları*. S. 27. Güz 2020. s. 7-20.

**CAHİT KÜLEBİ'NİN ŞİİRLERİNDE
UMUT VE UMUTSUZLUK**
HOPE AND DESPAIR IN THE
POEMS OF CAHİT KÜLEBİ

Dr. Yavuz Selim UĞURLU

Ordu Fen Lisesi

Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni

E-posta: yavuzs.ugurlu52@gmail.com

Orcid: 0000-0002-5289-227X

Öz

İnsan; umutları ve umutsuzlukları olan bir varlıktır. Bir insanının geleceğe ilişkin umut ve umutsuzluk taşıması olağan bir durumdur. Şairler şiirlerine umut ve umutsuzluklarını yansıtır. Bu şairlerden biri de Cahit Külebi'dir. O, Cumhuriyet Dönemi Türk şiirinin önemli isimlerinden biridir. Cahit Külebi'nin 1917'de Tokat'ta başlayan yaşam serüveni 1987'de Ankara'da sona erer. Külebi'nin eserlerinin önemli bir kısmı şiir türündedir. O; şiirlerinde çoğunlukla Anadolu ve Anadolu insanı başta olmak üzere aşk, ayrılık, özlem, umut, umutsuzluk, gurbet, ölüm, tabiat, vatan sevgisi temalarını işler. Onun şiirlerinde Anadolu insanının samimiyetinin yanı sıra lirizmi de mevcuttur. Külebi'nin şiirlerinde otobiyografik izler bulunmaktadır. Türk şiirinde birçok farklı tarzın denendiği Cumhuriyet sonrası dönemde hiçbir edebî gruba girmeyen şair, kendi şiirlerinde oluşturmaya çalıştığı tarzı "yeni romantizm" şeklinde isimlendirir. Bu çalışmada sanatçının şiirlerinde yer alan duygu ve düşünce dünyasına ait umut ve umutsuzluklara tarihsel eleştiri kuramı dikkate alınarak ulaşılmaya çalışılmıştır. Tarihsel eleştiride sanatçının yaşamına önem verilir. Bu sebeple Cahit Külebi'nin biyografisine yer verilip ondan yola çıkılarak şiirleri ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Cahit Külebi, şair, şiir, umut, umutsuzluk.

Abstract

Human; it is a being with hopes and despairs. It is a usual situation for a person to carry hope and despair for the future. Poets reflect their hope and despair in their poems. One of these poets is Cahit Külebi. He is one of the most important figures of Turkish poetry in the Republican period. Cahit Külebi's life adventure, which began in Tokat in 1917, ended in Ankara in 1987. An important part of the works of Külebi is poems. He works on the themes of love, separation, longing, hope and despair, homesickness, death, nature and patriotism, mostly Anatolia and Anatolian people in his poems. His poems contain the sincerity of the Anatolian people as well as the lyricism. There are autobiographical traces in Külebi's poems. The poet, who did not belong to any literary group in the post-Republic period when many different styles were tried in Turkish poetry, names the style he tried to create in his own poems as "new romance." In this study, the hope and despair which belong to the world of feeling and thought in the artist's poems are tried to investigate by considering that historical criticism theory. In historical criticism, the life of the artist has a considerable significant place. Therefore, Cahit Külebi's poems are dealt with in connection with his biography which has an important role on his works.

Keywords: Cahit Külebi, poet, poem, hope, despair.

GİRİŞ

Yaşamını şiirine başarıyla yansıtan Mahmut Cahit Külebi 1917’de Tokat’ın Zile ilçesine bağlı bir köyde dünyaya gelir. İlkokulu Tokat’ta bitiren Külebi orta ve lise öğrenimini Sivas Lisesinde tamamlar. Külebi ilk şiirlerini lise yıllarında kaleme alır. İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünü bitirir. Burada Külebi’nin edebiyat derslerine dönemin ünlü edebiyatçıları ve edebiyat hocaları girer. Bu durum onun çok sağlam bir edebiyat eğitimi almasını sağlar. Edebiyat öğretmenliği, müfettişlik, İsviçre’de eğitim müfettişliği ve kültür ataşeliği, Kültür Bakanlığı Müsteşar Yardımcılığı görevlerinde bulunur. 1976’dan 1983’e kadar Türk Dil Kurumunda genel yazman olarak görev yapar. İki erkek evlada sahip olan Külebi, çocukları kendi yaşam serüvenleri içinde evlerini kurarken eşi Süheyla Hanım ile seksenli yıllardan sonra Çankaya’daki evinde yalnızlığa çekilir. 1987 yılında Ankara’da yaşama veda eden Külebi, 70 yıllık yaşam serüveni son bulduğunda özellikle şiirleriyle Türk edebiyatının akıllarda kalan önemli bir şairi olmayı başarır (Onaran, 2004: 8-11).

Cahit Külebi’nin poetikasıyla ilgili birçok araştırma ve değerlendirme yapılmıştır. Bu çalışmalardan biri de Mehmet Kaplan’a aittir. Kaplan’ın Cahit Külebi’nin şiirleriyle ilgili düşünceleri özetle şu şekildedir:

“Cumhuriyet devrinde Türkçeyi en güzel şekilde kullanan şairlerden birisi şüphesiz odur. Yahya Kemal’den sonra gelenler Tanpınar, Dranas, Cahit Sıtkı Tarancı, Orhan Veli, günlük dilden ölümsüz şiirler vücuda getirmişlerdir. Külebi de bu hâlis şairler soyundan. Ben, onun bin sene sonra da bu şairlerle beraber zevkle okunacağına inanıyorum. Öbür şairler gibi Külebi de üç büyük şiir geleneğinin sırrına ermiştir: Halk şiiri, Divan şiiri, Batı şiiri (...) Külebi’nin bütün şiirlerine Anadolu sinmiştir. Burada asla bir gösteriş, bir ideoloji bahis konusu değildir. Dıştan değil, içte bir birleşmedir bu veya ondan oluşun kendiliğinden yarattığı bir şeydir (...) Külebi, o her şeyi kucaklayan rüzgâr mizacı ile, şiirlerinde geniş bir dünya yaratmıştır. Köy, şehir, yurt, dünya, kadın, çocuk, savaş, barış, yalnızlık, kalabalık, çarşının tam ortası ve dağ başı, onun şahsî hayat macerasına göre yaşadığı yerler ve anlardır” (1970: 4-5).

Cahit Külebi halkla iç içe bir yaşam sürmüştü ve bunu da sanatına aksettirmiştir. Bu durumun izlerini onun şiirlerinde görmek mümkündür. Cahit Külebi, şiirindeki halkçılığı özetle şu şekilde açıklar:

“Benim şiirim halkçıdır. Toplumculuk da halkçılığın içinde bir yer alır. Halkçılık, toplumculuktan daha geniş ve kapsamlıdır. Elbette, benim şiirimde, herhangi bir öğretiyi belirtisi yoktur. Herhangi bir öğretiye dayanarak da şiir yazmıyorum. Toplumcu ülkelerde de artık öğreti açısından şiir yazma modası gittikçe azalmaktadır. Ama, toplumculuktan çok halkçılığı benimsemiş bir insan olduğum için, toplumculuğuma gölge düşürmenin yanlıgı olduğunu belirtmek isterim. Ben halkçı bir şairim” (Yalçın, 2010: 670).

Eliuz (1998), Külebi'nin büyük şehirde yaşamasına rağmen doğduğu ve çocukluğunu geçirdiği yerle bağlarını koparmamış bir şair olduğunu ayrıca Anadolu insanını ve onun yaşantısını bazen bir çocuk bazen de bir aydınının bakış açısıyla şiirinde okuyucuya yansıttığını belirtir (s. 67). Arslan (2020) ise Külebi'nin şiirinin masa başında "kurulan" bir şiir olmadığını, doğada söylenen bir türkü olduğunu söyler. Ayrıca şairin vitrinde yaşamaktan da yazmaktan da hazzetmediğini, şiirini yürekte söylemekten yana olduğunu aktarır (s. 31). Çetin (2009) Külebi'nin; Anadolu insanının hem ekonomik, kültürel, siyasi, sıhî vb. problemlerini hem de Anadolu coğrafyasının güzelliklerini ve çoraklığını bir arada yansıttığını dolayısıyla onu "Romantik Realist" bir memleket edebiyatçısı olarak değerlendirmenin mümkün olduğunu kaydeder (s. 15).

Cahit Külebi'nin şiir kitaplarında yer alan 166 adet şiiri¹ içerikleri açısından bireysel ve toplumsal içerikli şiirler olmak üzere iki ana başlık hâlinde incelemek mümkündür. Cahit Külebi'nin şiir, düzyazı ve tercümelemleri vardır. Sanatçının şiir türündeki eserleri "Adamın Biri (1946)", "Rüzgâr" (1949), "Atatürk Kurtuluş Savaşında" (1952), "Yeşeren Otlar" (1954), "Süt" (1965), "Şiirler" (1969), "Türk Mavisi" (1973), "Sıkıntı ve Umut" (1977), "Yangın" (1980), "Bütün Şiirleri" (1982), "Güz Türküleri" (1991) adındadır. Sanatçı düzyazılarını ise "Şiir Her Zaman" (1985), "İçi Sevda Dolu Yolculuk" (1986) adlı iki kitapta toplar. Sanatçının "Renate" (1947), "Papatya Falı" (1965), "Avrupa Konseyi Ülkelerinde Anadili Öğretimi" (1974) adlı tercümelemleri de mevcuttur (Çetişli, 2019: 103). Külebi'nin şiirlerinde en fazla işlenen temalar şunlardır: Anadolu ve Anadolu insanı, aşk, ayrılık, özlem, umut, umutsuzluk, gurbet, ölüm ve tabiat. Samimilik ve coşkun lirizm onun üslubunun en belirgin özelliğidir. Halk şiiri ve Batı şiirini sentezleyerek kendine özgü bir şiir tarzı oluşturan Külebi'nin şiirlerinde dil, sadedir.

Cahit Külebi'nin yaşam serüvenine Türkiye ve dünyada gerçekleşen önemli olaylar bağlamında bakıldığında onun umutsuzluğa sürüklenmesine sebep olabilecek birçok olayın gerçekleştiği görülür. Doğumu ve çocukluğu 1. Dünya Savaşı ve sonrasında ülkenin işgal edilip ardından Türk milletinin eşsiz bir mücadele verip ülkesini işgalden kurtardığı Kurtuluş Savaşı Dönemi ve sonrasına, gençlik ve orta yaş dönemi 2. Dünya Savaşı Dönemi ve sonrasına denk gelir. Külebi, her ne kadar böyle bir zaman diliminde yaşamış olsa da şiirlerinde umutsuzluk temasına yer verdiği kadar umut temasına da yer vermiştir. Şairin şiirlerinde umut ve umutsuzluk temasına hayatının dönemleri bağlamında bakıldığında hayatının hemen her

¹Bu çalışmada sanatçının bütün şiirlerini bünyesinde barındıran "Cahit Külebi Bütün Şiirleri" Adam Yayınları 12. baskısı (1998) kullanılmıştır. Bütün alıntılar bu kitaptan alınmıştır. Bu kitapta sanatçının "Adamın Biri", "Rüzgâr", "Yeşeren Otlar", "Atatürk Kurtuluş Savaşında", "Süt", "Türk Mavisi", "Yangın", "Güz Türküleri" adlı şiir kitaplarındaki şiirleri mevcuttur.

döneminde hem umut hem de umutsuzluk temasına rastlanır. Bazı şiirlerindeyse umut ve umutsuzluk aynı şiirin içinde yer alır.

*“Sonra sen geldin dünya güzelim!
Yürüdüün salına salına,
Bastığın yerde güller açtı,
Sarıldı ayaklarına.*

*Aşk da yeşeren otlara benzer,
Günü saati bilinmez.
Bakarım bir gün hepsi solmuş
Dünya güzelim gider gitmez” (“Yeşeren Otlar”, s. 122).*

*“Şarkılar daha neşeli, daha mahzun
Akşamlar daha garipsi,
Umut alabildiğine geniş,
Umutsuzluksa denizler gibi” (“Çürüyen Otlar” s. 155).*

“Yeşeren Otlar” ve “Çürüyen Otlar” şiirlerinde umut ve umutsuzluk iç içedir.

Sanatçının “Yeşeren Otlar” ve “Çürüyen Otlar” adlı şiirleri başlıkları bakımından değerlendirildiğinde “Yeşeren Otlar”ın umut temasını işlediği “Çürüyen Otlar”ın ise umutsuzluk temasını işlediği düşünülebilir ancak her iki şiirde umut ve umutsuzluk iç içedir.

1. KÜLEBİ’NİN ŞİİRLERİNDE UMUT

Umut öteden beri mitolojiden dine, felsefeden edebiyata, tıptan psikolojiye ve günlük yaşama kadar hemen hemen her alanda birçok çalışmanın konusu olmuştur. Nasıl tanımlanabileceği, hangi kavramlarla ilişkili olabileceği yanında umudun bir duygu mu yoksa biliş mi olduğu konusu da tartışılmıştır. Umut; yaşamın anlamı, iyilik hâli, özgüven, yılmazlık gibi kavramlarla ilişkilidir (Tarhan ve Bacanlı, 2016: 86-87). Umudun sağlam bir güvenin hayaletinden ibaret olan ürkek ve biraz korkulu bir beklentiye akla getirdiğini belirten Eagleton; umudun, kişinin kafasındaki tasarının yürürlükte olacağına duyduğu güven anlamına geldiğini de ekler (2016: 60-63).

Cumhuriyet Dönemi Türk şiirinin önemli isimlerinden biri olan Cahit Külebi 1930’lardan 1990’lara uzanan süreçte Anadolu ve Anadolu insanı, aşk, ayrılık, özlem, gurbet, ölüm, tabiat, vatan sevgisi temaları yanında umut temasına da yer verir.

1.1. Kendisine Dair Umutlar

Külebi hem kendi değerlendirmesine hem de edebiyat araştırmacılarının değerlendirmesine göre “halkçı” bir şairdir. Külebi her ne kadar halkçı bir şair olsa da onun bazı şiirlerinde bireysel temalara da yer verdiği görülür. Onun şiirlerinde işlediği bireysel temalardan biri de umuttur.

Külebi'nin "Uçak Yolculuğu" adlı şiirinde kendisinin başka diyarlara gitmeye dair umutları mevcuttur. Külebi, bu şiiri 1945 yılında kaleme alır ve sonrasında yurt dışı görevi sebebiyle uçak seyahati yapar yani sanatçının bu hayali gerçekleşmiştir.

*"Bir uçağım olmalı benim
Binip üstüne, binip üstüne
Şu dünyayı gezmeliyim,
Gidip Akdeniz kıyılarına
Merhaba demeliyim
(...)*

*Bir uçağım olmalı benim
Binip üstüne binip üstüne
Diyar diyar gitmeliyim"* ("Uçak Yolculuğu", s. 28).

Külebi'nin bir diğer umut dolu şiiri olan "Yolculuk"ta kendisinin geleceğe dair umutları yer almaktadır. Bu umutlar şairin "Uçak Yolculuğu" şiirinde olduğu gibi yine yolculukla bağlantılıdır. Bu şiirinde sıkıntılarında kurtulma umudunu taşımaktadır. Sıkıntılarında kurtulmak için yolculuğu bir çare olarak görür.

*"Gideceksin buralardan gün gelecek,
Yavaş yavaş kaybolacak bindiğin tren,
Eriyen karlar gibi içinden
Bütün sıkıntılarını akıp gidecek"* ("Yolculuk" s.103).

Külebi, "Türk Mavisini" adlı şiirinde kendisini bir tutsaklıkta hissettiğini ve bu tutsaklıktan çıkış yolu olarak yolculuğu gördüğünü belirtmektedir. Şair, gitmek istediği yerler olarak yağmur ülkeleri ve Anadolu'yu gösterir.

*"Şu tutsaklıktan kurtulsam ben de.
Binsem üstüne bulutların,
Akıp giderken yağmur ülkelerine.
(...)*

*Şu tutsaklıktan kurtulsam ben de.
Göklerde bulutlarla bir olsam.
Bozkırlığında allak bullak yurdumun.
Tek ağaç, tek pınar, tek dere,
Kertenkele rengi üç beş pare dam
İlkel topraklarında Anadolu'nun"* ("Türk Mavisini", s. 205).

Külebi'nin bu duruma örnek olabilecek bir diğer şiiri de "Faydasız Deniz" başlıklı şiiridir. Bu şiirden alıntılanan aşağıdaki mısralarda da yolculuk-umut ilişkisi sezilebilmektedir.

*"İnsan gemi değil ki bir seferde bata gide.
Batar batar da yine çıkar.*

Çekip kurtarır ellerimden, saçlarımdan

Narin kızlar, iyi düşünceler, vefalı hatıralar ("Faydasız Deniz", s. 133).

Külebi'nin kendisine yönelik umutlarında "yolculuk" metaforu öne çıkar. Sanatçı umut temasını işlediği şiirlerde tutsaklıktan ve sıkıntılardan kurtulma umudunu taşır ve bu umudunun gerçeğe dönüşmesini yolculukta bulur.

1.2. Ailesine, Arkadaşlarına, Türkiye ve İnsanlığa Dair Umutlar

Külebi, kendisini halkçı bir şair olarak görür. Onun bu değerlendirmesinin doğruluğunu şiirlerinde görmek mümkündür çünkü o sadece kendisini değil kendisi dışındakileri de düşünür. Külebi'nin şiirlerindeki umut teması sadece kendisine dair olan umutları değil ailesi, arkadaşları, ülkesi ve tüm insanlığa dair umutları da içerir.

Sanatçının iki oğlu vardır. Büyüğünün adı Mehmet Ali, küçüğününse Ahmet'tir. Külebi, ikisini de şiirlerinde anmıştır (Onaran, 2004: 3). Mehmet Ali, İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında, dünyada karamsarlığın ve yoksulluğun hâkim olduğu bir dönemde 1945 yılında doğar. Sanatçı, oğlu Mehmet Ali'nin adını taşıyan "Mehmet Ali" ve "Mehmet Ali'nin Beşiği" adlı şiirlerini onun doğduğu yıl yazar. Külebi, bu şiirlerde oğlu Mehmet Ali ve akranları için taşıdığı umutları okuyucuya aktarır. Şair; "Mehmet Ali" şiirinde gıdanın kıtlığını, özgürlüğün kıtlığına benzetir ve ilerde çocuklar büyüdüğünde bu kıtlığın bolluğa dönüşeceği umudunu taşır. Şiirlerden alıntılanan aşağıdaki kısımda yukarıda anlatılanları görmek mümkündür:

"Zeytinyağı ve ekmek kadar

Kıttı özgürlük memlekette.

Büyüdüğü zaman akranları Mehmet Ali'nin

Her şey bol olur elbette" ("Mehmet Ali", s. 30).

"Ağlamayan oğlanı ben neylerim Mehmet Ali'm.

Büyüyünce de uyur" ("Mehmet Ali'nin Beşiği Sallanıyor", s. 31).

Külebi'nin çocuklarla ilgili taşıdığı umutları içeren diğer iki şiiri de "Çocuklar" ve "Güz Yorumu" başlıklı şiirlerdir. Şair bu şiirlerde çocukları büyümekte olan bir ağaca benzetir:

"Bak dünyamız da güzel ayışığı da

Geceler de gündüzler de güzel,

Gel hep birlikte büyüyelim

Ağacım gel.

Benim küçük eşkiyam, yavru ceylan!

Bu zayıf kolların, bacakların,

Gün geçtikçe büyür, kuvvetlenir

Dalları gibi ağaçların" ("Çocuklar", s. 86).

*“Yağmur yağacak ince.
Muşambalı kızlar görülecek.
Ağaçlara, çocuklara gelince
Bir karış büyüyecek”* (“Güz Yorumu”, s. 157).

Külebi 1940'ta askerliğe adım atar. 17 Aralık 1942 tarihinde askerlik görevini bitirir. Külebi, askerden döndükten sonra Süheyla Tarkan ile evlenir. (Türk, 2018: 89). Bu bilgilerden yola çıkılarak Külebi'nin 1941 yılında kaleme aldığı “İzin” adlı şiirinde askerlik dönüşünde birlikte yuva kuracağı Süheyla Hanım'a seslendiği sonucuna ulaşılabilir. Sanatçının bu şiirinde Süheyla Hanım'la birlikte yaşayacakları güzel günleri içinde barındıran umutları mevcuttur. Sanatçı, şiirinde Süheyla Hanım'la birbirlerine kavuştuklarında yaşayacakları mutluluğu şu şekilde tasvir eder.

*“İzin alır gelirim,
Güleceksin sevincinden,
Sabahları erken kalkacağız
Sobamızı yakacağız,
Saçların güzel olacak tütünümün renginden
Ellerin çay kokacak
Gün doğacak sesinden”* (“İzin”, s. 51).

Şairin dünyadaki tüm insanlar adına da içinde taşıdığı umutları vardır. Onun insanlık için taşıdığı umutları içeren şiirlerinden biri de İkinci Dünya Savaşı sonrası umutsuzluk dolu bir ortamda 1947'de kaleme aldığı “Günler Bana Bir Hikaye Anlattı”dır. Külebi'nin insanoğlu için taşıdığı umutlar, şiirden alıntılanan aşağıdaki mısralarda mevcuttur:

*“Bizim bir dünyamız var ki
İstesek güzel olur,
Denize girsek balık gibi
Yumuşar kemiklerimiz,
Güneşin altında otursak
Isınır dinleniriz.
Bizimdir rüzgârı, ağacı, meyvesi
Bizimdir dostluğu, kardeşliği, sevdası”* (“Günler Bana Bir Hikaye Anlattı” s. 63).

Külebi'nin, Türk insanının kendi ülkesi için taşıdığı umutlarını da içeren “Atatürk Kurtuluş Savaşı'nda” adlı şiirinde özetle Türk milletinin, bağımsızlığını kazanmak için verdiği destansı mücadele anlatılır. Şiirden alıntılanan aşağıdaki mısralarda sanatçının kendi ağzından Türk insanının ülkesi için taşıdığı umutları görmek mümkündür.

*“Biz yüce umutları umut etmişiz kendimize,
Gerdeğe girmedik kızlar, tüy gibi çocuklar,
Yiğitler, ihtiyarlar,*

Bu toprak için yaşıyoruz!

Yol verin bize!" ("Atatürk Kurtuluş Savaşı'nda", s. 169).

Kendisini halkçı bir şair olarak gören Külebi sadece kendisi için değil kendisi dışındakiler için de umutlar beslemiş ve bunu şiirlerinde işlemiştir.

2. KÜLEBİ'NİN ŞİİRLERİNDE UMUTSUZLUK

İnsanoğlu bazen umut doluyken bazen de umutsuzluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Umutsuzluk konusunda birtakım düşüncelere sahip olan Kierkegaard'ın bu konudaki düşünceleri dikkat çekicidir. O; umutsuzluğun insanoğlu için hem avantaj hem de dezavantaj olduğunu, belirtir. Umutsuzluğu "ölümcül hastalık" olarak niteleyen Kierkegaard nasıl ki tam olarak sağlıklı bir insan yoksa umutsuzluktan bağışık tek bir insanın olmadığını da belirtir (2010: 26-31).

Yazma faaliyeti ve umutsuzluk arasında da bir ilişki mevcuttur. Edebiyat tarihi bu bağı kuvvetlendiren ve derinleştiren göndermelerle doludur (Erdem, 2019: 9).

Şiirlerinden izlendiği kadarıyla Cahit Külebi'nin yaşamında umut ve umutsuzluk bir aradadır. Onun şiirlerindeki umutsuzluğu kendisine dair umutsuzluklar ve ailesi, dostları, ülkesi, dünyaya dair umutsuzluklar olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür.

2.1. Kendisine Dair Umutsuzluklar

Külebi'nin şiirlerindeki önemli ilham kaynaklarından biri de kendi yaşamıdır. Onun şiirlerinde otobiyografik yansımaların izleri görülür. O; şiirlerinde hayallerine, mutluluklarına, umutlarına ve bunun tam tersi niteliğindeki hüznlerine, hayal kırıklıklarına, umutsuzluğa da yer verir.

Şairin şiirlerinden alıntılanan aşağıdaki mısralarında onun zaman zaman içine düştüğü umutsuzluklar yer alır. Bu mısralarda ifade edilmeye çalışılan "umutsuzluklar" daha çok yaşam ve onun sonucuyla ilgili şairin karamsar bakışını içerir.

"Yaşantı dedikleri serüven acı

Sonunda yitip gideceksin ("Işık Dönencesi VI. Gittikçe Uzaklaşacaksın", s. 260).

Taşlara düşen saat gibi

Ne artı, ne eksi.

Bir sağlık, bir sevinç, bir umut

Hikâye hepsi" ("Bir Umut", s. 192).

"Ne sigaralarda tat kaldı

Ne gönlümü avutur tazeler,

Önümde açık duran tek umut

Kapısı daraldıkça daraldı" ("Diken", s. 129).

"Ben de türküsünü söylemek istedim

O ele geçmez saadetin.

Döndüm dolaştım bulamadım

Kahpe felek senin bu mu âdetin!" ("Türküler II", s. 135).

“Boş, dünyanın güzelliği de boş

Arkadaşlar da, hayal kurmak da boş, düşünceler de” (“Temmuz”, s. 77).

Şairin bazı şiirlerinde kendi sanatıyla ilgili umutsuzluklar da yer alır. Sanatçının “Son” adlı şiirinden alıntılanan aşağıdaki mısralar bu durumun örneklerindedir.

“Uykusuz gecelerimi başıboş atlar gibi

Salıverdim ama ne çıkar!

Şiir beklemeyin gayrı benden

Ey dünyadan gelip geçecek dostlar!” (“Son”, s. 116).

Külebi'nin otobiyografik izler taşıyan şiirlerinde sadece umuda değil umutsuzluğa da yer verilmiştir.

2.2. Ailesi, Dostları, Ülkesi ve Dünyaya Dair Umutsuzluklar

Külebi; şiirlerinde sadece kendine dair umutsuzluklara değil ailesi, dostları, ülkesi ve dünyaya dair umutsuzluklara da yer verir.

Külebi, “S-I” adlı şiirinde eşine seslenmektedir (Özbalcı, 1992: 190). Sanatçının 1948’de kaleme aldığı, ismi eşi Süheyla Hanım’ın isminin ilk harfinden gelen bu şiirinde Külebi; eşine gelecekte birlikte yaşayacakları hayatla ilgili taşıdığı umutsuzluklardan bahseder. Şiirden alıntılanan aşağıdaki mısralarda bu durum şu şekilde ifade edilir:

“Daha çok soğuk günler göreceğiz S.

Karanlık gecelerimizi yıldızlar bile ısıtamayacak.

(...)

Daha çok soğuk günler göreceğiz S.

Ömrümüz böyle geçecek” (“S-I”, s. 81).

Sanatçının dostlukla ilgili umutsuzlukları da mevcuttur. Şairin “Yaz Yorumu” şiirinde bu durum görülmektedir. Bu şiirden alıntılanan aşağıdaki mısralarda şairin dostlukla ilgili umutsuzluğu şu şekilde ifade edilir:

“Bu yaz da havalar sıcak

Yine de akşamlar olacak,

Yine canım çok sıkılacak,

Dost dostu unutacak,” (“Yaz Yorumu”, s. 159).

Sanatçının şiirlerinde dünya ile ilgili umutsuzlukları da görülür. Sanatçının evrensel bir bakış açısıyla umutsuzluklarını okuyucuya ne şekilde yansıttığını aşağıdaki mısralarda görmek mümkündür:

“İğrendim senin gidişinden

İğrendim.

Günlerin kepaze birbirinden.

Kışların soğuk, yazların sıcak

İnsan nerdeyse

Nerdeyse

Öyle güzel günlerin var olduğuna inanmayacak” (“Dünyamız”, s 23).

İnsanoğlu da sağlam değil

İnsanoğlu sayrı, insanoğlu çökmüş...

Bir kurşundur umut, attığın yere gitmez...” (“Batı”, s. 193).

“İnsanlar, kimi iyi, kimi kötü.

İrini, pisliği, ceraheti.

Kiminin yüreği taştan katı.

Kimininse Tanrıca şefkati.

Ama hepimizin batar rahatı.

Kaybettik dönüşsüz saadeti.

Böyle dünyamızın âdeti” (“İnsanlar”, s. 196).

Şiirlerinde umudun yanında umutsuzluğa da yer veren Külebi umutsuzluğu sadece ailesi, dostları, ülkesi bağlamında değil; evrensel bir bakış açısıyla da ele almıştır.

SONUÇ

İnsanoğlu dünyada umutlar ve umutsuzluklar içinde yaşam serüvenini geçirir. Şairler, şiirlerine umut ve umutsuzluklarını çeşitli şekillerde yansıtır. Türk şiirinde umut temasına yer verildiği gibi umutsuzluk temasına da yer verilmiştir. Türk edebiyatında umut ve umutsuzluklarını şiirlerine yansıtan şairlerden biri de Cahit Külebi’dir. O; şiirlerinde Anadolu ve Anadolu insanı başta olmak üzere ayrılık, aşk, özlem, ölüm, gurbet, vatan sevgisi, tabiat temalarının yanı sıra umut ve umutsuzluğa da yer verir. İstatistiksel anlamda sanatçının şiirlerinin bütününe bakıldığında Külebi’nin şiirlerinde umut ve umutsuzluğun hemen hemen aynı oranda yer aldığı söylenebilir.

Külebi’nin yaşamından hareketle onun şiirlerindeki umut ve umutsuzluklara tarihsel eleştiri kuramı ilke ve yöntemleri ışığında yaklaşılan bu çalışmada umut ve umutsuzluğun onun şiirlerine hâkim olan temalardan olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

Arslan, Ahmet Duran (2020). “Kırgın Bir Türkü yahut Cahit Külebi”. *Dergâh*. S. 366. s. 30-31.

Çetin, Nurullah (2009). “Cahit Külebi’nin Şiirine Genel Bir Bakış”. *Kümbet*. S. 14. s. 14-17.

Çetişli, İsmail (2019). “Külebi, Mahmut Cahit”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. Ek-2. C. 102-103. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s. 102-103.

Eagleton, Terry (2016). *İyimser Olmayan Umut*. (çev. Emine Ayhan). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Eliuz, Ülkü (1998). “Cahit Külebi ve Şiir Dünyası”. *Eğitim Dergisi*. S. 138. s. 66-69.

Erdem, Aslan (2019). *Hâlid Ziya Uşaklıgil'in Romanlarında Umut ve Umutsuzluk*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: T.C. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Kaplan, Mehmet (1970). "Külebi'nin Şiirleri". *Hisar*. S. 78. s. 4-5.

Kierkegaard, Søren Aabye (2010). *Ölümcül Hastalık Umutsuzluk* (5. b.). (çev. M. Mukadder Yakuboğlu). Ankara: Doğubatu Yayınları.

Külebi, Cahit (1998). *Bütün Şiirleri* (12. b.). İstanbul: Adam Yayınları.

Onaran, Mustafa Şerif (2004). *A' dan Z'ye Cahit Külebi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Özbalcı, Mustafa. (1992). "Cahit Külebi'nin Şiirlerinde Kadınlar ve Çocuklar". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. C. 7. S. 1. s. 174-202.

Tarhan, Sinem-Hasan Bacanlı (2016). "İlkokuldan Üniversiteye Umut Kavramının Tanımlanması Üzerine Nitel Bir Çalışma". *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*. C. 4. S. 2. s. 86-112.

Türk, Emine Bilgehan (2018). "Tokatlı Bir Cumhuriyet Şairi: Cahit Külebi'nin Şiirinde Otobiyografik İzler". *Uluslararası Geçmişten Günümüze Tokat'ta İlmî ve Kültürel Hayat Sempozyumu Bildiriler 2018*. C. 2. s. 87-100. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yayınları. e-kitap: https://tokatsempozyum2018.gop.edu.tr/document/bildiriler_cilt_2.pdf?3. (Erişim Tarihi: 16. 01. 2021).

Yalçın, Murat (2010). "Cahit Külebi". *Tanzimattan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi* (3. b.). C. 2. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. s. 670-671.

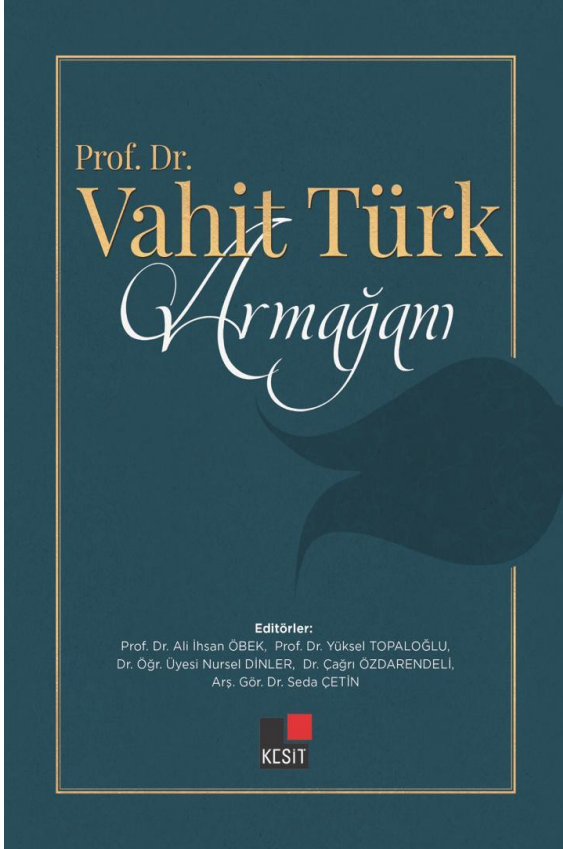

Yayın Tanıtımı / Review

Prof. Dr. Vahit Türk Armağanı,
Editörler: Öbek, Ali İhsan-Topaloğlu,
Yüksel-Dinler, Nursel-Özdarendere,li,
Çağrı-Çetin, Seda.
Kesit Yayınları, İstanbul, 2020.
ISBN 978-625-7698-14-6, 1188 s.

Araş. Gör. Çağla BARİKAN TOPÇİ
İstanbul Kültür Üniversitesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
E-posta: c.barikan@iku.edu.tr
Orcid: 0000-0003-0034-5386

Türk dil bilimcisi, yazar, akademisyen Prof. Dr. Vahit Türk, 12.06.1960 tarihinde Sivas'a bağlı Gürün ilçesinin Sarıca köyünde dünyaya geldi. İlk ve orta öğrenimini Sivas'ta tamamladı. 1978 yılında, yüksek öğrenimine Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde başladı. 1983'te Türk Dili kürsüsünde Prof. Dr. Zeynep Korkmaz danışmanlığında "Hüseyin Nihal Atsız'ın Ruh Adam Romanının Dil ve Üslubu" başlıklı tezini hazırlayarak mezun oldu. 1985'te Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde başladığı yüksek lisans öğrenimini, Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun danışmanlığında "Hatiboğlu'nun Bahrü'l-Hakayık'ı (Transkripsiyon)" başlıklı tezini hazırlayarak tamamladı. 1987'de, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında doktora öğrenimine başladı. Prof. Dr. Tuncer Gülensoy'un danışmanlığında "Nevâ'î Mecalisü'n-Nefa'is Metin-İnceleme" başlıklı tezini hazırlayarak 1990 yılında mezun oldu. Türk diline gönül veren, bu sahada birçok uzman ve doktor yetiştiren Türk, yaklaşık kırk senelik meslek yaşamında Türkiye'nin çeşitli üniversitelerinde ve Kazakistan'da görev yaptı. Hâlen, İstanbul Kültür Üniversitesinde Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde görevini sürdürmektedir.

Türklük bilimi sahasında Ali Şir Nevâyî çalışmalarıyla önemli bir boşluğu dolduran Türk, Nevâyî'nin bir dizi eserini günümüz Türkçesine aktararak XXI. yüzyıl

okuruyla Nevâyî'yi tanıştırdı. "Düşünce, akıl, zihin" kavramları üzerinden Türkçenin anlam bilgisi üzerine yoğunlaştığı çalışmaları, tarihî metinleri temel alan köken bilgisi, biçim bilgisi, ses bilgisi üzerine çağdaş Türk lehçeleri ile yaptığı karşılaştırmalı çalışmaları, bilgi felsefesi ve dili içine alan disiplinler arası çalışmaları, kültür ve edebiyat üzerine kaleme aldığı çalışmaları, Kazak Türkçesinin önemli aydınları ile ilgili yaptığı çalışmaları ile çevirileri ve burada tek tek sayılamayacak birçok değerli çalışması bilimsel dergilerde, kitaplarda yayımlandı. Türk'ün çalışmalarının derin bir okyanus olduğunu öğrencisi Prof. Dr. Ömür Ceylan, "Hocamla Bir Ömür" başlıklı hatıra yazısında şöyle dile getiriyor:

"Gariptir; hocamı yenilerde tanıyanlar onu çoğunlukla Nevâyî ve Çağatay Türkçesi metinleri ile birlikte düşünürler; bense geçmişe baktığımda üzerine onun gölgesi düşmemiş tarihi bir metin hatırlayamıyorum." (s. 77)

2021 yılının Mart ayından itibaren raflarda yerini alan Prof. Dr. Vahit Türk Armağanı, Prof. Dr. Ali İhsan Öbek, Prof. Dr. Yüksel Topaloğlu, Dr. Öğr. Üyesi Nursel Dinler, Dr. Çağrı Özdamar ve Arş. Gör. Dr. Seda Çetin editörlüğünde Kesit Yayınları tarafından bilim dünyasının istifadesine ve meraklıların ilgisine sunuldu. Prof. Dr. Vahit Türk'ün öğrencileri tarafından 60. yaş günü armağanı ve bir şükran nişanesi olarak hazırlanan bu değerli külliyyat, Türklük bilimi sahasındaki yetkin araştırmacılar tarafından kaleme alınmış birbirinden değerli sekseni aşkın yazıdan ve üç ana bölümden oluşmaktadır.

Eser, Prof. Dr. Yüksel Topaloğlu tarafından kaleme alınmış olan "Prof. Dr. Vahit Türk Hayatı, İlmî Şahsiyeti ve Eserleri" başlıklı yazı ile okuru karşılamaktadır. Açıklayıcı ve içten bir üslubun hâkim olduğu söz konusu yazıda, Prof. Dr. Vahit Türk'ün doğup büyüdüğü yer, çocukluk yılları, ailesi, öğrenim yılları, çalışma hayatı, düşünce dünyasına dair ayrıntılı ve dikkat çekici bilgilere yer verilmiştir. Söz konusu yazının devamında Prof. Dr. Vahit Türk'ün eserlerinin; "kitaplar, bilimsel makaleler, kitap bölümleri, ansiklopedi maddeleri, gazete yazıları, bildirimler, yönettiği yüksek lisans tezleri ile doktora tezleri" başlıkları altında bibliyografik künyeleri verilmiştir. Bu bölümü "Hatıralar" başlığı altında Türk'ün görev yaptığı kurumlarda, iş arkadaşları, ailesi ve çocuklarıyla birlikte yer aldığı çeşitli fotoğraflarla örülmüş albüm takip etmektedir.

Eserin ikinci bölümünde "Hatıra Yazıları" başlığı altında Prof. Dr. Mehmet İsmayıl'ın "Vahit Türk ve Türkçenin Coğrafi Dil Ufukları", Prof. Dr. Muhsin Macit'in "Vahit Emmi Neyliyek?", Prof. Dr. Ozan Yılmaz'ın "Bir Hocadan Daha Ötesi", Prof. Dr. Ömür Ceylan'ın "Hocamla Bir Ömür", Doç. Dr. Hatem Türk'ün "Tohma'nın Kenarından DTCF'ye Ülkücü Bir Aydın: Vahit Türk'ün Ailesi, Çocukluğu ve Gençliği", Dr. Öğr. Üyesi Cevdet Şanlı'nın "Kader Çizgisinde Vahit Türk Hoca İle Kesişen Yolumuz" yazıları yer almaktadır. Bu yazılarda okuyucu, dostlarının ve

öğrencilerinin dilinden Türk'ü daha yakından tanıma fırsatı bulur. Onun henüz genç bir asistanken hoca olduğu, "Ders, hocanın namusudur!" sözündeki idealist tavrı, bozkır semalarında gezindiği derslerinde Türk'e ve Türklük bilimine duyduğu aşkı, bu satırlar arasında gizlidir.

Eserin üçüncü bölümü "Makaleler" başlığı altında yer alan yetmiş dokuz yazıdan oluşmaktadır. Bu bölümde yer alan bilimsel yazılar Türklük biliminin hemen her sahasından özenle derlenmiş bir çiçek tarhi gibi Eski Türk Dili, Yeni Türk Dili, Yeni Türk Edebiyatı, Eski Türk Edebiyatı, Halk Edebiyatı, Tarih, Kültür ve Sanat başlıkları altında okurun takdirine sunulmuştur. Eski Türk Dili başlığı altında on beş, Yeni Türk Dili başlığı altında yirmi üç, Yeni Türk Edebiyatı başlığı altında on altı, Eski Türk Edebiyatı başlığı altında dokuz, Halk Edebiyatı başlığı altında dokuz, Tarih, Kültür ve Sanat başlığı altında da yedi makale yer almaktadır.

Doğrusu bu eser, yazımızın başında kullandığımız "külliyyat" kelimesinin hakkını kelimenin tam anlamıyla vermektedir. Bir sayısında binlerce sayfalık yazılara yer veren bazı elektronik dergileri saymazsak belki on kadar dergide yer alacak miktarda makaleyi barındıran yaklaşık 1200 sayfa hacmindeki kitaptaki makaleleri başlık olarak da olsa burada zikretmek isteriz.

"Eski Türk Dili" başlığı altında Prof. Dr. Vahit Türk'ün "Türkçe Güzellemesi", Prof. Dr. Erhan Aydın'ın "Tonyukuk Gerçekten Vezir mi?", Prof. Dr. Ferruh Ağca ve Öğr. Gör. Dr. Kenan Azılı'nın "Eski Uygurcada 'Tekrarlı Karşılaştırma Formları' Üzerine", Prof. Dr. Murat Ceritoğlu'nun "N. İ. İl'minskiy'in 'Materialı K İzuçeniyu Kirgizskago Nareçiya' Adlı Eseri ve Bu Eserdeki Kazakça Dil Birimlerinin Sesçil Yönden Değerlendirilmesi", Prof. Dr. Şaban Doğan'ın "Bir Anlam Daralması Örneği Olarak 'Türk' (Yâdigâr-ı İbn-i Şerif Örneği)", Prof. Dr. Zeki Kaymaz'ın "Arapça-Türkçe Dil İlişkileri Bağlamında Türkçenin Arapçaya Etkileri Üzerine", Prof. Dr. Zikri Turan'ın "Türk Dilinde -sa Şekilli Ek(leşmeler)in Çözümlemesinin Esasları", Doç. Dr. Oğuzhan Durmuş'un "Çuvaşça'da 'Atasözü' Terimi", Dr. Öğr. Üyesi Duygu Yavuz Öz'ün "Edgü Sözcüğünün Tarihî Dönem Metinlerindeki Kullanımları", Dr. Öğr. Üyesi Nursel Dinler'in "Türk Dilinde Eş, Koş, Tuş Sözcükleri Örneğinde -ş Çokluk Eki", Dr. Öğr. Üyesi Rifat Gürgendereli'nin "Đorđe Popović'in Türkizmalar Sözlüğü: Turske I Druge Istočanske Reči u Našem Jeziku", Arş. Gör. Dr. Ayfer Aytaç'ın "Kutadgu Bilig ve Dîvânu Lugâti't-Türk'te Geçen Bir Gök Bilimi Terimi: Karağuş", Arş. Gör. Dr. Hülya Uzuntaş'ın "Dede Korkut Kitabı'nın Günbed Yazmasında Fauna II", Arş. Gör. Çağla Barikan Topci'nin "Muînü'l-Mürîd'de Geçen Alıntı Sözcüklerin Türkçe İşletime Sokulması", Arş. Gör. Selda Sandalyeci'nin "Tutunamayanlar'da Bilinç Akışı Tekniğini Sağlayan Cümlelerin Söz Dizimi Üzerine Bir İnceleme" başlıklı yazıları yer almaktadır. Ana hatlarıyla ifadece olursak bu kısımda, Köktürk Türkçesi, Eski Uygur Türkçesi, Karahanlı Türkçesi, Harezmi Türkçesi, Eski Oğuz Türkçesini kapsayan tarihî Türk lehçelerini temel alan makalelerle Kazak Türkçesi, anlam bilimi, biçim bilimi,

köken bilimi, dil ilişkileri, söz dizimi ve terim bilimi konulu çalışmalar bir araya getirilmiştir.

“Yeni Türk Dili” başlığı altında Prof. Dr. Ahmet Buran’ın “Yer Adlarındaki Değişmelere Aşağıçakmak Köyünden Örnekler”, Prof. Dr. Ali Yıldırım’ın “Örken Kelimesi ve Kökeni Üzerine”, Prof. Dr. Ayşe İlker’in “Tek Dillilik Temelinde Kaynak Kişilerin Söz’ü (Parole) İkili ve Çoklu Değişmelerle Kullanmaları Üzerine”, Prof. Dr. Bilgehan Atsız Gökdağ’ın “Atsız ve Köktürkçe Metinler”, Prof. Dr. Ercan Alkaya’nın “Sibiryaya Tatar Ağızları İle Başkurt Türkçesi Arasındaki Ortaklıklar Üzerine Bir Değerlendirme”, Prof. Dr. Hülya Arslan Erol’un “Suriye Türkmen Türkçesi Ağız Bölgeleri”, Prof. Dr. M. Fatih Kirişcioğlu’nun “Tulum Hoca Destanı Esasında Tasvir Fiiller”, Prof. Dr. Mustafa Öner’in “Rusya Türkleri ve Bağımsız Türk Dünyası (Dil Varlığı Üzerine Bir İnceleme)”, Prof. Dr. Nergis Biray’ın “Galım Jaylıbay’ın Mısralarında Karlag ve Alcir Kampları-Somutlaştırma: Tarih-Edebiyat-Sanat-”, Prof. Dr. Tuncer Gülensoy’un “TDK’nin ‘Türkçe Sözlük’ünü Yeniden Gözden Geçirmek”, Doç. Dr. Bülent Hünerli’nin “N. A. Baskakov-Karay Dili Araştırmalarının Durumu ve Yakın Dönemdeki Hedefleri”, Doç. Dr. Emine Atmaca’nın “Antalya ve Yöresi Ağızlarında Hayvan Adları ve Hayvancılık Kavram Alanları”, Doç. Dr. Hüseyin Durgut’un “Litvanya Tatarlarına Ait El Yazmalarındaki Türkçe Miraçnamede Bazı İmla Problemleri Üzerine”, Doç. Dr. Muharrem Özden’in “Eski Anadolu Türkçesinde Kullanılan Mental Fiillerin Günümüz Anadolu Ağızlarındaki Durumları Üzerine”, Doç. Dr. Nesrin Günay’ın “Türkçede Bir Söylem Belirleyicisi Olarak Acaba”, Doç. Dr. Sinan Güzel’in “Çuvaşçada Fiil Birleşmesi Kaynaklı Söz Varlığı”, Doç. Dr. Süleyman Kaan Yalçın’ın “Çağdaş Türk Lehçelerinde Uzun Ünlülerden Kaynaklanan İkiz Ünlüler”, Dr. Öğr. Üyesi Fatma Sibel Bayraktar’ın “Karı, Karı-; Koca, Koca-Sözcüklerinin Cinsiyet Ayrımına Köken Bilimsel Bir Yaklaşım”, Dr. Öğr. Üyesi Levent Doğan’ın “Saltıkname’de Edirne”, Doç. Dr. Salih Demirbilek’in “Aitlik Ekinin Yapısı Üzerine”, Dr. Öğr. Üyesi Uluhan Özalan’ın “Etimoloji Araştırmalarında Kavram Alanı ve Kuşku Kelimesi İçin Bir Etimoloji Önerisi”, Dr. Öğr. Üyesi Yasin Şerifoğlu’nun “Burnak/Taştepe Ağzında Şahıs Ekleri”, Arş. Gör. E. Serap Güvenek’in “3;0-4;0 Yaş Arası Çocuklarda Türkçe Edinimlerin Biçimsözdizimsel Çözümlemeleri” başlıklı yazıları yer almaktadır. Bu yazılarda genel bir ifadeyle ad bilimi, çağdaş Türk lehçeleri, Türkiye Türkçesi ağız araştırmaları, Türkiye Türkçesi grameri, ses bilgisi, köken bilimi, söz dizimi, söz varlığı konulu makaleler ve Doç. Dr. Bülent Hünerli’nin N. A. Baskakov’un “Sostyaniye i Blijayşiye Perspektivi İzuçeniya Karaimskogo Yazıka” başlıklı makalesini Rusçadan Türkiye Türkçesine çevirerek kaleme aldığı yazısı yer almaktadır.

“Yeni Türk Edebiyatı” başlığı altında ise Prof. Dr. Muharrem Dayanç’ın “Ömer Seyfettin’in Daniel’i”, Prof. Dr. Recep Duymaz’ın “Ömer Seyfettin’in Estetiği: 3) Estetik Değer/Sanat Eserinin Güzelliği”, Prof. Dr. Saadettin Yıldız’ın “Gıda ‘Kök’ten

Gelir: Necatigil, Gelenek ve 'Balbal' Şiiri", Prof. Dr. Yüksel Topaloğlu'nun " 'Budist Bir Türkçü': Aydemir", Dr. Öğr. Üyesi Dinçer Atay'ın " 'Yüce Birey' Ali Şîr Nevâî: Modern Özbek Romancılarından M. T. Aybek'in Nevâyî Romanında Arketipsel Görünümler", Dr. Öğr. Üyesi Kayhan Şahan'ın "Ömer Asım Aksoy'un Atasözleri Sözlüğü Bağlamında 'Başarı'nın Kavram Alanı", Dr. Öğr. Üyesi Nazım Muradov'un "Bahtiyar Vahabzade'nin Ebülfez Elçibey Hakkındaki 'Onun Gücü Xalqda Kəsəri Haqqda' Şiirini Yapısal-Anlamsal Yönden Çözümleme Denemesi", Dr. Öğr. Üyesi Tuncay Öztürk'ün "Kurmacanın Temel Meseleleri Bağlamında Selim İleri'nin Kumkuma Anlatısı Üzerine Bir İnceleme", Öğr. Gör. Dr. Emir Ali Şahin'in "Sırât-ı Müstakîm Dergisindeki Yeni Lisan Tartışmalarının Kodları", Dr. İsmail Alperen Biçer'in "Edebiyat Tarihçiliği Açısından Hüseyin Nihal Atsız", Öğr. Gör. Dr. Tayfun Barış'ın "Lev Nikolayeviç Tolstoy'un Ölümünün 110. Yılı Münasebetiyle: Yusuf Akçura'nın L. N. Tolstoy'un Hayatına Dair Tespit ve Düşünceleri", Arş. Gör. Dr. Ayşe Nur Özdemir'in "Halide Edip Adivar'ın Kenan Çobanları İsimli Eserinde Kitab-ı Mukaddes'in Anlatı Modeli Olarak Etkileri", Arş. Gör. Dr. Barış Berhem Acar'ın "Narsist Bir Antikahraman Deniz'in Çağrışı Romanındaki Antikahraman", Arş. Gör. Dr. Polat Sel'in "Bosna'dan Bir Soykırım Romanı Örneği: Zeynep Özmen'den Kanatsız Kumru", Arş. Gör. Dr. Seda Çetin'in "A'mâk-ı Hayâl Romanında Öteki Sorunsalı", Arş. Gör. Güler Uğur'un "Kültür Tarihçisi Olarak Refik Halid Karay: Taklitten Âdete Gündelik Hayat Örneği" başlıklı yazıları yer almaktadır. Bu yazılarda genel bir ifadeyle Türk edebiyat ve kültür tarihinin önemli şahsiyetleri, eserleri bağlamında değerlendirilmiş, bu şahsiyetler farklı ve yeni bakış açılarıyla ele alınmıştır.

"Eski Türk Edebiyatı" başlığı altında Prof. Dr. Ahmet Kartal'ın "Anadolu Selçukluları Döneminde Kültür ve Edebiyat", Prof. Dr. Ali İhsan Öbek'in "Ne Türkçedir Ne Değildir [Türkçe Yabancı Kelimeler Üzerine Notlar: 1]", Prof. Dr. Mehmet Fatih Köksal'ın "Ahmed-i Dâî'nin Çeng-nâme'sinin ('Uşşâk-Nâme) Yeni Bir Nüshası ve Nüsha Farkları", Prof. Dr. Muhsin Macit'in "Nevâyî Divanlarının Meşhur Hattatları", Prof. Dr. Müberra Gürgendereli'nin "Şiirden Şehire: Şehrengizlerde Edirne Tasvirleri", Prof. Dr. Ozan Yılmaz'ın "Türk ve Fars Edebiyatlarında Kullanılan Ortak Bir Deyim Ter-Dest (Eli Uz)", Doç. Dr. Gülçiçek Akçay'ın "Vatikan Apostolik Kütüphanesi 50 Numarada Bulunan Cönk ve Mestap'a Göre Tasnifi", Dr. Öğr. Üyesi Fatih Günay'ın "Kemalpaşazade'nin Nesâyih Adlı Eserinde Tanık Gösterilen Filozoflar", Arş. Gör. Özgür Okmak'ın "Şehzade Cem'in Gazellerinde Klâsik Şiirimizin Hayvanlar Dünyası" başlıklı yazıları yer almaktadır. Bu bölümde de edebiyat ve dil tarihimize dair kimi tespitlerin bulunduğu çalışmalarla klasik Türk şiirinin değerli şahsiyetleri ve eserlerinin farklı yönleriyle ele alındığı makalelere yer verilmiştir.

"Halk Edebiyatı" başlığı altında Prof. Dr. Ali Duymaz'ın "Mahtumkulu'nun Şiirlerinde Ölüm Düşüncesi ve Varoluşun Anlamı Üzerine", Prof. Dr. Ayşe Yücel

Çetin'in "Dede Korkut Kitabı'nda Sadâkat ve İhanet", Prof. Dr. Bülent Bayram'ın "Başkurdistan Çuvaşlarının Bozyiğit Destanı: Pusyikitpe Aypike (Kaynakları ve Teşekkülü)", Prof. Dr. İsmet Çetin'in "Köy Kitapları", Prof. Dr. Mehmet Aça'nın "Türkiye'de Halk Bilimi Çalışmak ya da Toplumunu ve Kültürünü Eleştirmeden İncelemek", Prof. Dr. Mehmet Erol'un "Karacaoğlan'ın Şiirlerinde Suriye Coğrafyası ve Karacaoğlan'ın Halep Türkmenleri Arasında Anlatılan Bir Hikâyeli Türküsü", Prof. Dr. Muharrem Kaya'nın "Barış Manço'nun Dağlar Dağlar Parçasından Hareketle Dağın Halk Kültürümüzdeki Yeri", Doç. Dr. Ömer Aksoy'un "Küreselleşme ve Modernleşme Karşısında Gelenek ve Töre Algısı Üzerine", Dr. Öğr. Üyesi Selma Sol'un "Bir Saray Başnakkaşısı: Levnî'nin Atalar Sözü Destanındaki Dinî Tasavvufi Unsurlar" başlıklı yazıları yer almaktadır.

Eserin son bölümünü oluşturan "Tarih, Kültür ve Sanat" başlığı altında Prof. Dr. Dursun Yıldırım'ın "Reşid Rahmeti Arat ile İki Anı: 1. Geniş Zaman, 2. Bahtiyâr-Nâme Yazması", Prof. Dr. Ömür Ceylan'ın "Cumhuriyeti Kuran Neslin Kesintisiz Türk Tarihi Bilincine Çarpıcı Bir Örnek: Yusuf Akçura-Ahmet Ferit Tek ve VII. Milletlerarası Tarih Bilimleri Kongresi'ne Katılım Meselesi", Prof. Dr. Ruhi Ersoy'un "Ortak Tarih ve Kültür Şuuru Oluşturma Bağlamında Dünden Bugüne Kıbrıs", "Geçmişten Günümüze Milletın İradesinin Devletin İradesine Dönüşüm Mücadelesi", Doç. Dr. Ergin Jable ve Dr. Öğr. Üyesi Cevdet Şanlı'nın "Kosova'da Türk Varlığı, Türkçe ve Türkiye Kurumları ile Kosovalı Türklerin İlişkileri", Doç. Dr. Ömer Aksoy'un "Hersek Müzesi El Yazmaları Kataloğu ve Müzede Bulunan Yazmalar", Öğr. Gör. İsa Kocakaplan'ın "Nevâyî Yolu" başlıklı yazıları yer almaktadır. Görüldüğü üzere bu kısım da Türk Dili ve Edebiyatı sahasının farklı dallarındaki bilim insanları tarafından Türklük bilimi ortak paydasında kaleme alınmış tarih, kültür, edebiyat ve sanat yazılarından oluşmaktadır.

Büyük bir emek ve özenle hazırlanarak bilim dünyasının istifadesine sunulmuş olan bu değerli külliyat, Türklük bilimine, araştırmacılara, öğrencilere kayda değer katkılar sağlayacak ve Türk dili sevdalılarının baş ucu kitaplarından biri olacaktır. Bu vesileyle kitabın hazırlanmasında emeği geçenlere teşekkür ediyor, kıymetli hocamıza sağlıklı, mutlu, uzun bir ömür diliyoruz.

YAYIN İLKELERİ

KÜLTÜRK'e, Türk dili ve Türk edebiyatının tarihî ve güncel problemlerini bilimsel bir bakış açısıyla ele alan, bu konuda çözüm önerileri getiren, Türk dili ve Türk edebiyatıyla ilgili yazar ve eserleri tanıtan bilimsel makaleler ve kitabiyat (tanıtım-eleştiri) yazıları kabul edilir.

KÜLTÜRK'e gönderilecek yazılarda; alanında bir boşluğu dolduracak özgün bir makale olması şartı aranır.

KÜLTÜRK, Yaz/Haziran ve Kış/Aralık olmak üzere yılda iki sayı olarak yayımlanmaktadır. **KÜLTÜRK**'te yayımlanan makalelerin sayısında sınırlama vardır. Bu bağlamda dergiye gönderilen makaleler hakem süreci tamamlanmış olması koşuluyla sıraya konulur ve bu sıraya göre yayımlanır.

KÜLTÜRK'e gönderilecek yazıların daha önce başka bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir. Daha önceden sadece özeti yayımlanmış bildiri ve raporlar -yazıda belirtmek kaydıyla- kabul edilir; ancak tam metni yayımlanmış başvurular değerlendirmeye alınmaz. Bilimsel bir etkinlikte sunulmuş ancak sunulduğu tarihten itibaren en az üç yıl geçtiği hâlde yayımlanmamış bildiriler de yayıma kabul edilir.

KÜLTÜRK'e Türkçe (diğer çağdaş Türk lehçeleri ve kullandıkları alfabeler) ve İngilizce yazılar kabul edilir. Ön inceleme sonucunda **KÜLTÜRK** Yayın İlkeleri ve Yazım Kuralları'na uymayan çalışmalar, düzeltilmek üzere yazarına iade edilir. **KÜLTÜRK** Yayın İlkeleri ve Yazım Kuralları'na uygun makaleler için hakem süreci başlatılır.

KÜLTÜRK'te daha önce başka bir dilde yayımlanmış makalelerin Türkçe çevirileri konu, içerik ve alana sağlayacağı katkı itibarıyla Yayın Kurulu'nca "yayımlanması uygun" bulunduğu takdirde değerlendirme sürecine alınır.

KÜLTÜRK'te kör hakemlik uygulaması yapılır. Hakem ve yazar isimleri yayın sürecinde de yayım sonrasında da editörlükte mahfuz tutulur. **KÜLTÜRK**'e gönderilen makaleler ön incelemeden geçtikten sonra en az iki hakem tarafından değerlendirilir. İki hakemden de olumsuz rapor alan makaleler yayımlanmaz. Bir olumlu, bir olumsuz rapor alan makale üçüncü bir hakeme gönderilir. Üçüncü hakemin vermiş olduğu rapora göre makalenin yayımlanıp yayımlanmayacağına karar verilir. Yazarlar, hakemlerden gelen düzeltme ve değişiklik taleplerine editör aracılığıyla itiraz edebilirler.

KÜLTÜRK editörleri, Türkçe ve İngilizce olarak gönderilmiş olan başlıkların anlaşılmasını sağlamak için gerekli gördüğü yerlerde değişiklik yapabilir. Başlıkla beraber 150-250 kelime arasında bir Türkçe ve İngilizce özet ve 3-5 kelimelik Türkçe ve İngilizce anahtar kelimelere de yer verilmelidir.

KÜLTÜRK'te yayımlanan makalelerde yazının başlığı altında ortalananacak şekilde sırasıyla yazarın unvanı, adı-soyadı, görev yaptığı kurum ve kendisine ulaşılabilecek e-posta adresi bilgilerine yer verilmelidir.

KÜLTÜRK'e gönderilen makalelerin dilinin yazım ve dil bilgisi kurallarına uygun, sade ve anlaşılır bir dil kalitesine sahip olması gerekmektedir.

KÜLTÜRK'e gönderilen yazıların bilimsel yayın etiği ilkelerine uygun olması esastır. Etik ihlali tespit edilen yazılar hakkında ilgili yerlere bildirimde bulunulur.

KÜLTÜRK'e gönderilen yazıların bilimsel sorumluluğunun yanı sıra hukuki sorumluluğu da yazarına aittir. Yayımlanan yazılarla, belge, resim, fotoğraf, istatistik, tablo vb. görsel malzemeyle ilgili olarak çıkabilecek hukuki sorunlarda **KÜLTÜRK** taraf ve muhatap değildir.

YAZIM KURALLARI

Sayfa Düzeni

1. Yazılar, Microsoft Word programında yazılmalı ve sayfa ölçüleri aşağıdaki gibi düzenlenmelidir:

Kağıt Boyutu	A4 Dikey
Üst Kenar Boşluk	3 cm
Alt Kenar Boşluk	2.5 cm
Sol Kenar Boşluk	2.5 cm
Sağ Kenar Boşluk	2.5 cm
Paragraf Başı	1 cm
Yazı Tipi	DEVRA
Yazı Tipi Stili	Normal
Yazı Tipi Boyutu	12 punto
Blok Alıntı	İtalik (ana metinle aynı biçimde)
Manzum Kesitler	Soldan 1,5 cm girintili
Dipnot Metin Boyutu	10 punto
Paragraf Aralığı	6 nk (sonra)
Satır Aralığı	1,15
Metin iki yana yaslı olmalıdır.	

2. Yazılarda sayfa numarası, üst bilgi ve alt bilgi gibi ayrıntılara yer verilmemelidir.

Öz/Abstract bölümünün yazı tipi **DEVRA**, yazı tipi stili **normal**, yazı tipi boyutu **10 punto**, ilk satır girintileri **0,75 cm** olacak şekilde sağ kenar ve sol kenar girintisi **1cm** olarak yazılmalıdır.

3. Makale içerisinde düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir. Ana başlıklar (ana bölüm, kaynaklar ve ekler) büyük harflerle; ara ve alt başlıklar yalnız ilk harfleri büyük ve koyu karakterde yazılmalıdır.

4. Yazım ve noktalama açısından, makalenin ya da konunun zorunlu kıldığı özel durumlar dışında, Türk Dil Kurumunun **Yazım Kılavuzu** esas alınmalıdır.

ATIF VE KAYNAKÇA KILAVUZU

KÜLTÜRK Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi'ne gönderilen makalelerde kaynak gösterme konusunda APA sistemi benimsenmiştir. Bu sebeple, dergimize gönderilecek makalelerin aşağıdaki kaynak gösterme sistemine uygun olması gerekmektedir.

GENEL KURALLAR:

1. Kaynakçada gösterilen bütün eser künyelerinde (kitap, tez, makale, bildiri vs.) tarihten sonra gelen bağımsız her bir bilgi arasına nokta konur; virgül sadece yazar soyadından sonra kullanılır: Polat, Nazım Hikmet (1998). *Külliyyâtına Girmemiş Yazılarıyla Ömer Seyfeddin*. İstanbul: Arma Yayınları.
2. Metin içinde açıklama yapılması gereken durumlarda dipnot da kullanılabilir. Dipnotta bir yayına atıf yapılacaksa yine metin içindeki atıf sistemi uygulanır: "Bu konuda yapılan başlıca çalışmalar için bk. (Ünver 1993; Timurtaş, 1994).
3. Metin içinde yazarın adından bahsediliyorsa atıfta yazar adı yeniden yazılmaz: "Nitekim Özkul Çobanoğlu'nun (2007: 112-114) buna dair kayda değer tespitleri vardır."
4. Çeviren (çev.), tashih eden (tsh.), hazırlayan (haz.) vb. durumlarda bu isimler yazılırken eser isminden sonra nokta konulmalı ve parantez içinde ilgili kısaltma yapılarak kişinin ismi verilmelidir.

1. Kitaptan yapılan alıntı

Tek yazarlı kitaplar için:

Metin içinde: (Tulum, 2000: 76)

Kaynakçada: Tulum, Mertol (2000). *Tarihî Metin Çalışmalarında Usûl – Menâkıbu'l-Kudsiyye Üzerinde Bir Deneme*. İstanbul: Deniz Kitabevi.

İki yazarlı kitaplar için:

Metin içinde: (İsen ve Macit, 1992: 103)

Kaynakçada: İsen, Mustafa- Macit, Muhsin (1992). *Türk Edebiyatında Tevhidler*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

İkiden fazla yazarlı kitaplar için:

Metin içinde: (İpekten, vd., 2011: 103)

Kaynakçada: İpekten, Haluk-İsen, Mustafa-Toparlı, Recep-Okçu, Naci-Karabey, Turgut (1988). *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

2. Makaleden yapılan alıntı

Metin içinde: (Ünver, 1993: 57)

Kaynakçada: Ünver, İsmail (1993). "Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler". *AÜDTCF Türkoloji Dergisi*. S. XI. s. 51-90.

3. Bildiriden yapılan alıntı

Metin içinde: (Levend, 1960: 171)

Kaynakçada: Levend, Ağâh Sırrı (1960). "Bilinmeyen Bir Yazarın Bilinmeyen Bir Eseri: Tutmacı'nın Gül ü Hüsrev Mesnevisi". VIII. *Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler 1957*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. s. 169-74.

4. Kitap bölümünden yapılan alıntı

Metin içinde: (Ceylan, 2002: 892)

Kaynakçada: Ceylan, Ömür (2002). "Edebî Geleneğimiz İçerisinde Tasavvufî Şiir Şerhleri". *Türkler*. Editör: Hasan Celâl Güzel vd.. C. 5. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. s. 891-5.

5. Tezden yapılan alıntı

Metin içinde: (Toprak, 2002: 213-4)

Kaynakçada: Toprak, Funda (2002). *Harezmi Türkçesinde Fiil*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

6. Ansiklopedi maddesinden yapılan alıntı

Metin içinde: (Okay, 1989: 101)

Kaynakçada: Okay, Orhan (1998). "Ahmed Midhat Efendi". *İslâm Ansiklopedisi*. C. 28. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s. 100-103.

7. El Yazması eserden yapılan alıntı

Metin içinde: (Dervîş Hayâlî yz.: 63a)

Kaynakçada: Dervîş Hayâlî (yz.). *Ravzatü'l-envâr*. Süleymaniye Kütüphanesi. Fatih Bölümü. Nu: 2633.

8. Gazete yazısından yapılan alıntı

Yazarlı gazete yazısı için:

Metin içinde: (Bardakçı: 14.05.2020)

Kaynakçada: Bardakçı, Murat (14.05.2020). "Türkçe Fermanı Hakikaten Karamanoğlu Mehmet Bey'e mi Ait?". *Habertürk*: 14 Mayıs 2020.

Yazarsız gazete yazısı için:

Metin içinde: (Milliyet: 27.05.2020)

Kaynakçada: *Milliyet* (27.05.2020). Üniversitelerde Dijital Sınav Dönemi.

9. Arşiv kaynaklarından yapılan alıntı

Metin içinde: (BOA. A. VKN. MHM. 1/15).

Kaynakçada: A. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Vakanüvislik Kalemi Mühimme Evrakı

Not: Sadece arşiv kaynaklarının gösterimine mahsus olmak üzere dipnot sistemi kullanılabilir.

10. Elektronik kaynaklardan yapılan alıntı

Yayın tarihi ve sayfa numarası kayıtlı e-kitaptan yapılan alıntılarda:

Metin içinde: (Horata, 2019: 203)

Kaynakçada: Horata, Osman (2019). *Esrar Dede Divanı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı. e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-240609/esrar-dede-divani.html>. (Erişim Tarihi: 22.05.2020)

Yayın tarihi kayıtlı e-ansiklopediden yapılan alıntılarda:

Metin içinde: (Kesik, 2014)

Kaynakçada: Kesik, Beyhan (2014). "Avnî". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/avni-fatih-sultan-mehmed-sultan> (Erişim Tarihi: 23.05.2020).

Yalnızca web sitesine yapılan atıflarda:

(Yalnızca web sayfasına atıf yapılacaksa metin içinde dipnot şeklinde gösterilir.)

<https://www.osmanliedebiyati.com/> (E.T.: 21.05.2020).

Elektronik kaynaklar kaynakçada gösterilirken yazar adı varsa normal Kaynakça içinde, yoksa diğer kaynakların sonuna **Elektronik Kaynaklar** başlığı altında eklenir.

Not: Web adresi yazılırken, sitenin genel sayfasının adresi değil, yazıya erişimi sağlanabilecek linkin verilmesine ve erişim tarihinin yazılmasına dikkat edilmelidir.

11. Sözlü kaynaklardan yapılan alıntılar

Sözlü kaynaklara derleme yapılan kişinin adı ve derlemenin yapıldığı tarih gösterilmelidir. Kaynakçada derleme yapılan kişiler "**Kaynak Kişiler**" başlığı altında sıralanmalıdır.

Metin içinde: (Aslan: 12.01.1983)

Kaynakçada: Aslan, Şeref (12.01.1983). *Derleme Konusu*. Derleme yeri (Köy. İlçe. İl): Kaynak kişinin yaşı

Aslan, Şeref (12.01.1983). *Bir Masal (Akıl ile Devlet)*. Arpaçay Mah.. Akçalar (Keçebörk) Köyü. Kars: 37.

Not: Sözlü kaynaklarda derleme yapılan kişinin adı ve derlemenin yapıldığı tarih gösterilmelidir. Kaynakçada derleme yapılan kişiler "**Kaynak Kişiler**" başlığı altında sıralanmalıdır.